

Sociaal en Cultureel Planbureau

Opgroeien in een kwetsbare wijk

Over buurteffecten en persoonlijke ervaringen van jongens en jonge mannen

Opgroeien in een kwetsbare wijk

Over buurteffecten en persoonlijke ervaringen van jongens
en jonge mannen

Jeanet Kullberg
Rachid Mouktadibillah
Jeroen de Vries

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is een interdepartementaal, wetenschappelijk instituut, dat – gevraagd en ongevraagd – sociaal-wetenschappelijk onderzoek verricht. Het SCP rapporteert aan de regering, de Eerste en Tweede Kamer, de ministeries en maatschappelijke en overheidsorganisaties. Het SCP valt formeel onder de verantwoordelijkheid van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Het SCP is opgericht bij Koninklijk Besluit op 30 maart 1973. Het Koninklijk Besluit is per 1 april 2012 vervangen door de ‘Regeling van de minister-president, Minister van Algemene Zaken, houdende de vaststelling van de Aanwijzingen voor de Planbureaus’.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2021

SCP-publicatie 2021-1

Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Vertaling samenvatting: AVB-vertalingen, Amstelveen

Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag

Foto omslag: HH | David Rozing

ISBN 978 90 377 0959 9

NUR 740

Copyright

U mag citeren uit SCP-rapporten, mits u de bron vermeldt.

U mag SCP-bestanden op een server plaatsen mits:

- 1 het digitale bestand (rapport) intact blijft;
- 2 u de bron vermeldt;
- 3 u de meest actuele versie van het bestand beschikbaar stelt, bijvoorbeeld na verwerking van een erratum.

Data

SCP-databestanden, gebruikt in onze rapporten, zijn in principe beschikbaar voor gebruik door derden via DANS www.dans.knaw.nl.

Contact

Sociaal en Cultureel Planbureau

Postbus 16164

2500 BD Den Haag

www.scp.nl

info@scp.nl

Via onze website kunt u zich kosteloos abonneren op een elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

Voorwoord	4
Samenvatting en beschouwing	5
1 Opgroeien in een kwetsbare wijk	25
2 Invloed van de woonwijk op het individu	34
2.1 Onderzoek naar de invloed van de wijk	34
2.2 Invloed van de buurt en wijkenbeleid	46
2.3 Conclusies	50
Noten	52
3 Navigeren in Kanaleneiland, een wijk in beweging	53
3.1 De casestudie	53
3.2 De wijk Kanaleneiland	53
3.3 Hoe navigeren jongens door de wijk?	57
3.4 De fysieke wijkaanpak	63
3.5 Conclusies	70
4 Mechanismen: stigma, socialisatie, sociale controle	72
4.1 Een negatief imago van de wijk	72
4.2 Socialisatie	80
4.3 Sociale controle en vertrouwen in de rechtstaat	100
5 Tot slot	116
Summary and discussion	127
Literatuur	148

Voorwoord

Na decennia van beleid voor achterstandswijken, aandachts- of krachtwijken is de landelijke aandacht daarvoor de laatste jaren afgenomen. Verschillende studies van nog voor de coronapandemie laten zien dat de sociale problematiek in wijken en buurten met veel corporatiewoningen niet minder werd. Bovendien zullen de sociaal-economische gevolgen van de pandemie bewoners die in deze wijken wonen hard treffen in de vorm van onderwijsachterstanden en werk- en inkomensverlies, zoals uit eerdere (SCP-)publicaties blijkt. De thematiek van kwetsbare wijken, die in feite nooit weggeweest is, zal naar verwachting urgenter worden. In antwoord hierop heeft de regering voor 2021 middelen ter beschikking gesteld die voor een deel worden ingezet in stedelijke vernieuwingsgebieden met concentratie van bewoners in kwetsbare posities. Ook is een kenniskamer Leefbaarheid en Veiligheid ingericht door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, die zich beraadt op contouren voor een nieuwe gebiedsgerichte aanpak.

In dit rapport worden de inzichten op een rij gezet uit het vele onderzoek naar wat wonen in een kwetsbare wijk betekent voor de bewoners, en meer in het bijzonder voor de kansen en risico's voor opgroeiende jeugd. Daarna wordt middels een casestudie in één zo'n wijk, ingebed in literatuur over andere wijken, dieper ingegaan op mechanismen die de vastgestelde effecten van de wijk op jeugd lijken te veroorzaken en hoe de beleidspraktijk op die sociale processen ingrijpt.

Uit het onderzoek wordt duidelijk welke beleidsinterventies op grond van de sociale mechanismen vermoedelijk effectief zijn. Ook is de respondenten in de casestudie gevraagd naar ervaren veranderingen en verbeteringen en ook daaruit komen beleidsaanbevelingen naar voren.

De casestudie is uitgevoerd met behulp van Rachid Mouktadibillah, destijds (2017) trainee bij de gemeente Utrecht, en Jeroen de Vries, die als stagiair vanuit de Universiteit Utrecht bijdroeg. Wij danken alle geïnterviewde personen voor de openhartige en informatieve gesprekken.

Prof. dr. Kim Puffers
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

Samenvatting en beschouwing

Urgentie van beleid in kwetsbare wijken

Nederland kent een lange traditie van ingrijpen in achterstandswijken of kwetsbare wijken. Een sluitende definitie en absolute begrenzing van een achterstandswijk of kwetsbare wijk bestaan niet, maar ontegenzeggelijk zijn er binnen een stad of regio altijd gebieden die zich kenmerken door grotere aantallen bewoners zonder werk, met een laag inkomen of een uitkering. Veelal gaat het om wijken met grote aantallen sociale huurwoningen, in de orde van grootte van minimaal de helft of twee derde van de woningvoorraad. Waar in vroeger tijden de term achterstandswijk of probleemwijk algemeen gebruikt werd, hanteren we in dit rapport de term kwetsbare wijk, om stigmatisering te vermijden.

Eind negentiende eeuw tot in de jaren 1960 had beleid voor dit soort buurten of wijken het karakter van krotopruijing. In de jaren 1970 en 1980 kwam het bouwen voor de buurt met aandacht voor de wensen van de bewoners, en vanaf de jaren 1990 volgden diverse rondes grotestedenbeleid. In 2007 startte het laatste nationale wijkenprogramma, de krachtwijken-aanpak, die tot 2015 gelopen heeft. Binnen dit programma werden wonen, scholing, werk en welzijn in samenhang, oftewel integraal, aangepakt. Inmiddels is aandacht voor kwetsbare wijken vooral een gemeentelijke aangelegenheid geworden, waarbij de rol van woningcorporaties vanwege de herziene Woningwet van 2015, met een beknothting van toegestane en financieel mogelijke inspanningen, veel beperkter is dan in voorgaande decennia (kwetsbare wijken tellen veel corporatiehuurwoningen).

Na het beëindigen van het wijkenbeleid is de leefbaarheid in buurten met veel (goedkope) corporatiewoningen achteruitgegaan; er wordt daar weer meer overlast, verloedering en onveiligheid ervaren en de verschillen tussen buurten zijn in dit opzicht toegenomen. Zaken als verschuldiging en psychosociale en gezinsproblematiek komen in corporatiewoningen vaker en toenemend voor. Hier is in toenemende mate sprake van doordat alleen de laagste inkomens nog in aanmerking komen voor een sociale huurwoning (Leidelmeijer et al. 2020; RIGO 2018). Ook extramuralisering van de zorg speelt een rol. Mensen die voorheen in instellingen zouden zijn opgenomen, moeten zich meer en meer in de thuissituatie zien te redden.

Aandacht voor kwetsbare wijken is ook gewenst vanuit het perspectief van de grootschalige drugscriminaliteit en de rol daarin van loopjongens die vooral daar geronseld worden (Tops en Tromp 2019). Hun persoonlijke kwetsbaarheid en de ontoereikende sociale controle in de wijken, maken dat juist hier in deze economische niche wordt voorzien, met ernstige gevolgen voor de betrokkenen en de samenleving. Burgemeesters hebben recent aan de bel getrokken omdat de gevolgen van de economische crisis de kwetsbaarheid voor het criminele pad versterken (Tromp 2020). De kwestie van het wonen en vooral opgroeien in kwetsbare wijken is al met al urgent.

Deze problematieken vonden reeds plaats voordat de coronapandemie was vastgesteld en het is te verwachten dat de urgentie naar aanleiding van de pandemie nog meer toeneemt. Zo is de prognose dat de pandemie grote economische gevolgen heeft voor kwetsbare en

lageropgeleide bevolkingsgroepen, jongeren in het bijzonder (Oltshoorn et al. 2020), en zodoende disproportioneel neerslaat in kwetsbare wijken. De gevolgen betreffen onderwijsachterstanden en baanverlies en ook baanonzekerheid bij laagopgeleiden en flexwerkers in het bijzonder. Hoewel corona de urgentie van aandacht voor kwetsbare wijken vergroot, maakt ze geen deel uit van deze studie. We kijken dus niet op empirische wijze naar de effecten van coronamaatregelen op juist deze wijken. De casestudie is uitgevoerd in 2017 en de meeste gebruikte literatuur dateert van voor de pandemie. We verwachten ook niet dat de sociale mechanismen als zodanig veranderen door de gevolgen van de pandemie, maar wel dat de kans dat die processen optreden groter wordt.

In deze publicatie verbinden we literatuur naar (statistische) effecten van het wonen in een kwetsbare wijk op jeugd, met meer verdiepende inzichten omtrent de sociale processen in de wijk die dergelijke effecten kunnen genereren. Van daaruit reflecteren we op de gemeentelijke beleidspraktijk in de wijken.

Onderzoek naar de invloed van de wijk: aard en ordegrootte van buurteffecten

Is een kwetsbare wijk louter een wijk waar veel mensen met lage inkomens en opleidingen wonen, of hebben de kenmerken van een dergelijke wijk ook repercussies voor het carrièrepad van wie daar wonen?

De vraag naar effecten van de wijk op het individu heeft vanaf de late jaren 1980 een onderzoekstraditie ontketend die met behulp van statistische analyses van gegevens over woonwijken of buurten en hun bewoners tracht te analyseren in hoeverre en op welke wijze die context van armoede en achterstand individuele bewoners hindert. Specifieke focus op jeugd en jongeren is ingegeven door het feit dat jonge bewoners meer op de woonomgeving zijn aangewezen. In de vormende fase is de invloed van *peers* in de omgeving bovendien groot. Aan de hand van deze literatuurstudie beantwoorden we de eerste onderzoeksvraag:

- 1 *Wat is bekend over de ordegrootte, de aard en de oorzaken van effecten van wonen in een kwetsbare wijk of buurt op jeugd en jongeren die er opgroeien?*

Literatuurstudie naar buurteffecten maakt duidelijk dat er inderdaad invloed is van de buurt, en dat die meer uitwerkt op kinderen en adolescenten dan op volwassenen (Kleinepier en Van Ham 2018; Morenoff et al. 1999; Nieuwenhuis et al. 2019; Sharkey et al. 2014; Wodtke et al. 2016). Effecten zijn onder meer gemeten op schoolprestaties en op normoverschrijdend gedrag van adolescenten. Dat geldt in sterke mate in de Verenigde Staten, maar zeker ook in Noordwest-Europa en Nederland. De invloed van de buurt of de wijk die we hier bedoelen, verloopt vooral via de bevolkingssamenstelling. Daarbij doelen we in het bijzonder op een concentratie van mensen met lage inkomens en mensen zonder werk en met een uitkering. Dat zijn meestal de criteria waarop de buurten en wijken zijn gecategoriseerd in onderzoek, hoewel ook hybride vormen voorkomen met etnisch-culturele bevolkingskenmerken. Er worden dan ‘achterstandsscores’ geconstrueerd waarin

naast armoede en lage inkomens bijvoorbeeld ook aandelen mensen met een migratie-achtergrond en soms ook bevolkingsdichtheid of de verhuisgraad zijn meegewogen. Dat de buurt of de wijk waarin kinderen en jongeren opgroeien belangrijk is voor hun kansen en toekomstperspectief, heeft te maken met verschillende mechanismen (Galster 2010). Socialisatie-effecten in de omgeving zijn belangrijk. Met name jonge adolescenten zijn nog vrij sterk gebonden aan de woonwijk en omdat ze in hun identiteitsvormende periode zitten, zijn ze gevoelig voor invloeden van *peers*. Een tweede mechanisme betreft stigmatisering van de wijk waardoor mensen van buiten de wijk de bewoners laag inschatten en daarnaar handelen (bv. bij het geven van schooladvies, of door hun geen stage of baan te gunnen). De jongeren kunnen dit beeld ook internaliseren en zelf daarnaar gaan handelen. Een derde mechanisme is een gebrekkige sociale controle en collectieve zelfredzaamheid in de wijk, waardoor toezicht op kinderen en jongeren tekortschiet en mensen elkaar of elkaars kinderen niet of niet genoeg stimuleren of corrigeren. Harde uitspraken over de ordegraad van de effecten zijn lastig te doen om verschillende redenen. Het onderzoek kent allerhande vrijheidsgraden in de keuze voor het schaalniveau van de onderzochte woonomgeving, variërend van een wooncomplex met rond de 180 adressen tot een wijk met zo'n 5000 adressen. Ook verschillen de precieze uitkomstmaten van onderzoek tot onderzoek: niveau van het voortgezet onderwijs (vmbo, havo, vwo), schooluitval of testresultaten voor schoolprestaties; zelfrapportage, rapportage door ouders of door politie wat betreft normoverschrijdend of crimineel gedrag, plus verschil in aard en ernst van het bestudeerde gedrag. Heel belangrijk voor de verschillende resultaten van buurteffectenonderzoek zijn ook de precieze kenmerken die in de analyses worden meegenomen: kenmerken van de kinderen en jongeren, van de gezinnen waaruit zij komen en de buurt waarin zij wonen. In een aantal onderzoeken zijn ook kenmerken van de school waarop kinderen en jongeren zitten meegenomen. Vooral de onderzoeken naar schoolprestaties 'corrigeren' vaak voor veel kenmerken, zoals voor de schoolpopulatie of het schoolniveau, met de bedoeling de invloed van de buurt zo zuiver mogelijk vast te stellen. De vraag is, en deze wordt ook in wetenschappelijke discussies gesteld, in hoeverre dat terecht is; of de schoolkeuze en de leerlingenpopulatie niet ook minstens ten dele resultaten zijn van sociale processen in de buurt. Ook is niet altijd duidelijk in hoeverre internationaal onderzoek naar de Nederlandse context vertaald kan worden. Deze overwegingen maken dat we het gewicht van de invloed van de buurt slechts globaal kunnen vorsen. Wel is er ook in Nederland al zoveel onderzoek gedaan dat we ons voor het schetsen van ordegraad-effecten vooral op deze Nederlandse context kunnen baseren.

Kwetsbare wijken: meer kans op een lager schoolniveau en op voortijdig schoolverlaten

Daar waar in de verklaring van schoolprestaties zowel het niveau van kind en gezin, als de school en de buurt worden betrokken, zijn de kenmerken van kind en gezin belangrijker voor de schoolprestaties dan kenmerken van de school. Kenmerken van de school zijn weer belangrijker dan de wijk of buurt. Wat het gezin betreft is een compleet ouderpaar belangrijk en ook het opleidingsniveau van de ouders. Schooluitval¹ is (60-80%) hoger onder leerlingen die vmbo doen of deden dan onder leerlingen op havo en vwo en scholen

met leerlingen uit armere gezinnen scoren lager op testresultaten. Wonen in een arme buurt (20% laagste in de verdeling van gemiddeld inkomen van alle Nederlandse buurten als grid van 500 x 500 meter rond de woning) tijdens de hele jeugd tot 20 jaar of vanaf ongeveer het 7^e levensjaar geeft, bovenop de kenmerken van kind en gezin, nog 18% extra schooluitval ten opzichte van de 20% rijkste buurten en 6% ten opzichte van de vele buurten met een gemiddeld inkomen daartussen (Kleinepier en Van Ham 2018). Zelfs op dit lage schaalniveau van een wooncomplex is er nog een significant, zij het bescheiden, effect op voortijdig schoolverlaten zonder startkwalificatie.

De kans dat een kind vmbo gaat doen in plaats van havo of vwo, is bij kinderen uit een kwetsbare wijk bovendien aanmerkelijk groter. Lage woningwaarden in de woonwijk en een groot aandeel bewoners met een niet-westerse migratieachtergrond vergroten significant de kans dat een kind vmbo gaat doen in plaats van havo of vwo (Nieuwenhuis en Hooimeijer 2013), ook als rekening wordt gehouden met het opleidingsniveau van de ouders.

En ook een grotere kans op ernstiger normoverschrijdend gedrag

Een andere belangrijke uitkomstmaat in het onderzoek naar buurteffecten op jeugd en jongeren is normoverschrijdend gedrag en (jeugd)criminaliteit. Empirisch onderzoek, veelal Amerikaans, maar ook Nederlands, heeft bijval opgeleverd voor het bestaan van buurteffecten op jeugdgedelinquentie. Persoonlijke zaken als de moraal en zelfcontrole blijken belangrijk, maar een ‘criminogene setting’, ofwel een omgeving waar jeugd zonder gestructureerde activiteiten op straat ‘hangt’, terwijl in de buurt gebrekkige sociale controle is, vergroot de kans dat een individu overgaat tot een vergrijp aanzienlijk.

Wat betreft het verschil tussen zelfrapportage van jongeren over hun gedragingen en delicten versus politieregistraties is vastgesteld dat die op 12-jarige leeftijd nog redelijk overeenkomen, terwijl de politie richting het 18^e jaar meer in de registers heeft staan dan de jongeren opbiechten in enquêtes. Gemeten effecten van de wijk zijn vooral daar groot waar naast gegevens over inkomen en armoede onder de wijkbevolking ook gegevens over de gezinscompositie zijn meegenomen. Voor de leeftijdsgroep 10-14-jarigen bleek in Rotterdam de sociaal-economische compositie van de buurt een belangrijkere voorspeller van agressief en baldadig gedrag dan de sociaal-economische status van het gezin waaruit de jongere komt (Schneiders et al. 2003). Jongeren blijken hun criminele contacten vooral in de buurt op te doen (veel meer dan via familie of school) en vergrijpen in de vroege adolescentie zijn sterk voorspellend voor later crimineel gedrag (Driessen et al. 2014). Onderzoek in diverse grote en kleine steden in Nederland (Junger-Tas et al. 2008) laat zien dat, als het gaat om lichtere vergrijpen onder 12-15-jarigen, iets waaraan meer dan de helft van de onderzochte jeugd zich weleens schuldig maakt (zoals een vechtpartij, graffiti spuiten of een kleine diefstal in de winkel), de woonbuurt niet onderscheidend is. Dit is kennelijk te algemeen, vooral rond een jaar of 14 lijkt dergelijk gedrag aan de adolescentie verbonden. Wordt echter een schaal van frequenter en ook ernstiger gedragingen en delicten gebruikt, dan is de buurt juist zeer onderscheidend, naast kenmerken van de jongere en het gezin. Wonen in een kwetsbare buurt brengt dan een risico op crimineel gedrag met zich mee,

vergelijkbaar met blijven zitten op school of spijbelen (Junger-Tas et al. 2008). Risicogedrag van vrienden vormt de grootste bedreiging voor de jongere, en vrienden die zulk gedrag vertonen worden overwegend in de woonbuurt gevonden. Haperingen in de schoolcarrière, die deels toe te schrijven zijn aan wonen in een kwetsbare wijk, geven ook risico's voor grensoverschrijdend gedrag. De twee effecten zijn gerelateerd.

Verschil in kwetsbaarheid

Het meest kwetsbaar voor de ongunstige effecten vanuit de buurt zijn jongens, kinderen uit arme en/of gebroken gezinnen en kinderen met een ongunstige persoonlijkheid zoals kinderen die minder veerkrachtig zijn of een aanleg voor agressie hebben. Jongens verblijven meer op straat dan meisjes en meisjes worden meer gecontroleerd dan jongens (Wijntuin 2019). Ook zouden jongens meer externaliserend gedrag vertonen (baldadigheid, agressie) vergeleken met meisjes (Aber et al. 1997; Brinkgreve 2009). Meer welgestelde ouders kunnen hun kinderen buiten de wijk naar alternatieve voorzieningen (zoals scholen!) en milieus brengen. In hoeverre jongeren beïnvloed worden door de buurt, hangt verder af van welke vrienden ze kiezen en wat die aan elkaar overdragen, welke plekken en voorzieningen ze bezoeken en hoe ze door hun ouder(s) opgevoed worden (Harding et al. 2010). De kans op problemen van en met jongeren in een kwetsbare wijk is weliswaar significant groter dan in andere wijken. Dit laat onverlet dat verreweg de meeste jongeren in die wijken hun schooltijd goed doorlopen en op het rechte pad blijven.

De onderzoeksliteratuur en wijkgericht beleid

Nederlandse onderzoekers die over buurteffecten geschreven hebben, brachten de bevindingen veelal in verband met één type beleidsinterventie in kwetsbare wijken: herstructurering van een deel van de woningvoorraad om meer sociale menging te creëren. Het repertoire van interveniëren in de wijken is echter veel breder en het is interessant om ook voor andere interventies na te gaan hoe ze zich verhouden tot de sociale processen en mechanismen in de wijk. Daartoe wordt eerst nagegaan hoe dat repertoire er in het algemeen uit heeft gezien in de afgelopen decennia. Onderzoeksvraag twee gaat daarover:

- 2 *Op welke manieren is in de afgelopen decennia getracht om sociaal-economische problematiek, overlast en veiligheidsproblemen in kwetsbare wijken te beteugelen?*

We beantwoorden deze vraag op basis van een analyse van literatuur en beleidsdocumenten. Het grotestedenbeleid dat midden jaren negentig de periode van stadsvernieuwing ('bouwen voor de buurt') opvolgde, had onder meer tot doel om in kwetsbare wijken meer sociale menging te realiseren. Dit gebeurde door de woningvoorraad te diversificeren. Ook ten tijde van het laatste nationale programma voor achterstandswijken (2007-2014) was dit de praktijk. Herstructurering van de woningvoorraad werd geflankeerd door maatregelen op het gebied van onderwijs (brede scholen), werk (stages en werkgelegenheid in toezicht, schoonmaak, sociale activiteiten in de wijk) en welzijn (sociaal werk, sport en spel).

Het proces van herstructurering hield in dat een deel van de sociale huurwoningen gesloopt werd om plaats te maken voor duurdere woningen, waardoor de wijken aantrekkelijk zouden worden voor middeninkomens. Die verlieten de wijken en vaak ook de stad, om elders een betere woning te betrekken. Het nut van mengen van wijken lag in het versterken van de positie van de stad ten opzichte van de randgemeenten waar velen heen trokken. Ook was er met name in de jaren 1990 een welvaartsgroei die leidde tot vraaguitval in de goedkopere corporatiewoningen. Sloop en nieuwbouw zouden uitkomst bieden. Dit sloot bovendien aan bij de meer emancipatoire gedachte dat sociaal-economische meniging beter zou zijn voor bewoners in kwetsbare wijken.

Die laatste, emancipatoire doelstelling en de sociale menging zijn vanuit wetenschappelijke hoek betwist, omdat de gerapporteerde buurteffecten in Nederland bescheiden leken te zijn ten opzichte van niet-wijkgebonden kenmerken. Ook zou sloop van woningen verplaatsing van problemen naar andere wijken veroorzaken. Door deze zogenoemde waterbedeffecten zou het doen uitverhuizen van mensen met lage inkomens een *zero sum game* zijn.

Die laatste aanname is op twee manieren onderuit gehaald. Uit analyses van verhuisstromen vanuit de aangepakte wijken bleek geen sprake te zijn van geconcentreerde vestiging in andere arme wijken, maar een tamelijk gespreide uitstroom (Posthumus 2013). Daarnaast liet onderzoek naar omslagpunten binnen de buurteffecten zien dat er een non-lineair verloop is van de invloed van de buurt, met omslagpunten waarboven de problemen sterk toenemen. Omslagpunten werden gevonden afhankelijk van de sterkte van concentratie van lage inkomens in de wijk. Dit betekent dat spreiding van die lage inkomens over wijken op een manier zodat nergens de drempelwaarde wordt overschreden, gunstiger is dan sterke concentratie.

Die omslagpunten lagen om en nabij 20% lage inkomens in de wijk. Boven de 40% namen de problemen, volgens Zweeds onderzoek, heel sterk toe (Galster et al. 2015). Voor Nederland kennen we dergelijke cijfers niet. Wat betekent dit voor het beleidsmatig ingrijpen in kwetsbare wijken?

Veranderde beleidscontext en framing van herstructurering van wijken

Herstructurering en streven naar een sociale mix zijn geïnspireerd op het narratief van de Amerikaan Wilson (1987) over het vertrek van de middenklasse uit Amerikaanse stadswijken. Volgens hem gingen de achterblijvers daardoor normstellende voorbeelden missen en alternatieve attitudes ontwikkelen. Hij noemde dit een 'cultuur van de armoede'. In beleidskringen bestond de zorg dat zich een dergelijk proces ook in Nederlandse steden zou voltrekken, omdat ook hier immers vanaf de late jaren 1960 een trek van de middenklasse naar wijken aan de rand van of buiten de stad op gang was gekomen, onder meer naar groeikernen.

Ondertussen begon zich nog aan de vooravond van het grotestedenbeleid geleidelijk een kentering af te tekenen in die verhuisstromen. Hogeropgeleiden verlieten na hun studie minder snel de stad vanwege de mogelijkheden in de groeiende stedelijke economie. Ook tweeverdienerschap en uitgestelde gezinsvorming speelden mee. Inmiddels is deze ont-

wikkeling vooral in de noordelijke Randstad zover voortgeschreden, dat zorgen beginnen te leven over verdringing van lagere inkomens en lagere middeninkomens uit de stad. Daarmee is de mengingsgedachte en sloop ten behoeve van die menging in een ander *frame* terechtgekomen: van verheffing naar verdringing en onrecht (Hochstenbach 2019). Een stokkende woningniewbouw en opgelopen woningtekorten maken het niet voor de hand liggend om woningen te slopen. Dit terwijl de mogelijkheden van corporaties om voor de middenklasse te bouwen door de nieuwe Woningwet (2015), door de verhuurdersheffing en door andere taken (waaronder verduurzaming), geringer zijn dan voorheen. Uit literatuur over buurteffecten kunnen we leren dat wijken met grote armoedeconcentraties aantoonbaar nadelig zijn voor de kansen van opgroeiende jeugd. Of we die effecten nu groot vinden of niet; het staat vast dat de wijken problematische contexten kunnen zijn. Daarom vormen de wijk en de gemeenschappen daarbinnen een ingang bij het zoeken naar oplossingen, bovenop het meer individueel gerichte sociale beleid zoals schuldhulpverlening, jeugdzorg en dergelijke.

Beter begrip van de mechanismen achter de effecten en kennis van effect-heterogeniteit (wie zitten in een kwetsbare positie; wie minder) zijn leerrijk voor andere elementen van wijkgericht beleid dan herstructurering. Hoe de mechanismen meer in detail werken, is nader onderzocht aan de hand van een casestudie, ingebed in onderzoeksliteratuur over sociale (deel)processen in kwetsbare wijken.

Hoe navigeren jongens door hun wijk?

Op theoretische grond zijn drie mechanismen geselecteerd die verantwoordelijk lijken voor negatieve beïnvloeding: socialisatie, ontoereikende (collectieve) sociale controle en stigmatisering. Die mechanismen zijn nader verkend middels een casestudie in de Utrechtse wijk Kanaleneiland. Hierbij zijn opgroeiende jongens die in de wijk wonen en jonge mannen die er ongeveer tien jaar geleden opgroeiden geïnterviewd. Ze zijn in de wijk opgezocht, meestal een-op-een geïnterviewd (half-gestructureerde interviews), maar ook wel door twee van de onderzoekers of met kleine groepjes van twee of drie jongens. Het ging in totaal om zes jonge mannen die terugkijken op hun jeugd en deze vergelijken met wat ze nu in de wijk zien, en veertien tieners en jonge twintigers die over hun eigen ervaring vertellen. Daarnaast is geobserveerd in de wijk om de referentiepunten van de geïnterviewden te kennen. De jongens zijn op straat benaderd, via het Cultuurhuis in de wijk en via de scholen. De meeste zijn van Marokkaans-Nederlandse afkomst. Hoewel in de wijk ook mensen zonder migratieachtergrond wonen (veelal ouderen of juist jonge starters), is dat onder de jeugd nauwelijks het geval. De keuze voor jongens en jonge mannen is ingegeven doordat de beschreven buurteffecten voor hen groter zijn dan voor meisjes en vrouwen (Junger-Tas et al. 2008; Kleinepier en Van Ham 2018; Nieuwenhuis en Hooimeijer 2016; Visser 2014). Ze zijn ook meer op straat dan meisjes en zijn niet alleen op weg van plek naar plek, maar verblijven er ook met vrienden. Daarin verschillen ze van meisjes, die tijdens de adolescentie meer binnengehouden worden en de publieke ruimte vooral betreden om zich te verplaatsen (Wijntuin 2019).

Ook zijn er verschillende professionals geïnterviewd, zoals gebiedsmanagers, wijkadviseurs, politie, welzijns- en cultuurmedewerkers, een buurtbeheerder bij een woningcorporatie en een directeur en docenten van het meest nabije vmbo en een roc-vestiging in de wijk. In totaal zijn zestien personen gesproken. Ook zij zijn op locatie opgezocht en in een enkel geval zijn de onderzoekers meegelopen door de wijk.

Door jongens en jonge mannen te interviewen hebben we dynamiek in het onderzoek gebracht; de jonge mannen kunnen terugblikken op hun jeugd. In het tussenliggende decennium is er in de wijk veel gebeurd, zowel fysiek als sociaal. Daarop is gereflecteerd; niet om de maatregelen sluitend te evalueren, maar om ze te kunnen relateren aan de mechanismen die verantwoordelijk lijken te zijn voor negatieve beïnvloeding. De jonge jongens reageren meer direct vanuit hun huidige ervaring. Het ging ons om de vraag hoe de jongens de wijk ervaren, hoe de mechanismen hun werk doen en wat voor aanknopingspunten dat – meer in het algemeen – voor beleid geeft. Dat de gegevens van enkele jaren terug zijn, doet niet af aan de resultaten omdat het hier gaat om het begrijpen van sociale processen in de wijk. Wel is in het slothoofdstuk een epiloog opgenomen over wat er tussen 2017 en eind 2020 veranderde en relevant is voor opgroeiende jongens. Dat is gebeurd op basis van herbenadering van vier van de respondenten met een professionele inbreng in de wijk.

Kanaleneiland is een multiculturele wijk met naar verhouding veel Marokkaanse Nederlanders (37%). Daarnaast telt de wijk een hoog aandeel jonge bewoners (40% onder de 24 jaar). Overigens blijkt uit onderzoek naar buurteffecten dat de migratieachtergrond van de jongeren en van de wijkbewoners een bescheiden rol spelen in de kansen van opgroeiende jeugd. Armoede is een belangrijker kenmerk dan de etnische achtergrond voor het optreden van buurteffecten. Ten tijde van het veldwerk had 20% van de bewoners een sociale uitkering en een derde had een laag inkomen (onder 120% van het minimumloon). Ruim 20% had moeite met rondkomen; meer dan tweemaal het stedelijke gemiddelde. Armoedeconcentraties liggen daarmee ruim boven het omslagpunt waarbij buurteffecten aan de orde zijn. Gevoelens van onveiligheid leefden onder de helft van de bewoners, net als overlast van jongeren (Gemeente Utrecht 2019). In Kanaleneiland zijn bewoners met een biculturele achtergrond al lang niet meer de nieuwkomers, maar de gevestigde orde, blijkens onder meer de dominante voorkeur voor DENK in de stemlokalen (De Voogd 2018). De eerste twee onderzoeksvragen zijn met behulp van literatuur en beleidsdocumenten beantwoord. De beantwoording van de derde en vierde vraag zijn gebaseerd op de casestudie, voorzien van context van bestaande casestudies, uitgevoerd in andere wijken.

- 3 *Hoe zoeken jongens hun weg in de wijk; waar komen ze graag, waar niet en waarom en waar ontmoeten ze hun vrienden? Wat hebben ze gemerkt van vernieuwingen in de wijk en hoe kijken ze daar tegenaan?*

Aan het navigeren in de wijk zit een meer fysieke en een sociale kant. Fysieke ervaringen gaan over welke publieke ruimten in de wijk de jongens bezoeken of juist mijden en

waarom dat zo is. Navigeren in sociale zin gaat vooral over welke vrienden ze kiezen, wat ze met elkaar ondernemen en hoe ze zich verhouden tot gezagsdragers in de wijk. Gevraagd naar plekken waar jongens graag komen en waar niet, blijken aangename plekken belangrijker te zijn dan onaangename. Dat geldt voor de jongens die er nu opgroeien en voor de oudere jongens ten tijde van hun tienerjaren. De wijk is hun habitat, ze zijn er thuis en voelen dat ook zo. Dat komt onder meer doordat ze veel bewoners kennen, wat de meesten als een leuke kant van de buurt zien ('iedereen kent elkaar'). Hetzelfde wordt ook in ander onderzoek beschreven (Pinkster 2009; Visser 2014; Wijntuin 2019). In het onderzoek van Pinkster (2009) zijn van deze onderlinge vertrouwdheid overigens wel de nieuwkomers, die na herstructurering naar de wijk kwamen, uitgezonderd. Daar was nu juist weinig omgang mee. Ook in Kanaleneiland is dat zo en refereren de jongens aan omgang tussen degenen die er al langer wonen. De omgangsvormen binnen de wijk, met name onderling hulpbetoon, worden door de respondenten geprezen en feit is dat het aantal vrijwilligers in de wijk rond het Utrechtse gemiddelde ligt (Gemeente Utrecht 2019). Als jongens praten over minder fijne plekken, dan bedoelen ze plekken waar op het moment dat ze er komen oudere jongens de dienst uitmaken. Sommige jonge jongens mijden die plekken liever. Dit kan hun eigen keuze zijn of een instructie van de ouders. Geen aanstoot geven en respect tonen voor de oudere jongens is ook een manier om op zo'n plek conflict te mijden.

'Hangen' gebeurt in de wijk op verschillende plekken. Sommige jongens gebruiken het woord in negatieve zin als ze praten over anderen die 'hangen', wat gelijk wordt gesteld aan zich vervelen. De meeste respondenten relativiseren het thema door te benadrukken dat in alle wijken jeugd 'hangt'. Ze begrijpen het dat men dit vooral 's avonds als overlastgevend kan ervaren.

Vrienden worden op jonge leeftijd op speelplekken dicht bij huis gemaakt. Op latere leeftijd wordt de actieradius groter, en daarmee de keuze voor verschillende vrienden. Ontmoetingsplekken zijn dan sport- en spelvoorzieningen op grotere afstand van huis, het winkelcentrum en school. Daarbij kiest de een voor een plek met reuring en de ander juist voor rust. De meeste jongens hebben vrienden gemaakt tijdens het spelen op straat, veel ook met voetballen, en later via school. Omdat veel ouders elkaar kennen, zijn kinderen soms ook bevriend via de ouders. In die gevallen is er sprake van *intergenerational closure*, wat controle op en ondersteuning van de kinderen in theorie vergemakkelijkt. Volgens Sampson et al. (1999) is hiermee nog niet gezegd dat ouders dan ook elkaars kinderen corrigeren.

Over de fysieke ingrepen in de wijk

Over de ingrepen in de publieke ruimte en voorzieningen praten de respondenten overwegend positief. Dat geldt voor de jongens, de jonge mannen en de professionals. De jongens en jonge mannen hebben opgemerkt hoe het onderhoud van de woningen na een tijd van verwaarlozing is aangetrokken, hoe speelplaatsen zijn opgeknapt en sportvoorzieningen zijn aangelegd. Ze waarderen die ingrepen. Enkele respondenten pleiten nog wel voor een verblijfsruimte waar jongeren samen kunnen zijn en elkaar kunnen helpen. Een plek

waar positieve rolmodellen komen. Het nu aanwezige jongerenwerk zou (net als jongerenwerk elders) juist jongeren bijeenbrengen die problemen hebben, en daarmee voor andere jongeren een *no-go area* zijn.

Over de herstructurering van een deel van de woningvoorraad zijn de meningen verdeeld. Voor jonge respondenten is de bewonerssamenstelling met overwegend jeugd uit gezinnen met een migratieachtergrond, onder wie veel Marokkaanse Nederlanders, een *fact of life*. De jonge mannen hebben op de middelbare school of in vervolgonderwijs in hun jeugd de samenstelling van de klassen zien veranderen naar steeds grotere aandelen kinderen met een migratieachtergrond. Net als in ander onderzoek (Kullberg et al. 2009; Den Ridder et al. 2019) blijkt ook hier dat respondenten denken dat het bewust gemeentebestuur is geweest om groepen met een migratieachtergrond in een wijk te concentreren. Ze *framen* het daarom als een vorm van onrecht. Meer menging van groepen wordt beter gevonden. Maar dan bij voorkeur wel vanaf het begin, dus als woningen worden opgeleverd of toegewezen.

Het voornaamste bezwaar van de herstructureringsingreep die in Kanaleneiland op beperkte schaal heeft plaatsgevonden, is in de beleving van de jongens en jonge mannen de uitplaatsing van mensen die aan de wijk gehecht waren. Ook is er wel kritiek op een minder sociale (en hulpvaardige) opstelling van de nieuwkomers. Zij zouden zich wat afzijdig houden van de andere bewoners van de wijk.

Wat het aanvaarden van de ingreep makkelijker maakte, was dat het een geleidelijk proces was en dat het (door de invallende financiële crisis afgedwongen) op beperkte schaal heeft plaatsgevonden, zodat de wijk toch herkenbaar bleef. Zowel de jongens als verschillende professionals zien dit achteraf als een voordeel.

De contacten met nieuwe bewoners zijn nog zeer beperkt, al zijn de eerste sporen van contact al zichtbaar onder kinderen. Maar veel nieuwe bewoners hebben nog geen kinderen. De jonge mannen in het onderzoek geven aan te wennen aan de aanwezigheid van mensen met een Nederlandse achtergrond in de wijk en nu anders naar hen te kijken, ook zonder dat er contact is. Het zijn geen verdwaalden meer ('Ben je verdwaald?', 'Kom je onderzoek doen?') maar wijkgenoten. Een ander effect dat werd genoemd is het rustiger worden van de wijk na verhuizen van een aantal 'drukke' of 'lastige' oudere jongens. De herstructureringsingreep wordt al met al sterk in sociale termen geëvalueerd; meer architectonische variatie dankzij nieuwbouw werd niet aan de orde gesteld.

Sociale processen in de wijk

Het belangrijkste doel van de casestudie is om de verantwoordelijke mechanismen voor buurteffecten op jongeren uit te diepen. Daarbij hebben we ons gericht op drie sociale mechanismen die veelvuldig uit de literatuur naar voren komen (Galster 2010; Miltenburg 2015; Nieuwenhuis en Hooimeijer 2013, 2015; Permentier 2009; Putnam 2015; Sampson en Groves 1989; Sampson et al. 1999):

- 4 Hoe manifesteren de uit de literatuur bekende mechanismen die verantwoordelijk zouden zijn voor buurteffecten zich in de praktijk? En hoe grijpen beleidsinterventies hierop in?

Zowel het mechanisme van stigmatisering als gebrekkige collectieve sociale controle in de wijk en ongunstige socialisatie (thuis, maar zeker ook in de vorm van ‘verkeerde vrienden’), worden door de respondenten impliciet of expliciet benoemd. Dat blijkt uit de verhalen die ze vertellen.

Stigmatisering wordt op grote schaal herkend en er is geen signaal dat hierin verschil is tussen de ervaringen van de jongens en de jonge mannen. Dit terwijl breed de indruk bestaat dat de problemen in de wijk, met name overlast, omstreeks 2017 minder ernstig waren dan pakweg een decennium eerder. Gebrekkige sociale controle wordt ook herkend; respondenten typeren de wijk als gesloten, waarmee ze bedoelen dat problemen onder de mensen blijven en misstanden niet snel gemeld worden. Ongunstige socialisatie door verkeerde vrienden, in het bijzonder vrienden met een schoolaverse houding die gevoelig zijn voor crimineel gedrag, wordt ook herkend, meestal in de vorm van verhalen over (voormalige) vrienden die afgeleden zijn. We gaan de genoemde mechanismen een voor een na.

Mechanisme: stigmatisering knaagt aan het zelfbeeld, maar kan ook mobiliseren

De respondenten ervaren dat de wijk een slechte naam heeft. De jongens storen zich erg aan negatieve berichtgeving over de wijk en menen dat die ook disproportioneel is. Hun onderlinge band en binding met de buurt worden verstevigd door het gevoel door de buitenwereld te worden afgewezen. De ervaren afwijzing wreekt zich in een lager zelfbeeld van een aantal jongens: het gevoel dat het niet uitmaakt wat ze doen omdat het oordeel er al ligt, of een gevoel zich te moeten bewijzen door extra stoer te doen en daarmee de vooroordelen te bevestigen. Het wordt niet helemaal duidelijk in hoeverre Marokkaanse roots en het gevoel om die reden buitengesloten te worden een vorm van *oppositional identity* tot gevolg hebben, of dat het wonen in een gestigmatiseerde wijk hieraan een dimensie toevoegt. Professionals menen dat het laatste aan de orde is en de jongens vertellen over ervaringen met de politie in de wijk die ze niet hebben als ze hetzelfde doen in een andere wijk. De politie treedt strenger op. Daar is wel enig begrip voor: er is meer overlast, dus meer politieaanwezigheid. Maar de vele ID-controles voelen onrechtvaardig en tasten het zelfbeeld van de jongens verder aan. Ze dragen bij aan wantrouwen jegens de politie en tot op zekere hoogte ook jegens de rechtstaat. Sommigen zeggen zo min mogelijk op straat te blijven, om confrontaties met patrouillerende politie te vermijden.

Getuigenissen van hinder van de reputatie van de wijk in de zin dat stages of sollicitaties daarop rechtstreeks stuklopen, kwamen niet naar voren. Hier lijkt het imago van de wijk geen extra effect te hebben op de uit onderzoek bekende discriminatie jegens sollicitanten met een migratieachtergrond (Andriessen et al. 2010, 2014, 2015; Piek et al. 2018). De stigmatisering van de wijk oefent via het zelfbeeld van de jongens invloed uit op hun gedrag, waarbij de media en veelvuldige controles van de politie het effect teweegbrengen. Een laag zelfbeeld maakt kwetsbaar voor straatgedrag, rekrutering voor criminele diensten of voor radicalisering (Tops en Tromp 2019). Het kan dus in het persoonlijke vlak een zet in de verkeerde richting geven, zoals op de in het veldwerk participerende scholen ook ervaren wordt.

Het slechte imago van de wijk in combinatie met een sterke loyaliteit aan de wijk onder jonge mensen die er wonen of gewoond hebben, mobiliseert ook juist positieve krachten: de wens om iets voor de wijk en de gemeenschap te betekenen. Dat kan het relatief hoge aantal vrijwilligers helpen verklaren. Sommige jonge mannen zeggen last van het slechte imago van de wijk te hebben, maar er ook hun kracht uit te halen.

Mechanisme: socialisatie – jongens die thuis problemen hebben vinden elkaar op straat

Verschillende respondenten, onder wie ook verschillende professionals, geven aan dat de thuissituatie en de keuze van vrienden van groot belang zijn voor de leerprestaties en levenswandel van kinderen. De meeste respondenten, jongens en jonge mannen, hebben een goede relatie met hun ouders. Vooral bij de jongere jongens bemoeien de meeste ouders zich met hun schoolwerk en stimuleren ze hen om goed te presteren op school. De twintigers in het onderzoek en de professionals geven een beeld van hoe een slechte verstandhouding ontstaat of groeit. Het kan komen doordat de adolescent de verwachtingen van de ouders niet kan waarmaken en zich aan de invloed onttrekt. De respondenten schetsen ook hoe sommige gezinnen moeizaam functioneren als ouders de Nederlandse samenleving niet goed begrijpen. Bijvoorbeeld als zij niet weten hoe het schoolstelsel werkt en wat er van hen verwacht wordt, bijvoorbeeld op het gebied van begeleiding van de kinderen thuis. Ook schetsen ze hoe gezinnen soms door (geld)problemen in beslag genomen worden.

Een slechte verstandhouding met de ouders maakt de jongens kwetsbaar in de zin dat ze meer op straat gaan verblijven, vaak met jongens die dezelfde ervaring hebben. Dit kan nog aangemoedigd worden als het gezin groot is en de woning klein, wat in een volkswijk als Kanaleneiland vaker het geval is dan in middenklassenwijken. Conflict in het ouderlijk huis, vaak tussen vader en zoon, kan een schoolaverse houding in de hand werken en zorgen voor een laag vertrouwen in de eigen capaciteiten. Op straat worden dan jongens gevonden die daar ook blijven als andere jeugd naar huis gaat om bijvoorbeeld huiswerk te maken. Sommige jongens markeerden het contrast tussen vrienden die gemotiveerd zijn op school en vrienden die dat juist niet zijn.

Veel op straat zijn met jongens die weinig interesse in school hebben, kan verleiden tot kattenkwaad, 'straatgedrag' of meelopen in criminele activiteiten. Straatgedrag is gericht op statusverwerving en uiterlijk vertoon op de korte termijn en staat haaks op een houding van studeren voor een langeretermijntoekomstperspectief. De twee scholen die in het onderzoek participeerden (vmbo en roc) komen de problematiek van gezinnen in kwetsbare posities en jongens met straatgedrag tegen, net als het verschijnen van ronselaars voor criminele klusjes.

Verschillende jongens geven aan dat zij afscheid nemen van een vriend als die de verkeerde kant opgaat. Zij beseffen dat goed presteren op school de weg is om vooruit te komen. Ook komt voor dat ze wel met zulke jongens blijven omgaan, maar zonder zich te laten meeslepen en zolang de ander hen niet probeert mee te trekken. Dit is eerder ook in andere wijken beschreven door Mouktadillah (2013) en Visser (2014). Ten slotte komt voor dat vrienden elkaar juist in de goede richting helpen of proberen te helpen.

Vrijwel unaniem wordt door de jonge mannen geuit dat ouders veranderd zijn ten opzichte van pakweg tien jaar voor de gesprekken. De nieuwe generatie ouders is hoger opgeleid dan de vorige en beheerst het Nederlands beter. Daarnaast is er, mede doordat gezinnen kleiner worden, meer bestedingsruimte en meer aandacht per kind. Maar dat was voor de coronapandemie. Het is goed mogelijk dat ouders door verlies van werk of inkomen financieel alsnog kwetsbaarder geworden zijn.

Socialisatie als ongunstig mechanisme speelt vooral als conflicten thuis samengaan met de keuze van vrienden in een vergelijkbare situatie. Deze jongeren gaan samen improductief gedrag vertonen, te beginnen met desinteresse in school. Een zekere dichtheid van gezinnen die hun kinderen onvoldoende begeleiden, vaak vanwege problemen, maakt het mogelijk dat jongens op straat lotgenoten treffen bij wie ze steun zoeken en soms samen de verkeerde kant opgaan.

Mechanisme: haperende collectieve sociale controle op kinderen

Collectieve sociale controle draagt er theoretisch toe bij dat wijkbewoners elkaar, ook jongeren, controleren en corrigeren als daartoe aanleiding is. *Collective efficacy* in de wijk houdt ook in dat bewoners relevante instanties als de woningbouw of de politie weten te vinden als er iets aan de hand is (Sampson et al. 1999). Maar ze moeten dan tot aangifte bereid zijn en daaraan schort het in Kanaleneiland.

Kanaleneiland geldt als een gesloten gemeenschap met een zwijgcultuur. Die wordt soms toegeschreven aan culturele kenmerken die Marokkaanse Nederlanders vanuit de Rif zouden hebben meebracht, net als argwaan jegens het gezag, die onwillekeurig op kinderen is overdragen. Dat verklaren enkele jonge mannen en is ook in literatuur beschreven (o.a. Bovenkerk 2014). Het zwijgen lijkt zeker ook te worden ingegeven door wantrouwen jegens de politie vanwege het optreden van politieagenten, zoals regelmatige ID-controles en het uitdelen van boetes die naar het oordeel van de jongens vaak niet terecht zijn. Onder volwassenen zou het zwijgen, volgens professionals van de woningcorporatie en de politie, voortkomen uit intimidatie door een kleine groep daders van bijvoorbeeld woninginbraak en vernieling. Er wordt dan door slachtoffers gezwegen uit angst voor represailles.

Sampson et al. (1999) lieten zien dat *intergenerational closure*, ofwel dat ouders elkaar kennen, niet gelijkgesteld kan worden aan wat zij *child centered social control* noemen. Het gaat dan om de vraag of ouders zouden ingrijpen indien andermans kinderen zich misdragen (spijbelen, graffiti spuiten, ouderen zonder respect behandelen). Ook ouders die elkaar kennen doen dit vaak niet en dat is in het bijzonder het geval in kwetsbare wijken (Brinkgreve 2009; Sampson et al. 1999). Dat wordt voor een deel, maar lang niet volledig, verklaard door angst voor represailles. In onveilige wijken blijven de oudercontacten vergelijkbaar met die in veilige wijken, maar de correctie van kinderen blijft er sterk achter. Uit de gesprekken en ook uit De Winter et al. (2017) komt naar voren dat onzekerheid en een laag zelfbeeld bij de ouders een alternatieve verklaring vormen voor het moeilijk aanspreken van andermans kinderen. Zodoende zegt sociale cohesie weinig over hoe effectief kinderen door de gemeenschap worden opgevoed.

De respondenten zijn het unaniem eens over de vaststelling dat de overlast op straat is afgenomen en dat het beter gaat met de wijk, hoewel enkele de toegenomen rust eerder betreuren dan toejuichen. Volgens hen zou de 'salsa' uit de wijk verdwijnen. Als oorzaken voor de geringere overlast noemen de jongens en jonge mannen vooral dat het straatleven van jongeren minder is geworden. Voor een deel zou het verplaatst zijn met de uitplaatsing van gezinnen tijdens de herstructurering, terwijl sommige raddraaiers ingerekend zouden zijn. Zeker zo belangrijk is volgens de respondenten een generatiewisseling onder de jongeren en hun ouders. Overlastgevende jongens zijn in een serieuze levensfase beland. De volgende generatie heeft het thuis, materieel en immaterieel, al wat beter en jongens zouden daardoor meer aan school doen, minder aan baldadigheid en ook minder snel te verleiden zijn door het grote geld, al is die verleiding niet verdwenen. Juist hier vormen de economische gevolgen van de coronapandemie een groot risico voor een terugslag. Immers: kwetsbare jongeren worden moeilijker door school bereikt, hun toekomstperspectief wordt ongewisser, terwijl de zorgen om werk en inkomen in de gezinnen zullen toenemen.

Ook de tijd achter pc en smartphone en het cameratoezicht worden aangehaald als oorzaken voor afnemende overlast in de wijk. Professionals noemen daarnaast sociale interventies, zoals de vreedzame school en wijk.

De geïnterviewden zijn het erover eens dat de afgenomen overlast niet zoveel zegt over de criminaliteit in en vanuit de wijk. Er bestaat onenigheid en onduidelijkheid over de vraag of ook de criminaliteit is afgenomen. De serieuzere criminelen houden zich onzichtbaar; de bereidheid om criminaliteit te melden is nog altijd gering vanwege gevreesde represailles, en op het vmbo, waar veel kinderen uit Kanaleneiland op zitten, blijft men alert op werving van drugskoeriertjes die af en toe de kop opsteekt. In de bredere samenleving is immers vraag naar deze producten. Het mechanisme van haperende onderlinge sociale controle biedt ruimte aan straatgedrag, overtreders en ronselaars. Deze criminogene factor en de alledaagsheid van drugsgebruik en -handel vergroot de kansen op afglijden in drugscriminaliteit. Zoals Bovenkerk (2014) ook aankaartte: de criminogene setting door beperkte onderlinge controle wordt een factor die jongens die op de verleidingen ingaan de pas kan afsnijden naar een formele arbeidscarrière.

Sociale interventies: formele sociale controle – goede wijkagenten tegenover 'overpolicing'

Waar informele controle ontoereikend is om vandalisme en criminaliteit eronder te houden, wordt die lacune door formele toezichthouders gevuld, meer in het bijzonder door de politie. Onder stigmatisering kwam naar voren dat jongens zich soms disproportioneel slachtoffer voelen van id-controles en ook boetes, waarvan de rechtvaardigheid wordt aangevochten. Bedacht moet worden dat boetes hard aan kunnen komen in gezinnen die al problemen hebben met rondkomen. Politieoptreden is enerzijds nodig als de informele controle hapert, maar kent anderzijds de bezwaren van wat wel *overpolicing* wordt genoemd. Jongens die geen dader zijn kunnen disproportioneel gecontroleerd en in hun vrijheid beknot worden en zich gestigmatiseerd voelen.

De jongeren hebben aangegeven dat de relatie met de politie verbeterd is in de voorbije jaren, vooral dankzij het optreden van goede wijkagenten. Die zijn van ‘meldingrijden’ overgegaan op wat wel *community policing* genoemd wordt: het onderhouden van contact in de wijk en met de jongeren op straat. Het heeft ertoe bijgedragen dat de agenten de achtergrond van de jongeren en hun gedrag beter begrijpen en vice versa. Voordien vonden vaker aanhoudingen plaats van jongens. Het knaagt aan hun zelfbeeld als ze regelmatig worden aangehouden alsof ze crimineel zijn. Daarnaast voedt het de weerzin tegen rechtstaat en gezag, waarvan de politie de frontlinie vormt. De politie in Kanaleneiland onderkent dat hun aanhoudingen de jongens kunnen beschadigen vanwege dossiervorming. De jongens zelf uiten zich vooral verontwaardigd over het onrecht dat ze ervaren en over boetes. Ook storen ze zich soms aan klagers die naar aanleiding van ‘hangen’ in de buurt meteen de politie bellen in plaats van met de jongens te praten.

Op hun beurt hebben politieagenten een lastige positie als de wijkbewoners het wijdere politiek-maatschappelijke, wel als ‘hard’ omschreven, klimaat op deze frontsoldaten projecteren. Enkele jongens geven daarnaast aan dat problemen thuis soms op de politie worden afgereageerd. Van de kant van de jongens kunnen de ‘vreedzame principes’ (zie § 4.2.4) helpen de kant van de politie te begrijpen. Van de kant van de politie is het behulpzaam met de jongens in gesprek te gaan, terughoudend te zijn met ID-controles en een goede uitleg te geven over het waarom van de aanhouding wanneer die volgens de politie echt nodig is. Ook Duijndam en Prins (2017) en Tops en Tromp (2019) bepleiten dergelijk optreden en geven aan dat sterke repressie averechtse gevolgen heeft. De geïnterviewde jongens bevestigen dit beeld en stellen vast dat goede wijkagenten ook op die manier handelen. De capaciteit van die wijkagenten is dan de kwestie die niet alleen in Kanaleneiland, maar ook in andere kwetsbare wijken, ontoereikend is volgens de Inspectie Justitie en Veiligheid (2020).

Sociale interventies: empowerment vanuit scholen, sociaal werk, bewoners

Op verschillende manieren wordt geprobeerd kinderen en jongeren weerbaar te maken en vooruit te helpen. Op de scholen is men bekend met het ‘lage zelfbeeld’ dat hun leerlingen zou onderscheiden van die op veel andere scholen. Ook aan ouders wordt door verschillende geïnterviewden een laag zelfbeeld toegedicht en dat lijkt een van de redenen te zijn (naast angst voor represailles) dat het heel lastig is om andermans kinderen te corrigeren. Scholen zien het lage zelfbeeld als aangrijpingspunt en proberen de leerlingen nadrukkelijk te verwelkomen en positief te benaderen (dat beeld wordt door de jongens bevestigd). Een voorbeeld waarmee jongens kwamen is dat ouders ook gebeld worden als het kind iets goed heeft gedaan, en niet alleen als er problemen zijn. Een divers docentencorps zorgt voor herkenning en rolmodellen. Vanuit het roc werd daarnaast streng opgetreden tegen straatgedrag (bijvoorbeeld kaarten om geld) in het gebouw, in lijn met het advies van El Hadioui (2015) hieromtrent (*Hoe de straat de school binnendringt. Denken vanuit de pedagogische driehoek van de thuiscultuur, de schoolcultuur en de straatcultuur*).

De basisscholen in de wijk brengen al sinds eind jaren negentig de principes van de vreedzame school in de praktijk, waarbij kinderen leren naar elkaar te luisteren, invoelend te zijn

en problemen onderling op te lossen. Dit is, conform het advies van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO 2001), uitgebreid tot het overbrengen van die principes in de wijk, via ouders en welzijnsvoorzieningen. Het doel hiervan is de mores thuis, op school en in de publieke ruimte zoveel mogelijk in harmonie te brengen. De democratische competenties worden via school, ouders en buurtwerkers zoals sociaal werk en sportcoaches uitgedragen. Het is een proces van lange adem; ouders en kinderen bespeuren, volgens een evaluatie (Pauw 2016) al verbetering, maar vinden het lastig om anderen de les te lezen en vermijden confrontaties liever. De geïnterviewde jongens hebben zich over het programma niet uitgesproken, ze herkennen het vermoedelijk niet als een 'programma'. In de wijk leven ook andere initiatieven om bewoners 'te empoweren'. Er zijn jonge mannen die jongerenwerk verrichten voor jongeren die door het reguliere jongerenwerk moeilijk bereikt worden. In hun optreden zijn de vreedzame principes herkenbaar als ze jongens bijvoorbeeld wijzen op het perspectief van de partij waarmee ze botsen, zoals ouders of de politie. Er zijn ook diverse initiatieven voor huiswerkbegeleiding, georganiseerd vanuit moskeeën en kerk, maar ook los daarvan door goedgeschoolde jongeren die anderen willen helpen. De gedachte van bewoners en jongeren die elkaar helpen, wordt ook vanuit het sociaal werk in de wijk uitgedragen. We zien echter ook dat de *civil society* in de wijk tegen grenzen van de zelfredzaamheid aanloopt. Dat is bijvoorbeeld het geval als vrienden met een strafblad niet goed te helpen zijn, als ouders geen geld hebben voor huiswerklessen of als die huiswerklessen laagdrempelig aangeboden worden en er geen plek is voor de lastigste kinderen die de lessen vermoedelijk het hardste nodig hebben.

Kwetsbaarheid verminderen door te mengen?

Decennialang is herstructurering als middel om meer sociale menging in kwetsbare wijken te creëren vast onderdeel van de wijkaanpak geweest. De toenemende druk op betaalbare woningen in steden maakt die aanpak steeds meer omstreden. De uitgeplaatsten zullen immers elders een woning moeten zien te vinden. In de casestudiewijk is op bescheiden schaal herstructurering uitgevoerd en respondenten oordelen daar verschillend over. De twintigers en verschillende professionals in de wijk die geïnterviewd zijn, geven aan dat een meer gemengde wijk beter zou zijn: minder mensen met een laag inkomen en ook minder mensen met eenzelfde culturele achtergrond. Interessant is dat de clustering van een bevolking van personen met een migratieachtergrond door de jonge mannen wordt gepercipiëerd als een van gemeentewegen nagestreefd beleid, dat ze als een vorm van onrecht ervaren. In werkelijkheid is deze clustering de uitkomst van een in sterke mate geliberaliseerd woonruimteverdelingsbeleid, waarbij 'witte vlucht' steeds sterker optrad. Bij de betrokkenen gaf het een gevoel aan het eigen lot overgelaten te zijn.

Voor de jonge jongens die we spraken speelt dit niet; zij kennen geen andere situatie en waarderen de hechte gemeenschap en de vele bekenden in de wijk, onder wie familie. Ook Wijntuin (2019) rapporteerde onder de tieners die zij in twee kwetsbare wijken sprak overwegend kritische geluiden over herstructurering en menging. Ook al omdat zij de veronderstelde noodzaak om mensen met hogere inkomens de wijk in te loodsen als een vorm van diskwalificatie van de huidige bewoners en van henzelf zien.

De jonge mannen hebben tijdens hun jeugd een etnisch-cultureel meer gemengde wijk of etnisch-culturele diversiteit op hun vervolgopleidingen meegemaakt. Voorstanders van meer menging geven soms expliciet aan dat dit 'vanaf het begin' zou moeten plaatsvinden. Nu de bewonerssamenstelling eenmaal zo is, ontstaan (althans bij jongens die nog in de wijk wonen) meer gemengde gevoelens. Sloop van woningen vereist dat de bewoners elders moeten gaan wonen en dat wordt soms betreurd. Sommige jongens reageren geagiteerd op de gedachte dat nieuwe (lees witte of rijkere) bewoners de wijk beter zouden maken. Ze constateren echter dat die nieuwkomers zich niet of nauwelijks blijken te mengen. Maar uit de meer ondersteunende reacties bij verschillende jonge mannen valt te leren dat feitelijk contact niet de enige, misschien zelfs niet de doorslaggevende factor is voor een nieuwe ervaring. Ook als er geen contact is, kan een meer verbeelde gemeenschappelijkheid ontstaan uit het eenvoudige feit dat die anderen op straat zichtbaar zijn en ook in de wijk wonen. Daarbij lijkt een betrekkelijk kleinschalige nieuwbouw toereikend te zijn om dit effect te genereren. De wijk blijft dan toch herkenbaar. Singelenberg (2007) muntte daarvoor eerder de term 'gentripunctuur'. Een hooguit zeer bescheiden schaal van sloop en nieuwbouw sluit aan bij de huidige woningmarktomsstandigheden, en is om budgettaire redenen te verwachten, zoals dat ook na de economische crisis van 2008 het geval was, nadat pijplijneffecten waren uitgewerkt.

Een manier om zonder sloop toch meer menging naar inkomen te krijgen, is een wat ruimere toewijzing van goedkope huurwoningen. Europese regelgeving stelt hier wel grenzen aan. Toewijzen op etnisch-culturele afkomst is in het verleden, toen dat tot halverwege de jaren 1990 nog gebeurde, bezwaarlijk gebleken in de zin dat het tot achterstelling van bevolkingsgroepen leidde (Kullberg 2002).

Of ingrijpen op de mechanismen die effecten voor jongens genereren

Naast of in plaats van meer sociale menging, zijn er beleidsinterventies die aansluiten bij de besproken mechanismen die in de wijk spelen. Twee daarvan zijn bij de jonge respondenten het meest in het oog gesprongen: goede wijkagenten die contact met ze hebben en goed onderhoud aan de woningen en aan de publieke ruimten. Buiten de onmiddellijke, zichtbare baten binnen de wijk, hebben deze interventies een verderstreckende bijdrage: ze helpen bij het creëren of versterken van vertrouwen in de overheid. De wijkagent ziet en kent de jongeren en kan helpen tegen *overpolicing*, de weinig gerichte aanhoudingen en ID-controles jegens jongens die in de publieke ruimte verkeren. Dergelijke praktijken geven een onwelkom gevoel in de publieke ruimte (zie ook RLI 2020).

Investerings in onderhoud van woningen en in publieke ruimte en voorzieningen, vooral die op jeugd en jongeren zijn gericht, geven het signaal af dat de bewoners ertoe doen. Dat grijpt aan op het mechanisme van internalisering van het wijkimago door jongeren. Voor de jongeren is daarbij van belang dat de voorzieningen zich niet alleen richten op probleemjongeren, maar juist positieve plekken zijn waar jongeren elkaar kunnen ontmoeten, helpen en inspireren.

Beide interventies zijn niet nieuw en ook niet noodzakelijk integraal aan te vatten, hoewel dat laatste wel voor de hand ligt. De wijkagent vervult al een brugfunctie richting ouders en

eventueel (zorg)instellingen; de inrichting van de publieke ruimte gaat brede groepen bewoners aan en moet dan ook bij voorkeur breed gedragen zijn.

Het versterken van het zelfvertrouwen en de zelfredzaamheid van zowel de jongeren als de gezinnen is een beleidspoor dat aansluit bij het mechanisme van effectieve sociale controle, in het bijzonder op jeugd en jongeren. Er zijn binnen de gemeenschap hoger-opgeleide of ervaren jonge mensen die zich inzetten voor jeugd en jongeren in de wijk, met onder meer huiswerkbegeleiding en jongerenwerk dat op de lastigste jongens is toegesneden. *Empowerment* en *community building* worden ook professioneel ondersteund vanuit de scholen, het jeugdwerk en het buurtwerk. Met de vreedzame school en wijk wordt goed burgerschap aangemoedigd, maar het vergt een lange adem om dit helemaal door de bewoners te laten dragen. Tot die tijd is daar ondersteuning bij nodig. Veel ouders en ook kinderen vermijden liever de confrontatie dan anderen te corrigeren (zie ook De Roos et al. 2021). Naarmate de onderwijskansen van jongeren in een kwetsbare positie afnemen door veelvuldig thuisonderwijs in verband met corona en ook hun perspectief op werk verzwakt, worden de gevaren van uitval, baldadig gedrag en rekrutering voor criminele activiteiten groter. Dit vergt intensivering van de ondersteuning van zowel jongeren in kwetsbare posities als gezinnen.

Jongens en meisjes

De casestudie van dit onderzoek betrof geen meisjes of meiden in de wijk omdat voor hen de (kwantitatief onderzochte) effecten van de buurt en wijk op leerprestaties en criminaliteit niet zijn vastgesteld. In hoeverre zouden bevindingen en aanbevelingen anders zijn indien zij wel waren gehoord in het veldwerk? Uit werk van Wijntuin (2019), die zowel jongens als meiden in twee kwetsbare wijken in Utrecht interviewde, weten we dat meiden in hun oordeel over de wijk, over de stigmatisering en de waardering voor de saamhorigheid en vertrouwdheid binnen de wijk, niet anders denken dan de jongens. Ze navigeren wel wezenlijk anders in de zin dat ze niet of nauwelijks op straat hangen, omdat dit voor meisjes reputatieverlies betekent. Hun behoefte om met vriendinnen samen te zijn zonder ouderlijk toezicht, geven ze soms op subtiele wijze vorm door zo lang mogelijk op straat te lopen op weg naar school, winkels of met hun broertje of zusje naar een speelplek. Ze mijden plekken waar jongens hangen (idem).

Verschillende jongens in onze casestudie beschreven voor zichzelf enigszins vergelijkbaar gedrag: niet onnodig veel op straat zijn en voorbij gaan aan plekken waar jongens hangen. Waar gezien worden op dergelijke plekken al schadelijk kan zijn voor de reputatie van meisjes, speelt bij jongens ontzag voor oudere hangende jongens, maar ook het vermijden van beïnvloeding door jongens die de verkeerde kant opgaan of aanhouding door de politie omdat ze in gezelschap van dergelijke jongens zijn een rol. Waar jongens risico kunnen lopen door te weinig sociale controle, hebben meiden soms last van te veel ervan. In het sociaal repertoire in de wijk dat zich op die sociale controle door ouders richt, kan ook aandacht zijn voor de vorm en dosering die voor het welbevinden van meisjes het beste werkt. We hebben al met al geen reden om te vermoeden dat het beleidsrepertoire in de wijken voor meisjes wezenlijk anders zou moeten zijn.

De wijk als context van gescheiden leefwerelden

Dit onderzoek betreft een van diverse verschijningsvormen van ongelijkheid: ruimtelijke ongelijkheid in de vorm van kwetsbare (stads)wijken met grote concentraties bewoners met lage inkomens. Het werpt licht op een van de contexten waarin gescheiden leefwerelden plaatsvinden. Naast de problematieken in afzonderlijke gezinnen, voegt de concentratie van zulke huishoudens problematiek toe, in de vorm van meer risico's voor opgroeiende jongens.

Eerder besteedde het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) aandacht aan ongelijkheid in de zin van een maatschappelijke tweedeling naar opleidingsniveau (Vogels et al. 2021). Daarin werd vastgesteld dat hoger- en lageropgeleide jongeren gescheiden trajecten binnen het voortgezet onderwijs volgen. Zowel voor het gescheiden wonen als voor de uitsortering binnen het voortgezet onderwijs geldt dat ze resultanten zijn van marktfactoren, de voorkeuren van individuele burgers die vergaande segregatie als uitkomst hebben. Deze uitkomst gaat samen met institutionele gescheidenheid; binnen het onderwijs gaat het dan om scheiding naar diverse leerwegen en naar afzonderlijke vestigingslocaties of klassen. In het wonen betreft de institutionele kant de vorm en mate van mix van woningen naar prijsklassen en de woonruimteverdeling. Voor beide kwesties geldt dat beleidsinterventies zich op de institutionele structuren kunnen richten, maar ook mitigerend kunnen zijn ten aanzien van ongewenste effecten.

Ander recent onderzoek (De Roos et al. 2021) laat zien dat er ook ongelijkheid bestaat in de mate waarin ouders ondersteuning weten te krijgen bij het opvoeden van hun kinderen. Laagopgeleide ouders krijgen minder vaak informele, praktische hulp bij het ouderschap dan hogeropgeleide ouders. Hetzelfde geldt voor formele ondersteuning door bijvoorbeeld de huisarts, meestal voor oudere kinderen met gedrags- of psychische problemen. Het is mogelijk dat lageropgeleide ouders minder snel behoefte aan dergelijke hulp onderkennen, dat ze minder vertrouwen hebben in de hulp of dat ze meer schroom hebben om hulp te vragen (idem).

Volgens het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) (Den Ridder et al. 2020) ziet driekwart van de bevolking een grote tegenstelling in Nederland tussen arme en rijke mensen en bijna twee derde ziet grote tegenstellingen tussen hoger- en lageropgeleiden en tussen 'allochtonen en autochtonen'. Ruim twee derde meent dat de (economische) tegenstellingen door corona groter worden. Overigens worden de tegenstellingen niet zozeer in termen van conflict geduid, maar meer als gescheiden leefwerelden. Beperkte interactie tussen de groepen is niet bevorderlijk voor wederzijds begrip, zo stellen jongeren die voor deze editie van het COB geïnterviewd zijn (idem). Dit is precies de zorg die Vogels et al. (2021) uitspreken voor wat betreft de socialisatiedoelen en burgerschapsvorming in het onderwijs en sociale cohesie in de maatschappij.

Gescheiden leefwerelden raken ook aan de kwestie van integratie. In een themanummer van het COB over integratie (Den Ridder et al. 2019), hier toegespitst op integratie van etnische minderheden, wordt in groepsinterviews ook de thematiek van segregatie aangekaart. Gesegregeerde woonwijken en scholen maken contact met andere groepen lastiger waardoor wederzijds begrip en onderlinge betrokkenheid minder worden. De condities om

op te groeien zijn in arme wijken aantoonbaar zwaarder dan in welgestelde wijken. Zoals Putnam (2015) in zijn boek *Our Kids* over de Verenigde Staten agendeert, is het grotere probleem dat dreigt dat de samenleving als geheel de kinderen van mensen met wie zij weinig of niet in aanraking komen niet meer als *onze* kinderen ziet.

Noot

- 1 Schooluitval gedefinieerd als het verlaten van school voor de leeftijd van 20 jaar, zonder sterkwalificatie.

1 Opgroeien in een kwetsbare wijk

Onderzoek en beleid

Wijken met concentraties van bewoners met een lage sociaal-economische status zijn veelvuldig onderwerp van studie en beleid. Ze zijn in elk geval vindplaats van sociaal-economische problematieken: er wonen mensen die in bovengemiddelde mate kampen met armoede, schulden, gezondheidsproblemen, overlast en gevoelens van onveiligheid. Wijken die tot de onderkant van de woningmarkt behoren trekken bewoners met lage inkomens die het op de woningmarkt meestal niet voor het uitkiezen hebben. De beurs is smal en soms zijn er sociale problemen die acuut een verhuizing nodig maken (bv. ontslag uit een instelling), zodat wachten op de ideale woning niet mogelijk is. Meestal zijn wijken aan de onderkant van de woningmarkt wijken met goedkope woningen, soms zijn het wijken met een slechte prijs-kwaliteitverhouding of een impopulaire ligging die bij meer welgestelde burgers niet de voorkeur heeft.

Een hele school van onderzoek naar buurt- of bureneffecten richt zich op de vraag of de buurt, en dan met name de bewonerssamenstelling ervan, zelf ook een factor is in de bestending van problemen bij de bewoners. Zijn er omstandigheden die maken dat het bij elkaar wonen met andere bewoners met economische achterstand de maatschappelijke kansen voor het individu reduceert? Anders gezegd: is arm zijn in een wijk waar velen arm of laagopgeleid zijn moeilijker dan arm zijn in een wijk met meer welstand? Kort samengevat tonen modelmatige, kwantitatieve studies aan dat de woonwijk vooral voor jeugd effect kan hebben op hun verdere levenswandel, te beginnen met hun onderwijs carrière. Daarbij zijn verschillende mechanismen aan de orde, zoals de voorbeeldfunctie van *peers* in de wijk. Dergelijke effecten van de wijk zijn niet universeel: het ene kind ondervindt nadeel en het andere niet, maar de kans op nadeel is in een arme wijk wel significant groter gebleken. En dat betekent ongelijke kansen voor bewoners van die wijken. Maar er kunnen ook bredere maatschappelijke gevolgen optreden, zoals overlast en criminaliteit door jongeren die uit de rails gaan lopen en geronseld worden voor criminele klussen.

Nederland heeft een lange traditie van gebiedsgericht beleid in stadswijken met grote concentraties van bewoners met een laag inkomen. In de tijd waarin het wonen als sociale kwestie werd geagendeerd, aan het eind van de negentiende eeuw, lag het accent daarbij sterk op fysiek ingrijpen: het onbewoonbaar verklaren, ontruimen en slopen van straten met bouwvallige woningen. In de jaren 1970 en 1980 kwam er met het zogenoemde 'bouwen voor de buurt' een kentering: stadsvernieuwing richtte zich meer dan voorheen op de wensen van de bewoners van de wijk. Waar zij eerder na sloop van hun huis moesten omzien naar een woning in een andere wijk, werden nu betaalbare nieuwe woningen herbouwd of oude woningen ingrijpend verbeterd en konden ze in de buurt blijven wonen. Velen verlieten evengoed de wijk om zich buiten de oude stad in nieuwbouwwijken te vestigen. In de decennia nadien is het beleidsrepertoire in de wijken verbreed van louter aan-

dacht voor wonen naar aandacht voor thema's als werk, scholing, gezondheid en veiligheid van bewoners.

Herstructurering en sociale menging zijn in de periode van stedelijke vernieuwing vanaf de jaren negentig vigerend beleid geworden bij het grotestedenbeleid tot en met de ('integrale') wijkaanpak vanaf 2007. Die laatste werd in 2014 officieel beëindigd. Sloop van sociale huurwoningen en bouw van woningen voor de middenklasse moesten de bevolkingssamenstelling qua inkomen meer divers maken. Sociaal-cultureel waren veel wijken al uiterst divers, naar leeftijd, leefwijze en culturele achtergrond van de bewoners. Na het intreden van de economische en bouwcrisis in 2007 stond de wijkaanpak op een zeer laag pitje. De nieuwe Woningwet die in 2015 werd ingevoerd, heeft de rol van woningcorporaties in de wijkaanpak klein gemaakt. Zij moeten zich beperken tot hun kerntaken: bouwen en beheren van goedkopere woningen, terwijl onder meer de taak tot verduurzaming van de woningvoorraad beslag legt op de middelen. Ook gemeenten hebben te maken met krappe budgetten, waardoor grootschalige sloop en nieuwbouw minder reëel is geworden.

Sociale menging wordt door de opleving van de stedelijke economieën en de populariteit van de stad als woonmilieu toenemend op een andere manier *geframed*. In plaats van als een goedbedoeld instrument tot verheffing van de armere bewoners, wordt dit door verschillende auteurs veeleer als door de overheid georkestreerde gentrificatie gezien: het verdringen van de oorspronkelijke bewoners door goedkope woningen af te breken en nieuwe te bouwen voor mensen met een ruimere beurs. Zo schrijft Hochstenbach (2019): 'Gentrificatie gaat over onrecht.'

Inmiddels zijn we opgekrabbeld uit de economische crisis van 2007, maar het coronavirus heeft een nieuwe en grotere economische recessie ingeluid. Nog voor die laatste crisis werd in enkele rapporten een alarmerende toon aangeslagen over de 'leefbaarheid' in wat wel achterstandswijken, probleemwijken, kwetsbare wijken, aandachtswijken, pracht- of krachtwijken genoemd worden. In het vervolg zullen we de term kwetsbare wijken aanhouden, met de bedoeling uitdrukking te geven aan problematiek die er leeft, zonder te stigmatiseren. Er wordt daar weer meer overlast, verloedering en onveiligheid ervaren dan toen er nog gebiedsgericht beleid in uitvoering was (Leidelmeijer et al. 2020; RIGO 2018). Ook onthullingen over ondermijnende criminaliteit vanuit wijken waar de sociale controle zwak is, hebben de wijken onder de term 'zwijgwijken' weer vol in de spotlights geplaatst (Tops en Tromp 2019). Jongeren in kwetsbare posities uit die wijken worden geronseld voor hand- en spandiensten ten dienste van topcriminelen. De term 'zwijgwijken' is gemunt om aan te geven dat de bewoners het veiliger vinden om de andere kant op te kijken dan in het geweer te komen.

Volgens een manifest van burgemeesters (Tromp 2020) waarin zij het rijk om steun voor kwetsbare woonwijken vragen, heeft de coronacrisis de problematiek enorm verscherpt. Er wordt verwacht dat de gevolgen hiervan lang zullen doorwerken. Problemen die de burgemeesters aankaarten zijn onder meer: rap oplopende onderwijsachterstanden, schulden,

huiselijk geweld en afglijden van jongeren richting drugscriminaliteit. Al met al is er reden om aandacht te schenken aan het alledaagse leven van jeugd en jongeren in deze wijken.

Onderzoeksvragen

Het is in deze context dat het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) aan de hand van literatuur en een casestudie in de Utrechtse wijk Kanaleneiland nader kijkt naar invloeden van de buurt op jonge bewoners, en meer specifiek op jongens. De voornaamste reden om te concentreren op jongens is, zoals hierna (zie hoofdstuk 2) aan de orde zal komen, dat er sterke aanwijzingen zijn dat jongens veel meer effect ondervinden van de buurt dan meisjes. Ze vertonen meer externaliserend gedrag en zijn meer buiten.

De centrale vraag in dit onderzoek is in hoeverre en op welke manieren het wonen in een kwetsbare wijk de maatschappelijke kansen van de jeugd die er opgroeit beïnvloedt en welke beleidsopties kansrijk lijken om hieraan iets te doen.

De vraag in hoeverre kansen beïnvloed worden door de buurt, wordt uitgewerkt met literatuur over buurteffecten. De deelvragen die daarbij aan de orde komen, zijn:

- 1 *Wat is bekend over de ordegraad, de aard en de oorzaken van effecten van wonen in een kwetsbare wijk of buurt op jeugd en jongeren die er opgroeien?*
- 2 *Op welke manieren is in de afgelopen decennia getracht om overlast, sociaal-economische en veiligheidsproblemen in kwetsbare wijken te beteugelen?*

Deze deelvragen worden in hoofdstuk 2 uitgewerkt.

Daarna bekijken we aan de hand van de casestudie hoe verschillende mechanismen in de wijk de jongens beïnvloeden en welk verschil beleid daarin kan maken. Deelvragen zijn:

- 3 *Hoe zoeken jongens hun weg in de wijk; waar komen ze graag, waar niet en waarom en waar ontmoeten ze hun vrienden? Wat hebben ze gemerkt van vernieuwingen in de wijk en hoe kijken ze daar tegenaan?*
- 4 *Hoe manifesteren de uit de literatuur bekende mechanismen die verantwoordelijk zouden zijn voor buurteffecten, zich in de praktijk en hoe grijpen beleidsinterventies hierop in?*

Deze deelvragen worden in de hoofdstukken 3 en 4 uitgewerkt. Daar worden onze bevindingen uit een empirische veldstudie in de Utrechtse wijk Kanaleneiland gepresenteerd en in verband gebracht met inzichten uit onderzoeken naar buurteffecten, maar ook met kwalitatief onderzoek in (andere) wijken. Het doel van de casestudie is om de verschillende mechanismen die buurteffecten genereren nauwkeuriger en in samenhang te bestuderen in een specifieke context, en daarbij na te gaan hoe beleidsinspanningen in de wijk deze mechanismen kunnen beïnvloeden. Meer kennis over mechanismen die binnen de wijk verschil maken tussen goede of minder goede uitkomsten voor het jonge individu, in ons onderzoek meer in het bijzonder voor jongens, geeft niet alleen verdieping aan de academische kennis. Het helpt ook om meer beleidsmatige variatie aan te brengen of te onderbouwen ter bestrijding van de problemen.

Methodologie: definities van begrippen

Een sluitende definitie van wat een kwetsbare wijk is bestaat niet. Een absolute begrenzing van wanneer sprake is van disproportionele achterstanden is arbitrair, maar ontegenzeggelijk zijn er binnen een stad of regio altijd gebieden die zich kenmerken door grotere aantallen bewoners zonder werk, met een laag inkomen en met een onveiliger gevoel dan elders het geval is.

Een andere kwestie die een scherpe definitie in de weg staat is de meer nauwkeurige geografie van zo'n wijk. Het onderzoek dat we bespreken hanteert uiteenlopende ordegrootten van wijk of buurt; een deel van de bronnen is zelfs niet expliciet over de schaal van de geanalyseerde gebieden. Voor Nederland varieert de schaal in onderzoeken van wijken met rond de 10.000 inwoners tot grids van 500 bij 500 meter met gemiddeld pakweg 180 inwoners, wat meer de ordegrootte van een straat of flinke flat is. Kanaleneiland is een wijk die uit twee (viercijferige) postcodegebieden bestaat: noord en zuid.

Een derde kwestie rondom wijken is of bewoners de wijk als een eenheid ervaren. In de gekozen onderzoekswijk, Kanaleneiland, is dat vrij sterk het geval. De begrenzing van de wijk tussen kanaal en trambaan maakt het een fysieke eenheid die ook zo beleefd lijkt te worden. In de tekst zullen we de termen 'wijk' en 'buurt' gebruiken al naar gelang de schaal waarop het verhaal bij benadering speelt. We gebruiken ze niet alleen als fysieke eenheid, maar ook als aanduiding voor de bewoners die er wonen. Met 'effecten van de wijk' of 'buurteffecten' bedoelen we in de meeste gevallen sociale effecten die te maken hebben met de bewonerssamenstelling. Onder mechanismen die de buurteffecten verklaren, verstaan we de processen die het effect genereren. Daarbij beperken we ons tot de sociale mechanismen. In veel wijken zijn ook fysieke mechanismen aan de orde, zoals effecten van fijnstof of geluidsbronnen op de gezondheid. Een ondermijnde gezondheid kan ook sociale uitkomstmaten als leerprestaties en inkomensverwerving schaden (Galster 2010). Deze thematiek blijft hier buiten beschouwing.

Het risico bestaat dat het enkele feit dat een wijk wordt onderzocht, bijdraagt aan haar stigmatisering. Het is niet zomaar dat allerhande alternatieve benamingen zijn bedacht voor achterstandswijken, zoals de termen 'pracht-' en later 'krachtwijken' die in de wijk-aanpak van 2007-2014 gehanteerd werden. Reden om dat te doen is dat van het aanwijzen van wijken met achterstanden al een stigmatiserend effect kan uitgaan terwijl het nu juist de bedoeling is de wijken krachtig te verbeteren en daarbij gebruik te maken van de positieve krachten die er in de wijken ook zijn.

Met de vraag of onze veldstudie ongewild bijdraagt tot stigmatisering hebben we geworsteld. Tegenover dit risico staat dat het optekenen van ervaringen van jongens die er opgroeien ook de andere kant van de medaille laat zien. Het toont hoe onder aantoonbaar lastigere condities om op te groeien, vele bewoners niettemin hun weg weten te vinden en zich inzetten voor wijk en samenleving. In die betekenis is de term krachtwijk passend.

Methodologie

Literatuurstudie

Voor de literatuurstudie is in eerste instantie gezocht naar wetenschappelijke publicaties vanaf 2005, met termen als ‘*neighbourhood effect*’, ‘*area effect*’, ‘*deprived area*’, ‘*deprived neighbourhood*’, ‘*impact of neighbourhood*’, ‘*neighbourhood social mix*’, ‘*neighbourhood disadvantage*’, ‘*neighbourhood + achievement*’, ‘*neighbourhood + (juvenile) delinquency*’. In een selectie van overzichtsartikelen en artikelen met interessante empirische bijdragen, is teruggezocht in de literatuurverwijzingen naar meer titels, ook van voor 2005. Extra aandacht ging daarbij uit naar artikelen met Nederlandse empirie, met de ambitie om zo volledig mogelijk te zijn, door in een volgende fase verder te zoeken met behulp van zoektermen als ‘delinquentie’, ‘criminaliteit’, ‘onderwijs’, ‘leerprestaties’, ‘buurt of wijk + stigma’ ‘buurt of wijk + binding’. Ook hebben we gebruikgemaakt van casestudies in andere wijken. Daarnaast is voor recente titels gebruikgemaakt van attenderingen in het dagblad *NRC*. Ook zijn voor Nederlandse empirie de vakbladen *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting* en *Ruimte en Wonen* nagelopen. Ten slotte is gebruikgemaakt van literatuurtips van meelezers binnen en soms buiten het SCP. Er is naar kwantitatief, kwalitatief en *mixed methods*-onderzoek gezocht.

Casestudie

De vroegnaoorlogse Utrechtse wijk Kanaleneiland is als casus geselecteerd. Zoals zoveel vroegnaoorlogse wijken, is deze wijk van een gewaardeerde middenklassenwijk veranderd in een volkswijk met een multicultureel karakter. De wijk heeft een bijzonder jonge bevolking, zodat opgroeiende jeugd een belangrijk thema is. Kanaleneiland is geselecteerd omdat het een wijk is met achterstanden (lage inkomens, veel mensen met een uitkering en met financiële problemen) en met veel jeugd. Ook zijn er in het kader van wijkverbetering diverse fysieke en sociale maatregelen genomen. Het is nadrukkelijk niet de bedoeling deze op al hun merites te evalueren, maar wel om te begrijpen hoe interventies ingrijpen op bekende mechanismen voor buurteffecten. De veranderingen in de wijk zorgen voor een grotere diversiteit aan context binnen een en dezelfde wijk, zo is het idee. De veranderingen zijn in de gesprekken ook aan bod gekomen. Respondenten konden erop reflecteren.

Met deze instrumentele casestudie willen we beter en diepgaander grip krijgen op de problemen die in een kwetsbare wijk spelen, in een concrete context. In die zin is de studie een voorbeeld en een illustratie van de problematiek. Daarbij is het van belang het hoe en waarom van gedrag en effecten in een concrete context, in dit geval een wijk, te bestuderen. Juist concreet en contextgebonden onderzoek is volgens Flyvbjerg (2006) belangrijk als het gaat om sociaal gedrag en handelen.

Veldwerk

In de eerste helft van 2017 is veldwerk uitgevoerd in de wijk. Er zijn halfgestructureerde interviews gehouden met diverse professionals in de wijk, met algemene vragen over hun beeld van Kanaleneiland en de jongeren en de interventies in de wijk, en op hun professie

en rol toegesneden vragen. We spraken met wijkadviseurs, gebiedsmanagers en politieagenten bij de gemeente; een buurtbeheerder van de grootste woningcorporatie ter plekke; diverse mensen uit de welzijnshoek en uit het voortgezet en middelbaar beroeps- onderwijs, in het bijzonder het dicht bij de wijk gelegen vmbo (Globe college) en een mbo- vestiging in de wijk. De corporatiemedewerker heeft ons tijdens het interview mee de wijk in genomen. Enkele interviews hadden het karakter van groepsinterviews, zoals met de politie en gebiedsmanagers, rector en docenten op het Globe college, en wijkadviseurs. Meestal werden de interviews met één respondent gehouden. In totaal is met zestien professionals gepraat. In de gesprekken misten we helaas het jongerenwerk dat slechte ervaringen had met onderzoek en de stigmatiserende aandacht die dat onderzoek genereert. Uitspraken over het jongerenwerk kwamen van andere respondenten. Binnen de veldwerkperiode (februari tot juni 2017) lukte het ons niet om contact te krijgen met de Marokkaanse moskee. Beslommeringen rondom de ramadan kunnen daarbij een rol gespeeld hebben. Bij de Turkse moskee hadden we wel een gesprek.

Net als in het eerdere scp-onderzoek *Betrokken wijken* (Kullberg et al. 2015) was de grens tussen de rollen van professional, bewoner en lid van de *civil society* niet altijd scherp te trekken. Zo zijn sommige professionals die we spraken ooit opgegroeid in Kanaleneiland, of ze wonen dichtbij en hebben daar contacten. Er is met zes jonge mannen die opgegroeid zijn in Kanaleneiland en er nog wonen of actief zijn uitvoerig over het opgroeien in de wijk gesproken, waarbij hun ervaringen met die van de huidige jeugd werden vergeleken. Zij zijn allen twintigers van Marokkaans-Nederlandse afkomst en via netwerken van de geïnterviewde professionals geworven.

Het werven van tieners in de wijk verliep veel lastiger. Er ging tijd overheen om vertrouwen te winnen bij de jongens. Dat is gebeurd door meermalen in de wijk te zijn, rond te lopen en te verblijven op plekken als het Cultuurhuis en speelplekken en door *hand-outs* met informatie over het onderzoek te verstrekken. Ook is een vergoeding van 10 euro per interview uitgereikt, wat verschillende jongens over de streep trok. Soms kwam het ondanks afspraken niet tot een gesprek. Jongeren onder de 16 jaar vroegen we om toestemming voor het interview te vragen aan hun ouders (het onderzoeksprotocol vereist dit), wat voor sommige een reden was om af te haken. Vier jongens hebben hun ouders voor toestemming laten tekenen. Afgezien van redenen als geen zin hebben of andere dingen omhanden hebben (school, sport of bijbaan) was er ook de vrees dat het onderzoek de wijk en de jongens in een kwaad daglicht zou stellen. Niet zozeer door de inhoud van het schrijven, maar door het enkele feit dat er weer een verhaal over Kanaleneiland zou verschijnen. Dat was ook voor het jongerenwerk aanleiding om geen interview te geven en ook niet als intermediair op te treden richting jongens die naar het jongerenwerk komen. Het zou hun relatie kunnen schaden. Oudere jongens gaven soms aan dat vroeger slecht is omgegaan met de anonimiteit in onderzoeken. De houding van de oudere jongens had invloed op jongere jongens die wel mee wilden werken, maar die na gesproken te hebben met de ouderen alsnog afhaakten. Veel aangesproken jongens gingen er zonder meer van uit dat het gesprek over hangen en over problemen in de wijk zou gaan. Op straat en bij de trefpunten waren veel meer jongens niet dan wel bereid tot een interview.

Op het Globe college hebben docenten als intermediair opgetreden. Daar zijn vijf leerlingen geïnterviewd, in twee groepjes. Ook op roc Midden Nederland zijn verschillende jongens geïnterviewd. De meeste jongens hebben een Marokkaans-Nederlandse achtergrond. Daarnaast spraken we jongens met uiteenlopende roots; Surinaams-, Turks-, Bosnisch-Nederlands, Bulgaars en van gemixte afkomst. Jongeren van (volledig) Nederlandse afkomst zijn schaars in de wijk; we zijn ze niet tegengekomen. Bewoners met een Nederlandse achtergrond die volgens de wijkstatistiek nog wel een substantieel deel van de bevolking uitmaken, zijn veelal ouderen of jonge mensen zonder kinderen.

De gesprekken met de jonge jongens zijn een-op-een gevoerd door Jeroen de Vries en Rachid Mouktadibillah, beide jonge mannen. Naar verwachting had het feit dat deze interviewers in leeftijd niet al te ver van de jongens af stonden, een positief effect op de openheid van de respondenten. Gesprekken met de jonge mannen zijn door deze beide interviewers samen gevoerd. De interviews met professionals zijn in wisselende samenstelling door de drie onderzoekers/auteurs van dit rapport gehouden.

Het veldwerk vond plaats tijdens de maand van de ramadan. Volgens verschillende respondenten is er in deze periode meer overlast in de wijk, vooral vanaf de namiddag tot het avondmaal. Dit kan de interviews met de jongens hebben beïnvloed met betrekking tot het gevoel van overlast en veiligheid in de wijk. Een politieagent merkt hierover op:

Op een of andere manier neemt met de ramadan de spanning in de wijk toch toe. Ik snap het nog steeds niet want het staat volgens mij haaks op waar het hele ramadangebeuren voor staat. (...) als je de hele dag niet gegeten hebt, niet gerookt en niet gedronken hebt, dat je dan prikkelbaar gaat zijn, maar de reacties zijn eigenlijk buiten proportie (...). (wijkagent)

De gesprekken met de jongens gingen over fijne en minder fijne plekken in de buurt, over wat ze van hun buurt vinden en over veranderingen die hun zijn opgevallen, over vrienden en gebruik van publieke ruimten, over schoolgerelateerd gedrag zoals de schoolkeuze, schoolhouding (absentie, huiswerk maken) en schoolcarrière. Daarnaast ging het over banen en bijbaantjes en ervaringen met de politie. Om de gesprekken op gang te helpen is gebruikgemaakt van *mindmaps*: kaarten van de wijk waarop de jongens de voor hen belangrijke plekken markeerden.

Bij de jonge mannen zijn die kaarten niet gebruikt (deels omdat de wijk op onderdelen veranderd is), en is meer reflectief gesproken over hoe zij op hun eigen jeugd in de wijk terugkijken, hoe ze de wijk van toen zagen en hoe die in hun beleving is veranderd en wat dat betekent voor opgroeien pakweg tien jaar geleden versus nu. De onderzoeksvraag naar mechanismen die buurteffecten genereren is niet onderzocht door de respondenten hier concreet naar te vragen. Er is geanalyseerd in hoeverre de mechanismen tevoorschijn komen uit de verhalen die de respondenten vertelden over hun dagelijks leven of dat van opgroeiende jongens.

De gesprekken zijn opgenomen, getranscribeerd en de gespreksverslagen zijn ter flattering aan de geïnterviewden voorgelegd. Ze zijn handmatig gecodeerd en thematisch geanalyseerd. In het veldwerkverslag in hoofdstuk 3 en 4 gebruiken we gefingeerde namen voor de

respondenten die primair als jonge (ex-)bewoner van de wijk zijn geïnterviewd. Professionele respondenten worden met hun functie aangeduid.

Kanaleneiland is gekozen als instrumentele case, waarmee we een diepgaander begrip ontwikkelen van mechanismen die in Nederlandse kwetsbare wijken een rol kunnen spelen. Volgens Flyvbjerg (2006) is het een mythe dat casestudies niet generaliseerbaar zouden zijn, of minder dan andersoortige studies. Generaliseerbaarheid is ook niet het belangrijkste doel; dat is het inzichtelijk en invoelbaar maken van de processen die spelen. Generaliseerbaarheid wordt versterkt door een goede keus van de case. In dit geval is de gekozen wijk een voorbeeld van een kwetsbare wijk zoals die er veel meer zijn: gekenmerkt door veel goedkope corporatiewoningen en een groot aandeel bewoners met weinig bestedingsruimte. Niettemin heeft de wijk ook bijzonderheden, zoals een groot aandeel jeugd en ook een groot aandeel Marokkaans-Nederlandse jeugd. We gebruiken bij de duiding van de bevindingen in Kanaleneiland literatuur zoals casestudies in andere wijken, buurtbiografieën en (auto)biografieën van jongeren die in arme wijken opgroeiden, waaronder ook wijken met een andere bevolkingssamenstelling.

Het veldwerk voor de casestudie is in 2017 uitgevoerd. Hoewel er geen aanleiding is om te denken dat de gevonden processen en mechanismen aan validiteit zouden hebben ingeboet, hebben we eind 2020 toch nog enkele telefonische interviews gehouden met eerdere respondenten. Het doel daarvan was om in elk geval voor het beleidsrepertoire na te gaan of dit gebeven is zoals geschetst in het rapport. Ook zijn we in deze gesprekken ingegaan op de gevolgen van corona voor jonge mannen in de wijk. In het rapport komen deze gesprekken niet aan de orde. Dat gebeurt in de slotbeschouwing in de epiloog.

Leeswijzer

Ter beantwoording van de eerste twee onderzoeksvragen schetsen we in hoofdstuk 2 bevindingen uit onderzoek naar buurteffecten, oftewel de theoretische en empirische basis voor de zorg dat kwetsbare wijken de individuele kansen van bewoners – en van jongens in het bijzonder – reduceren. Het bestaan van een dergelijke empirische basis maakt een gebiedsgerichte aanpak van sociale problematiek in wijken urgenter ten opzichte van beleid dat zich op individuen richt, waar zij ook wonen. Hoofdstuk 2 bespreekt ook in het kort de achtergrond en het instrumentarium van de wijkaanpak.

Daarna volgt het empirische deel van de studie met eerst een beschrijving van de wijk. We gaan in op hoe opgroeiende jongens van nu en van tien jaar geleden de gebouwde omgeving gebruiken; hoe ze zich er bewegen en hoe ze de fysieke ingrepen die plaatsvonden beoordelen (hoofdstuk 3).

Daarna gaan we in hoofdstuk 4 nader in op de mechanismen die op basis van de besproken theorie verantwoordelijk worden gehouden voor een ongunstige invloed van de woonwijk op de kansen van jongens die er opgroeien. Het betreft stigmatisering van de wijk en de bewoners, socialisatie binnen de wijk en collectieve zelfredzaamheid van de bewoners. Daarbij krijgt ook de relatie met het gezag de nodige aandacht, omdat de politie bij ontbreken van toereikende sociale controle in de wijk een grote rol speelt.

In het slothoofdstuk memoreren we de mechanismen die in de wijk spelen en brengen die in verband met bevindingen uit het kwalitatieve buurteffectenonderzoek en doen we suggesties voor nader onderzoek. Ook maken we de balans op wat betreft strategieën om ongunstige mechanismen te doorbreken en juist aan te haken op sterke eigenschappen van de wijk en haar bewoners.

2 Invloed van de woonwijk op het individu

In dit hoofdstuk geven we antwoord op onderzoeksvraag 1:

Wat is bekend over de ordegrrootte en de aard van effecten van wonen in een kwetsbare buurt op jeugd en jongeren die er opgroeien?

Daartoe schetsen we bevindingen uit literatuur over de invloed van de wijk of de buurt op het individu, meer in het bijzonder het jonge individu. We beschrijven enkele voor jongeren relevante uitkomsten, namelijk de invloed op leerprestaties en op jeugdgedelinquentie (§ 2.1).

Daarna gaan we na of en hoe de zorg over ongunstige effecten van de buurt op bewoners tot uitdrukking is gekomen in wijkgericht beleid, in antwoord op onderzoeksvraag 2:

Op welke manieren wordt getracht deze effecten met behulp van gebiedsgericht beleid te beteugelen?

Wat is het beleidsperspectief op de thematiek en hoe is dat in beweging gekomen onder invloed van contextuele veranderingen zoals de economische crisis en de nieuwe Woningwet (2015) (§ 2.2)?

2.1 Onderzoek naar de invloed van de wijk

Fasen in het buurteffectenonderzoek

Gebiedsgericht beleid ten behoeve van burgers laat zich beter rechtvaardigen indien aangetoond kan worden dat het bijeenwonen van mensen met een lage sociaal-economische positie meer impliceert dan de som der delen. In het laatste geval is meer generiek armoedebeleid een logischer antwoord dan een wijkaanpak. Hierna gaan we kort na hoe de literatuur over zogenoemde buurteffecten¹ zich heeft ontwikkeld, wat de overwegende bevindingen zijn en wat dit betekent voor beleid.

In dit hoofdstuk beschrijven we zodoende de inzichten over de mate waarin en de wijze waarop de woonwijk van invloed is op de maatschappelijke kansen van bewoners en van jeugd en jongeren in het bijzonder. We focussen hier in eerste instantie op kwantitatieve studies vanaf eind jaren 1980, de jaren waarin buurteffectenstudies ingang vonden. Die studies zoeken naar effecten van de wijk op het individu en waren geïnspireerd op het werk van Wilson (1987), die schreef over het wegtrekken van de witte middenklasse ('white flight') uit Amerikaanse binnensteden. Als gevolg hiervan zou onder de achtergebleven, arme bevolking, bij gebrek aan voorbeeld van werkende buurtgenoten, een cultuur van armoede zijn ontstaan. Volgens Wilson was (en is) de raciale identiteit weliswaar belangrijk voor iemands levenskansen, maar weegt de sociaal-economische status zwaarder. Dit verhandelende, analytische werk inspireerde onderzoekers uit disciplines als geografie, *urban studies* en economie tot een zoektocht naar bewijslast voor verschijnselen zoals beschreven door Wilson, en dat is tot op heden zo gebleven.

Verschillende generaties studies naar buurteffecten hebben getracht de orde-grootte van effecten die door de clustering van armoede en werkloosheid in wijken teweeggebracht zijn te ramen. Het gaat daarbij om ongunstige effecten bovenop individuele aspecten, zoals een lage opleiding en een laag inkomen. Dit type onderzoek kent grote uitdagingen. Zo is moeilijk te bepalen in hoeverre mensen in een wijk wonen omdat ze arm zijn en in hoeverre ze arm blijven omdat ze daar wonen (wat was er eerder: de kip of het ei)? Ook is in de loop van de jaren de aandacht toegenomen voor verschillende effecten naar gelang de kenmerken van bevolkingsgroepen, zoals man of vrouw, leeftijd, gezinssamenstelling, culturele achtergrond, meer of minder veerkracht. Ten slotte is gezocht naar omslagpunten waar het gaat om nadelige effecten van armoedeconcentraties. Die zijn beleidsmatig relevant: valt er met spreiding van armoede over buurten en wijken op macroniveau wel enig voordeel te behalen, of worden problemen louter verplaatst naar andere buurten en is er sprake van een *zero sum game*?

Buurteffecten: mechanismen die bewoners kunnen raken

Het idee dat de sociale compositie van woonbuurten de levensomstandigheden en maatschappelijke kansen van de bewoners beïnvloedt, is terug te voeren op de Amerikaan Wilson. In zijn boek *The Truly Disadvantaged* (1987) analyseerde hij hoe de middenklasse van beter geschoolde arbeiders in de jaren 1970 en 1980 door structurele maatschappelijke veranderingen zoals welvaartstoename en de bouw van nieuwe wijken uit de binnenstedelijke wijken vertrok. Na vertrek van deze rolmodellen bleven de minder succesvolle bewoners in sociale isolatie achter. Door onvoldoende verbinding met mainstream-attituden raakten deze mensen verder verwijderd van werk. Er ontstond een cultuur van armoede met defaitistische trekken, die de opwaartse sociale mobiliteit in de weg stond. In het kielzog van deze studie kwam een stroom aan onderzoek naar buurteffecten op gang. Dit zijn effecten van de wijk op verschillende uitkomstmaten, zoals het hebben van een baan, een goed inkomen, onderwijsprestaties, maar ook zaken als tienerzwangerschap, deviant of crimineel gedrag en gezondheid (Ellen en Turner 1997, in Miltenburg 2015). Het gaat om invloeden bovenop de rol die individuele kenmerken van bewoners spelen, zoals de opleiding of het inkomen van de bewoners.

Verschillende mechanismen kunnen zo'n buurteffect genereren. Socialisatie is daarbij een belangrijke: het ontwikkelen van waarden, houdingen, gedragingen en verwachtingen over bijvoorbeeld school, werk, gezondheid, normoverschrijdend of crimineel gedrag (Van Eijk 2010; Elliot et al. 2006; Galster 2010; Harding et al. 2010; De Jong 2007; Kleijwegt 2005; Morenoff et al. 1999; Tatum 2017; Visser en Tersteeg 2017). Als rolmodellen ontleend worden aan groepen of subgroepen van bewoners in de wijk, kunnen attituden en gedragingen afwijkend zijn van wat meer algemeen aanvaard is. Verwant hieraan zijn netwerken binnen en buiten de wijk. Welke contacten heeft men en hoe vormend zijn die in gunstige dan wel minder gunstige richting (Galster 2010)? Een ander veelgenoemd mechanisme is het ontbreken van sociale controle en collectieve zelfredzaamheid (Galster 2010; Sampson et al. 1999). Dit draagt het risico van ontoereikend toezicht op gedrag van (andermans) kinderen met zich mee, terwijl gebrekkige controle het milieu ook criminogeen maakt; normover-

schrijdend gedrag wordt minder snel gecorrigeerd (Bovenkerk 2014; Driessen et al. 2014; El Hadioui 2015; Haynie et al. 2006; Junger-Tas et al. 2008; Rovers 1999; Tops 2018; Weijters et al. 2007; Wikström et al. 2018).

Nog een belangrijk mechanisme, namelijk stigmatisering van de buurt, kan bewoners in praktische zin hinderen. Dit gebeurt wanneer werkgevers discrimineren op de gestigmatiseerde woonwijk van de sollicitant, maar het kan ook geïnternaliseerd worden en zo het zelfbeeld van bewoners naar beneden halen, net als hun geluksgevoel (Galster 2010; Permentier 2009).

Galster (2010) bespreekt nog enkele fysieke mechanismen. Zo zijn er milieueffecten op gezondheid, door blootstelling aan lawaai, giftige stoffen en dergelijke. Een slechte gezondheid heeft weer repercussies voor economische kansen. Ten slotte kunnen de institutionele bronnen een rol spelen, ofwel de publieke en private instellingen die diensten verlenen in de buurt. Een voorbeeld zijn scholen, die naar gelang de wijk van kwaliteit kunnen verschillen.

Over milieueffecten op gezondheid is in dit verband geen literatuur bestudeerd. Blootstelling aan (bende)geweld is tijdens de gesprekken niet aan de orde gekomen; Kanaleneiland is in dit opzicht niet te vergelijken met kwetsbare wijken in de Verenigde Staten.

Onderzoek naar de ordegrootte van effecten van wonen in een kwetsbare wijk

Vanaf de jaren 1990 zijn in de Verenigde Staten en ook in Europa tal van studies gedaan naar buurteffecten. In het bijzonder zijn studies verschenen die trachten de ordegrootte van buurteffecten te kwantificeren ten opzichte van de invloed van individuele kenmerken van bewoners van de wijken. Vooral bij het meten van de invloed van wijk of buurt op de ontwikkeling van het inkomen van bewoners doet zich een kip-ei-complicatie voor: mensen met een laag inkomen wonen niet per toeval in buurten met goedkope woningen (Atkinson en Kintrea 2001; Van Ham et al. 2012). Daar waar deze selectie-effecten beter zijn uitgebannen, worden kleinere buurteffecten gemeten. Ook wordt meestal geconcludeerd dat een effect van de wijk of buurt weliswaar significant aanwezig is, maar een beperkte ordegrootte heeft ten opzichte van individuele kenmerken van de bewoners, zoals het opleidingsniveau of het inkomen (Galster en Friedrichs 2015; Sykes et al. 2011). Veel studies betreffen effecten op arbeidsmarktprestaties en inkomen van volwassen bewoners. We zullen hierna zien dat effecten op kinderen en adolescenten groter zijn.

Random-experiment Moving to Opportunity

De theoretisch meest bevredigende manier om buurteffecten te meten, is aan de hand van een experiment waarbij de toewijzing van een woonplek in een arme buurt dan wel een meer gemengde buurt *at random* gebeurt (random-experiment). Dit is zelden het geval en daarom is dit type onderzoek schaars. Moving to Opportunity was een Amerikaans experiment dat helemaal volgens het boekje leek te verlopen en zodoende veel aandacht kreeg in de onderzoekswereld. Het experiment hield in dat een aantal *at random* aangewezen bewoners van sociale huurwoningen in kwetsbare wijken mocht verhuizen naar een minder arme buurt. De evaluatie van hoe deze verhuisden ervoor stonden ten opzichte van

degenen die niet verhuisd waren, vond zo'n vijf jaar na de verhuizing plaats (Kling et al. 2007). De meest positieve resultaten die gemeten werden, betroffen de geestelijke gezondheid van volwassenen en jongvolwassenen (de laatstgenoemden waren 15 tot 20 jaar). Ze hadden na de verhuizing minder last van stress, depressie en slapeloosheid dan de referentiegroep die in de van geweld doortrokken armste wijken bleef wonen. Er werden geen gunstige effecten gemeten voor wat betreft de arbeidsparticipatie van de verhuisde volwassenen. Die bleef zeer laag. De *overall* conclusie was dat het experiment op het gebied van maatschappelijke stijging door verhuizen vrij weinig opleverde in een periode van vijf jaar.

Deze studie is naderhand sterk bekritiseerd (Galster et al. 2015). Zo kan in de keuze om al dan niet deel te nemen aan het experiment (slechts de helft van de uitgekozen populatie nam ook werkelijk deel) alsnog een selectie-effect geslopen zijn. Deelnemers aan het experiment verhuisden in de praktijk overwegend vaak naar andere Afro-Amerikaanse buurten, dicht bij hun oude buurt. Ook was de duur van het verblijf in de nieuwe wijk nog vrij kort ten tijde van de nameting. Ten slotte luidde de kritiek dat de arbeidsmarktpositie van de vele zwarte *single moms* in het onderzoek te zwak was om enig effect op financiële zelfredzaamheid te mogen verwachten.

In de evaluatie van het Moving to Opportunity-experiment (Kling et al. 2007) werd ook gekeken naar effecten op jongvolwassenen die ten tijde van de verhuizing 15 tot 20 jaar oud waren. Jonge vrouwen in het experiment scoorden gunstig op onderwijsprestaties, maar voor jonge mannen was dit juist niet het geval. Deze jonge mannen ervoeren ook geen gunstige psychische effecten, zoals dat bij volwassenen en jonge vrouwen wel het geval was. Ze vervielen na de verhuizing vaker dan de referentiegroep in riskant gedrag. Aanvullend kwalitatief onderzoek hiernaar (Clampet-Lundquist 2011) gaf hypothetische verklaringen: de jonge mannen zouden hun improductieve culturele kapitaal (straattaal, lichaamstaal die intimiderend overkomt en dergelijke) hebben meegenomen naar de nieuwe situatie. Onder *peer pressure* zouden zij uitdragen dat ze hun oude buurtcultuur niet verlaten hadden, terwijl ze, door de ruimtelijke nabijheid van de nieuwe woonwijk, in hun oude buurt in deviante activiteiten konden blijven deelnemen. Jongens zouden al met al negatieve *peer*-invloeden blijven meedragen, waar dat voor meisjes minder gold omdat zij zich meer ophielden op beschermde plekken met meer sociale controle.

Kling et al. (2007) achtten het indertijd te vroeg om over effecten op jongere kinderen te rapporteren. Dat is later alsnog gebeurd. Chetty et al. (2016) stelden aanzienlijke effecten vast op het latere opleidingsniveau en inkomen van kinderen die ten tijde van de verhuizing naar een betere buurt tussen 4 en 13 jaar oud waren. Ook hadden deze inmiddels volwassen geworden proefpersonen een geringere kans om in een arme wijk te wonen dan de referentiegroep, zodat de verhuizing (zo stelden de auteurs) wellicht bijdroeg aan het doorbreken van intergenerationele overdracht van armoede. Immers: de kinderen groeiden op in betere wijken dan hun ouders en bleven ook in betere wijken wonen. Voor (ten tijde van de verhuizing) oudere jongeren en volwassenen werden deze gunstige langetermijneffecten niet gevonden.

Tipping points

Het random-experimentele onderzoek in de Verenigde Staten heeft dus significante effecten van de bevolkingssamenstelling van de buurt op kinderen blootgelegd. Hierna zullen we ook ander en Europees onderzoek naar effecten op kinderen en jongens in het bijzonder bespreken. Eerst enkele woorden over een theoretisch element dat ook beleidsmatig van belang is: *tipping points*. Als de woonwijk ertoe doet en invloed heeft op de ontwikkelingskansen van haar bewoners, dan is de volgende vraag of het dan zin kan hebben om meer menging van de bevolking naar welstand te creëren of dat dit een waterbedeffect creëert. Daarbij wordt in de ene buurt soelaas geboden, maar verslechtert de situatie in de wijken waar deze armere mensen naartoe gaan. Dat zou een-op-een het geval zijn indien effecten van de buurt lineair verlopen; er is dan volgens Galster et al. (2015) sprake van een *zero sum game*. Het is anders indien er drempelwaarden van armoede of werkloosheid in de wijk bestaan, waarboven de problemen disproportioneel toenemen. Indien meer algemeen geldende drempelwaarden gevonden worden, biedt dat een richtsnoer voor welke armoedeconcentraties nog zonder negatieve gevolgen kunnen blijven en welke niet. Onderzoek dat omslagpunten in beeld kan brengen is schaars omdat het veel data vereist. Onderzoeken uit Zweden (Galster et al. 2015) en de Verenigde Staten (Vartanian 1999; Weinberg et al. 2004, beide in Galster et al. 2015) vonden een omslagpunt bij concentraties van ongeveer 20% lage inkomens. Daarboven waren effecten significant. In het Zweedse onderzoek, dat zich op Stockholm concentreerde², werd een tweede omslagpunt gevonden bij een aandeel van 40% armen. Boven dat aandeel werd het buurteffect weer aanmerkelijk groter.

De gevonden non-lineaire effecten voeden het pleidooi voor enige sociaal-economische menging in woonwijken en bieden een globaal richtsnoer voor welke armoedeconcentraties nog acceptabel zouden kunnen zijn. Al is daarbij niet op voorhand gezegd dat deze omslagpunten dezelfde zijn in andere landen en steden en dezelfde effecten hebben op jeugd respectievelijk volwassenen. Wat wel algemeen geldt: de thematiek is meer dan een *zero sum game* en is dus beleidsmatig ook relevant. En in wijken met hoge armoedeconcentraties worden de effecten daarvan onderschat indien met gemiddelde effecten voor alle relatief arme wijken wordt gerekend. Zo woont driekwart van de armen in het onderzoek in Stockholm in wijken met 20% tot 40% armoede. Voor hen is het effect kleiner dan voor het resterende kwart in wijken met 40% of meer armen in de wijk.

Voor de beschreven mechanismen die buurteffecten kunnen genereren, zijn non-lineaire uitkomsten waarschijnlijk. Socialisatie via *peers* kan de vorm van sociale besmetting krijgen indien er een kritische massa is van bewoners met ongunstig gedrag, zoals een slechte houding op school, overlastgevend gedrag of delinquentie. Iets dergelijks geldt voor sociale controle; ook die vereist een kritische massa van mensen die op maatschappelijk productieve wijze normstellend kunnen zijn en effectief sociale controle kunnen uitoefenen. En dat, meer in het bijzonder, ook willen doen als het niet alleen om gedrag van de eigen, maar ook andermans kinderen gaat. Ook voor stigmatisering van de wijk, en mogelijk negatieve effecten daarvan, liggen non-lineaire effecten in de rede. Immers: de

groep bewoners met een mindere reputatie moet voor de buitenwacht in het oog springen. Op deze mechanismen zal onze veldstudie zich concentreren.

Buurtinvloed op de jeugd, duurzame blootstelling en intergenerationale overdracht

Een van de inzichten uit het buurteffectenonderzoek is dat de wijk of buurt er meer toe doet voor de ontwikkeling van jeugd en adolescenten dan voor die van volwassenen (Van Ham et al. 2012; Kling et al. 2007; Sharkey et al. 2014; Wodtke et al. 2016). Veel van de jeugd is geboren en getogen in een of dezelfde kwetsbare wijk. De actieradius is beperkt zolang de jeugd geen eigen vervoer heeft en jongeren zijn in hun zoektocht naar identiteit gevoelig voor invloeden van *peers* in de wijk. Zodoende is invloed op deze groep waarschijnlijker dan invloed op volwassenen.

Diverse auteurs wijzen erop dat de lengte van verblijf in een kwetsbare buurt de grootte van het effect mede bepaalt: hoe langer men in een arme wijk woont, des te groter het negatieve effect (Chetty et al. 2016; Galster et al. 2015). Ook in Nederland gaat dit op (Miltenburg en Van der Meer 2016). Eerdere ervaringen in een andere kwetsbare wijk zouden eigenlijk mee moeten tellen als het gaat om blootstelling aan buurteffecten (Miltenburg 2015).

Iets dergelijks kan aan de orde zijn bij intergenerationale overdracht van waarden van ouders op kinderen. Het is goed mogelijk dat ook de ouders opgroeiden in een kwetsbare wijk en in hun eigen jeugd invloed ondergingen die hun maatschappelijke ontwikkeling hinderde. Zo laten Chetty et al. (2014, 2018a, 2018b) zien dat intergenerationale sociale stijging in de Verenigde Staten achterblijft in regio's met grote inkomensongelijkheid en ruimtelijke segregatie, slechte scholen en veel gebroken gezinnen. Diezelfde kenmerken detecteert Putnam (2015) in zijn boek *Our Kids* als belangrijke determinanten die vanaf de jaren zestig de sociale stijging binnen arme gezinnen in de Verenigde Staten tot staan brachten. Hoewel de invloed van ouders op hun kind van een andere orde is dan de invloed van de woonwijk op het kind, kan de wijk ook via de geschiedenis en vorming van de ouders indirect nog invloed uitoefenen op kinderen. Verschillende auteurs (Harding et al. 2010; Sharkey en Elwert 2018; Sharkey en Faber 2014) betogen dat het effect van de wijk wordt onderschat indien de invloed van ouders en van de school los worden gezien van de wijk. Er worden dan zaken buiten de invloed van de wijk gedefinieerd die daar toch wel onderdeel van zijn. We gaan hierna in op buurteffecten op schoolprestaties en op vormen van baldadig gedrag en jeugddelinquentie; uitkomstmaten die voor jongens het meest relevant zijn.

Invloed op onderwijsprestaties

Hiervoor kwam het onderzoek van Chetty et al. (2016) aan de orde waarin effecten worden vastgesteld van het armoedeniveau van de wijk ten tijde van het opgroeien van kinderen op de behaalde onderwijsresultaten en verdere carrière. Ook ander Amerikaans onderzoek laat dergelijke effecten zien (voor een overzicht, zie: Galster en Friedrichs 2015).

Nieuwenhuis en Hooimeijer (2016) verrichtten een meta-evaluatie naar het effect van de buurt op onderwijsprestaties. Hun studie op basis van 88 onderzoeken uit diverse westerse

landen biedt ook voor Europese landen bijval voor het bestaan van buurteffecten. Daarbij stellen ze vast dat die in de Verenigde Staten wel beduidend groter zijn dan in Europa. Effecten verlopen deels via de school: controleren voor school-gerelateerde variabelen reduceert het buurteffect. Ordegrootte-effecten van wijk of buurt variëren heel sterk naar gelang welke variabelen precies in de analyses worden meegewogen. Onderzoek in het Verenigd Koninkrijk (Nieuwenhuis et al. 2019) laat zien dat het gezin het zwaarst weegt, dan de school en dan de woonwijk. Sykes et al. (2011) vonden in Nederland een vergelijkbare uitkomst. Schoolresultaten (gemeten als testcores) in het voortgezet onderwijs hangen voor een deel af van de inkomensamenstelling van de leerlingenpopulatie en, voor een kleiner deel, van die van de wijkbevolking (gemeten als viercijferig postcodegebied). De sociaal-economische status van het gezin weegt zwaarder dan de school en de wijk. De wijken waren representatief voor Nederland.

Nederlands onderzoek waarin de invloed van de buurt (eigenlijk: het wooncomplex, namelijk een grid van 500 x 500 meter) op verschillende uitkomstmaten werd bekeken, waaronder schooluitval vóór de leeftijd van 20 jaar (Kleinepier en Van Ham 2018), laat voor heel Nederland zien dat die kans, zonder dat voor andere kenmerken wordt gecorrigeerd, de helft tot twee derde groter is voor wie opgroeit in een kwetsbare buurt (armste 20% buurten) vergeleken met opgroeien in minder arme buurten³. Het gaat om het doorbrengen van het grootste deel van de jeugd (van 0-19 jaar) of in elk geval de jeugd vanaf een leeftijd van circa 7 jaar in een kwetsbare buurt. Dat is voor bijna een vijfde van de kinderen het geval. Het onderzoek betrof alle Nederlandse buurten met minimaal tien bewoners. Er is voor dit lage schaalniveau gekozen omdat de buurten dan goed homogeen zijn naar welstand, vergeleken met de meestal veel diversere wijken. De vraag is echter of de mechanismen die buurteffecten genereren op dat zeer lage niveau hun werk kunnen doen. Dat blijkt het geval. Als wordt gecorrigeerd voor diverse kenmerken van de kinderen en de gezinnen waar ze uit komen, onder meer het niveau van de middelbare school waar ze op zitten (vmbo, havo of atheneum), dan wordt het verschil tussen de buurten weliswaar aanmerkelijk kleiner, maar het blijft significant. Opgroeien in de armste buurten geeft dan 18% meer schooluitval dan opgroeien in de rijkste buurten en 6% meer dan opgroeien in de middelste buurten van de buurtinkomensverdeling. Andere kenmerken blijken belangrijker te zijn. Het effect van het schoolniveau is groot (bij vmbo 60% meer uitval dan bij havo), net als dat van gebroken gezinnen ten opzichte van een gezin waar gedurende de hele jeugd twee ouders zijn (ca. 50-80% meer uitval, afhankelijk van of er een nieuwe partner is of niet), het geslacht (jongens bijna 50% meer uitval), verhuizingen (14-95% meer uitval, afhankelijk van het aantal verhuizingen) en het al dan niet werkloos zijn van ouders (ca. 30-40% meer uitval bij werkloosheid van een of beide ouders).

Het complexe aan het definiëren van een ordegroottegetal van de invloed van wijk of buurt is, zoals hiervoor betoogd, dat discutabel is welke van de invloeden werkelijk losstaan van de omgeving waarin kinderen opgroeien. Verhuizingen doen zich bijvoorbeeld veel vaker voor in buurten en wijken met lage welstand. Ook is goed mogelijk dat de keuze voor een vmbo-school versus havo/vwo mede wordt ingegeven door wat andere kinderen in de buurt geadviseerd wordt, of door de nabijheid van de school.

Onderzoek van Nieuwenhuis en Hooimeijer (2013) laat zien dat hogere aandelen bewoners met een niet-westerse achtergrond en lagere woningwaarden, samengaan met lagere schoolniveaus in het voortgezet onderwijs, ongeacht het opleidingsniveau van individuele ouders en hun steun en begeleiding aan de kinderen. Zoals we hierna zullen zien, is de ouderschapsstijl voor een deel een reactie op gevaren die ouders in de wijk zien. De invloed van de leerlingenpopulatie op de basisschool is in dit onderzoek niet meegenomen; vaak is die minstens zo gesegregeerd naar inkomen als de buurtbevolking (Boterman en De Wolf 2018; Onderwijsraad 2018; Sykes et al. 2011).

Invloed op grensoverschrijdend of crimineel gedrag

Een andere belangrijke uitkomstmaat in het onderzoek naar buurteffecten betreft (jeugd)criminaliteit. Een toonaangevende theorie over de invloed van de buurt op criminaliteit is de desorganisatietheorie van Shaw en McKay (1942), ontleend aan observaties rond de spreiding van jeugdcriminaliteit in het Chicago van weleer. Concentraties hiervan kwamen voor in wijken met een instabiele bevolking: bewoners ervaren daar geen buurtbinding en voelen zich minder betrokken bij wat er in hun omgeving gebeurt. Het proces werd versterkt doordat alleen de economisch zwakke groepen, onder wie veel migranten en Afro-Amerikanen, zich in die zogenoemde transitiewijken vestigden. De sociale controle functioneerde er onvoldoende en er ontwikkelden zich afwijkende normen en waarden, onder meer binnen jeugdgangs. Aanvullend op de desorganisatietheorie is de gelegenhedenbenadering (Cohen en Felson 1979, in Rovers 1999). Deze theorie stelt dat de gelegenheid om een delict te plegen relevant is, en daarvoor komen plaatsen in aanmerking waar potentiële daders routinematig veel komen en die door geringe sociale controle slecht worden afgeschermd. Empirisch onderzoek, veelal Amerikaans, heeft bijval opgeleverd voor beide theorieën (o.a. Haynie et al. 2006; Sampson en Groves 1989). Wikström et al. (2018) combineren beide benaderingen bij de voorspelling van criminele voorvallen. Persoonlijke zaken als de moraal en zelfcontrole blijken dan het belangrijkste, maar een 'criminogene setting', ofwel een omgeving waar jeugd zonder gestructureerde activiteiten op straat 'hangt', terwijl in de buurt gebrekkige sociale controle is, vergroot de kans dat een individu overgaat tot een vergrijp aanzienlijk.

Bevindingen over het effect van de wijk of buurt op afwijkend of delinquent gedrag zijn in Nederland opmerkelijk uiteenlopend. Er is ook weer een grote variatie in schaalniveau van het onderzoek (gemeenten, wijken, buurten, wooncomplexen), in exacte uitkomstmaten en in de meegenomen kenmerken van de omgeving, de gezinnen en de jongeren. Als uitkomstmaten zijn er politieregistraties die het nadeel hebben dat lokale verschillen in aangiftebereidheid de cijfers vertekenen. Zo vonden Kleinepier en Van Ham (2018) in het onderzoek met de landelijk dekkende buurten dat het aantal aangiften bij bureau Halt in de armste buurten zo'n 20% hoger lag dan in middenklassenbuurten. Na correctie voor kenmerken van jongeren en gezinnen was het aantal aangiften bij Halt in de rijke buurten het hoogst. De auteurs vermoeden dat het verschil in aangiftebereidheid hier cruciaal is. Bureau Halt is er voor kleine vergrijpen en is bedoeld als 'pedagogische corrigerende tik' waarbij de jongere tot 17 jaar verschoond blijft van een strafblad. Vermoedelijk durven

ouders in rijke buurten het eerder aan om de politie in te seinen dan ouders in arme buurten.

Rovers (1999) vond binnen Rotterdam geen effect van de woonwijk (CBS-buurten) op delinquent gedrag van jongeren die er wonen en Weijters et al. (2007) concludeerden dat het niveau van de stad belangrijker is dan dat van de woonwijk. Een verklaring voor geen of beperkt effect van de woonwijk kan zijn dat sociale netwerken van dadergroepen meestal niet wijkgebonden zijn (Rovers 1999). Eveneens in Rotterdam kwamen Driessen et al. (2014) in een onderzoek naar de rol van achterstanden, ouders en normen en waarden op criminaliteit onder jongeren (12-18 jaar) tot de conclusie dat de buurt verreweg de belangrijkste plek is waar jongeren kennismaken met criminaliteit, via andere jongeren; veel belangrijker dan familie of school. Criminogene factoren blijken veel sterker te werken dan dempende factoren vanuit gezin, school en goede vrienden. Met behulp van longitudinaal onderzoek stelden de auteurs overigens vast dat de discrepantie tussen zelfrapportage en politieregistratie groeit tussen het 12^e en het 18^e jaar. Met het ouder worden neemt zelfrapportage af ten opzichte van registratie bij de politie. Een derde onderzoek in Rotterdam (Schneiders et al. 2003) concludeerde dat de buurt (CBS-buurten) ertoe doet voor 10-14-jarigen voor diverse vormen van probleemgedrag, zowel internaliserend (zoals depressie) als externaliserend (agressie, baldadigheid). Het geboortecohort van 1978 werd gevolgd en zo bleek dat probleemgedrag op jongere leeftijd in zeer sterke mate voorspelt dat later meer of ernstiger probleemgedrag volgt. De invloed van de buurt is sterker dan die van de sociaal-economische status van het gezin. In de constructie van kwetsbare buurten zijn naast werkloosheid en uitkeringen onder volwassen mannen en gemiddeld inkomen, ook aandelen personen met een migratieachtergrond in de buurt, mutatiegraad, aandelen schoolgaande jongeren en aandelen getrouwde paren opgenomen. Het laatste is belangrijk omdat ander onderzoek (o.a. Weijters et al. 2007) laat zien dat juist dat buurtkenmerk zwaar meeweegt.

Nederlands onderzoek van Junger-Tas et al. (2008) is het meest expliciet over de invloed van de buurt op jeugddelinquentie. Dit onderzoek is gebaseerd op zelfrapportage door jongeren (12 t/m 15 jaar) over diverse gedragingen en delicten. De steekproef is getrokken in grote, middelgrote en kleine steden en hier is een 'achterstandstypologie' voor buurten gehanteerd, die naar schaal en inhoudelijke details helaas niet gespecificeerd is. De studie verwijst naar Amerikaans onderzoek (Sampson et al. 1999) waarin een typologie is gemaakt op basis van wijken vergelijkbaar met onze CBS-buurten, en waar in de typologie is gerekend met de sociaal-economische status, raciaal-etnische samenstelling, de gezinsstructuur, verhuisgraad in de buurt en de woningdichtheid. De typologie lijkt op die van Driessen et al. (2014).

Junger-Tas et al. (2008) gebruiken twee uitkomstmaten. De eerste is een samengestelde maat waarin de frequentie en de ernst van de gedragingen optellen tot een maat voor jeugddelinquentie. De tweede maat maakt onderscheid tussen jongeren die wel eens iets gedaan hebben en jongeren die nog nooit wat uithaalden. Het onderzoek beschrijft dat meer dan de helft van de jongeren van 12 tot en met 15 jaar zelf zegt wel eens een strafbaar feit te hebben gepleegd. Het hoort kennelijk bij de adolescentiefase, waarbij de piek rond

14 jaar ligt. Een kleine groep jongeren (8%) zegt regelmatig delicten te plegen. Verreweg de meeste delicten worden in groepsverband gepleegd en ze worden zwaarder naarmate de jongeren ouder worden, om na het 18^e jaar (volgens politieregistraties) weer af te nemen. Bij de dichotome variabele (wel of geen delict gepleegd) blijkt de woonbuurt niet uit te maken. Het gaat dan om jongeren die wel eens iets vernielden, vochten op school of een kleinigheid stalen. Onderscheidend is vooral of de jongere aan *bingedrinken* en spijbelen gedaan heeft of is blijven zitten op school en dat het om jongens gaat, veel meer dan meisjes. Etniciteit blijkt niet relevant.

Voor de variatieschaal met zwaardere versus lichtere misdragingen doet de buurt er wel toe, ongeveer even sterk als blijven zitten op school, spijbelen en 's avonds uitgaan. Risicogedrag van vrienden heeft de grootste invloed, gevolgd door middelengebruik (alcohol of drugs). Etniciteit speelt een kleine rol. De auteurs vatten samen:

Dit betekent dat de buurt waarin kinderen opgroeien van veel grotere betekenis is voor hun sociale gedrag dan wij lange tijd hebben aangenomen. (...) In probleemwijken trekken bewoners zich terug achter de voordeur, is de sociale controle op elkaars gedrag minimaal, voelen ouders zich onmachtig hun taak als opvoeder goed te vervullen, brengen opgroeiende jongeren hun tijd voornamelijk op straat door, waar zij alle vrijheid hebben om overlast te veroorzaken en strafbare feiten te plegen. (Junger-Tas et al. 2008: 147)

Het onderzoek leest als een krachtig pleidooi voor beleidsmatig ingrijpen in kwetsbare wijken, waarbij de aanbevolen maatregelen sterk lijken op het repertoire van de hierna te bespreken wijkaanpak (§ 2.2).

Effect-heterogeniteit

Een laatste aspect dat we hier in relatie tot onderzoek naar de invloed van de wijk op het opgroeiende individu aan de orde stellen, is het verschil in ontvankelijkheid van verschillende wijkbewoners. Voor specifieke, kwetsbare groepen, zoals kinderen uit arme of gebroken gezinnen, kunnen effecten meer optreden dan wanneer wordt uitgemiddeld tussen alle jeugd. Zo liet het werk van Nieuwenhuis en Hooimeijer (2016) zien dat effecten van een arme wijkbevolking op onderwijsprestaties afhangen van de sociaal-economische status van het gezin en van de ouderschapsstijl. Er is dan sprake van zogenoemde effect-heterogeniteit: jongeren uit een arm gezin en jongeren wier ouders zich weinig met de school van hun kind bemoeien, hebben veel meer last van slechte invloeden uit de wijk dan jongeren die in dezelfde wijk wonen, maar voor wie die thuisomstandigheden gunstiger zijn. Volgens deze metastudie doet de buurt er ook meer toe voor jongens dan voor meisjes. Misschien doordat jongens meer tijd buiten verblijven vergeleken met meisjes of doordat meisjes door hun ouders meer in de gaten worden gehouden (idem). Dat laatste werd in Nederland eerder beschreven door Engbersen en Voogd (2005) die meisjes als 'de otters van de stadsecologie' omschreven: als zij buiten mogen spelen gaat het in het algemeen goed met een buurt en vice versa. Ook Karsten (2003) en Visser (2014) stelden in onderzoek in Amsterdam en de Rotterdamse wijk Feijenoord vast dat meisjes beperkter waren in hun actieradius.

Dat effecten groter zijn bij kinderen uit arme gezinnen, is in overeenstemming met de *compound disadvantage theory* die inhoudt dat de meer welgestelde ouders hun kinderen buiten de wijk naar alternatieve, betere voorzieningen kunnen brengen. In de Verenigde Staten blijkt dit verhaal in sterke mate een verhaal over Afro-Amerikaanse jongeren en gezinnen, hoewel volgens onder meer Putnam (2015) toenemend ook arme mensen uit andere etnische groepen, zoals witte Amerikanen, ermee te maken hebben. Sociale klasse is volgens zijn analyses zwaarder gaan wegen dan raciale achtergrond, waar dat in de jaren vijftig en zestig nog volstrekt omgekeerd lag. Een groter belang van welstand ten opzichte van zowel raciale als etnische achtergrond laten de meeste hier aangehaalde studies ook zien; zowel op het niveau van het individu (gezin) als op dat van de wijk.

Effecten van de wijk op het individu blijken al met al het grootst bij specifieke groepen bewoners: bij jeugd en jongeren meer dan bij volwassenen; bij jongens meer dan bij meisjes en bij jongeren uit arme en uit gebroken gezinnen meer dan bij die uit rijkere en niet-gebroken gezinnen.

Harding et al. (2010) benoemen, toegespitst op buurteffecten op jeugd en jongeren, drie op basis van gedrag onderscheiden vormen van effect-heterogeniteit. Allereerst de *peer*-netwerken van de jongeren: wie zijn hun vrienden en wat dragen die aan elkaar over? Het tweede betreft het verschil in de wijze waarop men omgaat met de uitdagingen in de wijk. Er is een fysieke en sociale omgeving die zich aandient, maar er is ook de gekozen omgeving, de elementen zoals plekken en voorzieningen die men verkiest om op te zoeken. Het derde element van effect-heterogeniteit betreft het ouderlijk nest en kenmerken van de bemoeienis van de ouders met hun kind. Ons veldwerk zal vooral op die eerste twee ingaan. Over verschillende ouderschapsstijlen in kwetsbare wijken is eerder onderzoek verricht waarover we hieronder kort verslag doen. Dat afzijdige ouders hun kind minder zullen stimuleren dan betrokken ouders en hun kind zodoende minder kunnen helpen op school en in de maatschappij, is evident. Het gaat er hier om dat het kind met (tamelijk) afzijdige ouders niet alleen rechtstreeks nadeel ondervindt van die attitude van de ouders, maar daarmee ook kwetsbaarder is voor bedreigingen vanuit de wijk, zoals beïnvloeding door vrienden die op het slechte pad zijn geraakt.

Ouderschapsstijlen

Diverse studies, ook Nederlandse, laten zien dat veel ouders zich bewust zijn van de risico's die hun kinderen in de wijk lopen en hun best doen hun kinderen hiervoor te behoeden (Karsten 2003; Pinkster 2009; Visser 2014). Het gaat dan niet zozeer om het slachtoffer worden van criminaliteit, maar vooral om de angst voor 'sociale besmetting' door 'foute vrienden' die bijvoorbeeld op onduidelijke wijze aan veel geld komen.

Visser et al. (2015) onderscheiden manieren waarop ouders proberen hun kinderen op te voeden in de achterstandswijk. Daarbij onderscheiden zij twee strategieën. De eerste wordt *promotive* genoemd, waaronder verstaan wordt dat de ouders proberen hun kinderen met kennis en vaardigheden te wapenen tegen slechte invloeden, of ze te stimuleren om buiten de buurt meer stimulerende ervaringen op te doen. De andere strategie is *pro-*

tective of *preventive*: kinderen worden tegen negatieve invloeden beschermd door ze binnen te houden en te wijzen op gevaren van de buurt.

Veel opvoedstrategieën hebben zowel aanmoedigende als beschermende elementen en de cocktail van die twee hangt ook samen met de perceptie van ouders van de wijk. Betrokken ouders zullen in een kwetsbare wijk meer beperkingen willen opleggen aan hun kinderen en dit gebeurt ook (Aber et al. 1997; Ananat 2011; Visser 2014; De Winter et al. 2017; Wodtke et al. 2016). Die beperkingen hebben een logica: de kinderen lopen in kwetsbare wijken tegen gevaren aan die in rijkere wijken niet aan de orde zijn (Putnam 2015). In kwetsbare wijken in de Verenigde Staten gaat het dan om bendegeweld in getto's. In Nederlandse wijken gaat het om foute vrienden die de kinderen kunnen meesleuren in slecht gedrag, zoals spijbelen, baldadigheid of criminaliteit. *Promotive strategy* of *verbal parenting*, daarentegen, is meer gericht op ondersteuning en overreding. Welgestelde ouders treden vaker stimulerend op; arme ouders vaker beperkend (Aber et al. 1997).

Visser (2014) verbijzonderde in haar casestudie in de wijk Feijenoord nog door ook *invisible parents* te benoemen, ouders die weinig zicht hebben op hun kinderen en soms nauwelijks weten waar ze op school zitten. Het zijn vooral anderen die over zulke ouders vertellen. Niet alleen het optreden van de ouders is relevant, ook de reactie van kinderen daarop; of ze zich bijvoorbeeld aan ouderlijke instructies houden. Herweijer (2008) vond effect van de kwaliteit van de ouder-kindrelatie bij de verklaring van schooluitval en Nieuwenhuis et al. (2015) vonden dat een goede relatie met de ouders tot meer toewijding bij lerende kinderen leidt, wat weer bijdraagt aan betere studieresultaten.

Morenoff et al. (1999) rekenen een aantal kenmerken van ouderlijk opereren in de buurt tot een vorm van sociaal kapitaal in de buurtgemeenschap, wat van invloed kan zijn op buurtinvloeden op kinderen. Daaronder valt *intergenerational closure*, ofwel dat ouders de vrienden van hun kinderen en ook de ouders van die vrienden kennen en zo beter kunnen controleren of ondersteunen. Een tweede stap in de vorming van sociaal kapitaal is in deze context *reciprocated exchange*: ouders wisselen ook daadwerkelijk informatie uit over de kinderen. Sampson et al. (1999) laten aan de hand van onderzoek in Chicago zien dat deze *intergenerational closure* en ook uitwisseling van informatie tussen ouders nog geenszins betekent dat ouders ook andermans kinderen durven of willen aanspreken op vervelend gedrag zoals graffiti spuiten, inbreken of ouderen afbekken. Voor een deel was dit te verklaren door angst bij ouders vanwege een gevoel van onveiligheid in de wijk. Dat zou kunnen betekenen dat op terechtwijzingen represailles volgen van de jongeren of hun ouders. Maar dit verklaarde in de analyses van Sampson et al. (1999) nog niet afdoende.

Effect-heterogeniteit en aangrijpingspunten voor beleid

Met het schetsen van de kwetsbaarheden van jongeren in arme wijken kan het beeld ontstaan van onafwendbare negatieve effecten. Elliott et al. (2006) laten echter in hun boek *Good Kids from Bad Neighborhoods* zien dat de risico's in die wijken over het geheel genomen weliswaar groot zijn, maar dat er ook grote diversiteit aan functionele versus disfunctionele gezinnen en scholen en vriendengroepen binnen de wijken is. Negatieve uitkomsten zijn op individueel niveau daarom verre van een gegeven en dat maakt het interessant om

na te gaan hoe binnen de wijk risico's worden gereduceerd en hoe de sterke eigenschappen, zoals ondersteunende vriendschappen en coaching van ouders of vanuit scholen of wijkvoorzieningen, worden opgezocht.

2.2 Invloed van de buurt en wijkenbeleid

Sociale mix in kwetsbare wijken

De onderzoeken die hierboven op hoofdlijnen geschetst zijn, hebben de afgelopen decennia input geleverd voor de onderbouwing van beleidsmatige ingrepen in wijken. In eerste instantie werd de beleidsrelevantie vooral gezien rond de vraag wat het nut is van het nastreven van meer gemengde wijken voor wat betreft de inkomenspositie van de bewoners. Het door Wilson (1987) geopende debat over de nadelen van sterke economische segregatie was in Nederland en ook elders in Europa in de loop van de jaren negentig aanleiding om te streven naar meer sociale menging in wijken.

Het was deze emancipatoire doelstelling van de stedelijke vernieuwing (TK 1996/1997) die vanuit wetenschappelijke hoek kritisch werd bekeken, onder verwijzing naar het buurt-effectenonderzoek. Sociaal-economisch mengen zou alleen zinvol zijn als aangetoond kan worden dat bewoners in ongunstige materiële omstandigheden werkelijk baat hebben bij de aanwezigheid van rijkere of beter opgeleide buurtgenoten. Of, omgekeerd, als aangetoond kan worden dat bewoners hinder hebben van een overwegend arme buurt. Het empirische bewijs dat dit zo is werd aanvankelijk als mager beoordeeld, omdat de buurt-effecten klein waren vergeleken met de negatieve invloed van een lage opleiding en een laag inkomen op de kans op maatschappelijke vooruitgang (Bolt en Van Kempen 2008; Kleinhans 2005; Musterd en Andersson 2005; Veldboer en Duyvendak 2004). Ook intensief onderzoek naar sociale interacties tussen oude en nieuwe wijkbewoners in aangepakte wijken wees niet op een leidende rol van de betergesitueerden in het vooruithelpen van de anderen. In het beste geval werden de 'vanouds' aanwezige bewoners aanvaard als 'sociaal behang' dat de wijk een interessante, stadse en vaak 'exotische touch' geeft (Butler 2003; Van Eijk 2010).

De kritische epistels lijken weinig invloed gehad te hebben op het enthousiasme waarmee de stedelijke vernieuwing werd voortgezet en ook binnen het krachtwijkenbeleid van voormalig minister Vogelaar (TK 2007/2008) was sloop en nieuwbouw een van de instrumenten. In het beleidspakket waren naast wonen, ook onderwijs, werk en welzijn opgenomen.

Veranderde beleidscontext: steden weer in de lift; vernieuwing en displacement

Volgens de Nota Stedelijke Vernieuwing (TK 1996/1997) die in de jaren 1990 en 2000 werd uitgevoerd, moest de stad haar economische positie versterken ten opzichte van het ommeland. De nota was een reactie op een proces dat zich vanaf de jaren 1960 had voltrokken: de trek van flinke aantallen welgestelde mensen en middenklassegezinnen vanuit de stad naar buitenwijken, randgemeenten en groeikernen waar op grote schaal nieuwe woningen gebouwd werden. De steden en daarbinnen vooral de volkswijken met veel sociale huurwoningen, werden toenemend het domein van mensen met een lage eco-

nomische status, onder wie ook veel eerstegeneratiemigranten; gastarbeiders met hun gezinnen en Surinamers die rond de onafhankelijkheid van dat land naar Nederland kwamen. Voor zover de stedelijke bevolking niet kromp, was dat te danken aan de instroom van migranten (Van Praag 2003).

De vrees bestond bij beleidsmakers dat binnen de steden wijken zouden ontstaan met een door hun 'homogene en monotone' karakter negatief imago. Dergelijke woonwijken zouden door hun minder aantrekkelijke karakter als doorstroomwijken gaan functioneren, met een hoge verhuisgraad en geringe sociale controle, wat weer overlast en criminaliteitsklachten zou geven (Van der Wouden 2005). In dergelijke wijken, gekenmerkt door hoge aandelen sociale huurwoningen, werd ook een teruglopende belangstelling voor de sociale huurwoningen vastgesteld en gevreesd voor verhuurproblemen in de nabije toekomst. Vervanging van de woningen zou dan meteen ruimte scheppen om voor een hogere welstandsklasse (koopwoningen) te bouwen en zo het ideaal van de sociale mix na te streven. De aantallen gesloopte woningen bedroegen vanaf de jaren 1990 jaarlijks ruim 10.000, met ongeveer een verdubbeling van die aantallen in de periode 2000-2005 (CBS StatLine). De economische crisis die daarna volgde haalde de vaart er weer uit. De stedelijke vernieuwingsprogramma's richtten zich eerst op 56 door de gemeenten aangewezen wijken en daarna werd de inzet meer toegespitst op de 40 krachtwijken die door het Rijk als de meest problematische waren aangewezen. Sociale menging is inmiddels ruim twintig jaar het leidende discours.

Al aan de vooravond van de grootschalige herstructurering in de grote steden begon zich een kentering af te tekenen in de verhuisstroom van de stad naar de randgemeenten. Deze werd minder selectief naar inkomen en huishoudenssamenstelling. De populariteit van de grote steden is gestegen voor hoogopgeleide mensen die er na hun studie werk vinden en blijven wonen. Werk in de uitdijende dienstensector, tweeverdienerschap en latere gezinsvorming zijn verklaringen voor deze omslag. Ook jonge huishoudens met kinderen blijven langer in de stad wonen (Boterman en Karsten 2015). Vooral in de noordvleugel van de Randstad, en Amsterdam in het bijzonder, wordt meer en meer de vraag gesteld of de stad niet te veel het domein wordt van welgestelden en toeristen en of huishoudens met lage en zeker ook middeninkomens (te arm om te kopen in een dure stad; te rijk voor sociale huur) er nog wel een plek vinden.

Door het aantrekken van de woningvraag binnen de stad en de sterk gestegen woningprijzen is ook de *framing* van herstructurering aan het veranderen: van een zaak ten behoeve van oude en nieuwe bewoners, tot een vorm van verdringing van wat inmiddels de gevestigde bewoners zijn geworden, onder wie veel mensen met een biculturele achtergrond (Hochstenbach en Musterd 2018). *Displacement* is de term om dit aan te duiden. Dat betreft enerzijds het feit dat mensen voor wie de vernieuwde buurt te duur wordt uit hun vertrouwde omgeving weg moeten, maar anderzijds kan *displacement* ook optreden bij bewoners die achterblijven in de wijk, als ze zich minder thuis gaan voelen door ingrijpende veranderingen in de bevolking en de bijpassende voorzieningen (Vermeij en Kullberg 2015).

Veranderde beleidscontext: woningcorporaties aan de leiband

Ook de institutionele context en in het bijzonder de positie van de woningcorporaties is veranderd.

Na zo'n twintig jaar stedelijke vernieuwing met rijkssteun en -bemoediging, werd wijkverbetering vanaf 2015 vooral een gemeentelijke aangelegenheid, met uitzondering van Rotterdam-Zuid, dat nog rijkssteun ontvangt voor het vernieuwingsprogramma.

Voor de woningcorporaties, die ook een groot deel van de investeringen voor hun rekening namen, veranderden de mogelijkheden met de nieuwe Woningwet van 2015. In reactie op misstanden die na de verzelfstandiging in de jaren negentig bij een aantal corporaties optraden, haalt de herziene Woningwet de teugels weer aan en stelt deze strengere eisen aan het handelen van de corporaties. Na een periode waarin zij zich breed konden inzetten om woonwijken 'leefbaar' te maken, wordt in de laatste Woningwet bepaald dat ze zich op hun kerntaak moeten toeleggen: bouwen en beheren van woningen tot de bovengrens voor huursubsidie, de liberalisatiegrens. Het aanjagen van sociale menging door voor de middenklasse te bouwen valt hiermee in beginsel buiten de portefeuille, en ook de leefbaarheidsinspanningen moeten beperkt blijven tot besteding van gemiddeld nog geen 128 euro (in 2018) per jaar per woning, waarvan bijvoorbeeld huismeesters aangesteld kunnen worden. Ook moeten corporaties sociale huurwoningen strikter toewijzen aan de lagere inkomensgroepen (Beuzenberg et al. 2018).

Platform31 (Beuzenberg et al. 2018) sprak in zes steden buiten de Randstad met professionals over hoe zij onder deze nieuwe condities naar de gemengde wijk kijken. De gesprekspartners signaleren dat problemen toenemen op locaties waar veel goedkope sociale huurwoningen staan: er is sprake van meldingen van overlast, criminaliteit en er wordt een groot beroep gedaan op wijkteams en zorgverleners. Er wordt in de gesprekken opgemerkt dat de ruimtelijke concentraties betrekkelijk kleinschalig zijn, doordat er in de wijken al veel vernieuwing heeft plaatsgevonden. Diezelfde observatie deden professionals in het onderzoek *Betrokken wijken* (Kullberg et al. 2015). RIGO (2018) en Leidelmeijer et al. (2020) laten zien dat het aantal buurten (zescijferige postcodegebieden) waar minstens twee derde van de woningen corporatiewoningen zijn sterk is afgenomen door herstructurering in dergelijke buurten. Het betrof in 2016 nog geen 10% van alle buurten, maar daar wonen altijd nog anderhalf miljoen mensen. Door de sterkere reservering van corporatiewoningen voor mensen met de laagste inkomens, in combinatie met extramuralisering van zorg, is de sociale problematiek in corporatiewoningen toegenomen. Dat geldt ook voor het verschil tussen buurten aangaande sociale problemen zoals burenoverlast en andere buurtklachten. Vastgesteld wordt dat de gunstige trend die zich volgens de zogeheten Leefbaarometer in achterstandsbuurten voordeed tot 2012 nadien gekeerd lijkt te zijn; de problemen nemen daar niet verder af. Ook neemt het contrast in leefbaarheid (overlast, vervuiling, onveiligheid, cohesie) tussen verschillende buurten toe (Leidelmeijer et al. 2020; RIGO 2018).

In onderzoek van Uyterlinde et al. (2018) wordt opgemerkt dat de inspanningen van woningcorporaties in de praktijk meer gericht zijn op betaalbaarheid en de beschikbaar-

heid van woningen, dan op een ongedeelde stad en gemengde wijken; niet uit principe, maar vanwege de mogelijkheden en nieuwe prioriteiten. Toch lijkt onder corporatiemedewerkers ook het geloof in sloop en nieuwbouw als instrument voor differentiatie minder groot dan tien jaar geleden, zo stellen de auteurs (Uyterlinde et al. 2018). In het licht van de betaalbaarheid van woningen wordt ook kritischer gekeken naar sloop en nieuwbouw.

Andere interventies in aandachtswijken

De sloop- en bouwactiviteiten om meer welgestelden in de wijk te brengen, vormen het meest besproken beleidsantwoord op de theorie over buurteffecten. Daarbij wordt het proces van verlies van middenklassengezinnen in de wijk, de observatie waarmee Wilson (1987) het debat over opgroeien in kwetsbare wijken aftrapte, omgedraaid door nu juist duurdere woningen te bouwen voor middenklassengezinnen. Maar deze georkestreerde opwaardering van bestaande, arme wijken is niet zonder meer de inverse van de ervaring van verlies en verarming. Er kunnen immers elementen van verdringing van een deel van de bewoners in zitten en er kan een grote sociale afstand zijn tussen oude en nieuwe bewoners (Beckhoven en Van Kempen 2003; Bergeijk et al. 2009; Blokland en Van Eijk 2010; Bolt en Van Kempen 2008; Ouwehand en Davis 2004).

Aan het onderzoek naar buurteffecten en in het bijzonder de bevindingen omtrent effectheterogeniteit, kunnen ook andere beleidsinterventies ontleend worden. Zo presenteren Harding et al. (2010) bij wijze van voorbeeld van aangrijpingsmogelijkheden een schema waarin aandacht is voor voorzieningen in de wijk, de toegankelijkheid van die voorzieningen en van voorzieningen buiten de wijk, en de capaciteiten binnen gezinnen om de voorzieningen te benutten. Dat betekent dat voorzieningen in de wijk een aanknopingspunt zijn, maar ook onderdeel zijn van strategieën om deze onder de aandacht van belanghebbenden te brengen of om bewoners zelf voorzieningen te laten creëren en onderhouden.

Beleidsrepertoire in de Nederlandse praktijk

Uit een studie in vier van die wijken naar een meer gedetailleerde uitwerking van het beleidsrepertoire (Kullberg et al. 2015) bleek dat in elk van die wijken het thema wonen, behalve met herstructurering en verkoop van huurwoningen, was ingevuld met interventies rond het onderhoud van de fysieke omgeving: accurater klachtenonderhoud, betere vuilcollectie en groenonderhoud. De veiligheidszorg richtte zich niet alleen op handhaven op wettelijk ontoelaatbare gedragingen, maar ook op gedrag dat medeburgers als overlast ervaren en dat tot gevoelens van onveiligheid leidt, zoals het hangen van jongeren. Daarop werden zowel de jongeren aangesproken als bewoners die over hen klagen.

Het thema werken kreeg invulling door initiatieven zoals het versterken van de winkelgebieden, onder meer door het verbeteren van de winkelpanden, de veiligheid en de branchering. Zichtbare bedrijvigheid biedt ontmoetingsplekken, draagt bij aan levendigheid en winkels bieden werkgelegenheid aan wijkbewoners. In de onderzochte wijken probeerden gemeenten ook bewoners te bewegen tot zelfstandig ondernemerschap, deels om mensen uit de werkloosheid te halen, deels om nieuwe bedrijvigheid in de wijk te sti-

muleren. Arbeidsparticipatie werd ook bevorderd door werkervaringsprojecten te financieren, onder meer in het onderhoud van de openbare ruimte en toezicht op straat. Knelpunten waren de grote aantallen bewoners met sociale en psychologische problematiek die moeilijk naar werk te leiden zijn, het beperkte bereik en de beperkte continuïteit van de projecten.

Het 'weten' werd onder meer ingevuld door de vorming van brede basisscholen die extra activiteiten (ook voor de ouders) aanbieden en samenwerken met allerhande aanbieders van zorg en opvang in de wijk. Deze brede scholen zijn al vanaf de jaren negentig opgezet. In de onderzochte wijken bestonden ze ook al, maar werd het dienstenaanbod vergroot, onder meer met verlengde schooldagen en extra sportactiviteiten, muziek- en kooklessen, inburgerings- en taallessen en voorlichtingsbijeenkomsten. Dit aanbod werd gerealiseerd met inbreng van bewoners en ondernemers.

Welzijn kreeg invulling in de vorm van ondersteuning in aanloop naar de decentralisaties van de Jeugdwet, de Participatiewet en de Wet maatschappelijke ondersteuning, waartoe de ondersteuning naar de wijken werd gebracht. Die nabijheid van de voorziening riep extra vraag op. Hoewel het geen expliciet doel was volgens landelijke documenten over de 40-wijkenaanpak, hechten de lokale partners meestal sterk aan ontmoetingen tussen bewoners. Ook was spel niet geëxpliciteerd in de landelijke uitgangspunten, maar wel in de lokale. Speelplaatsen werden opgewaardeerd en aangevuld met Cruyff Courts en Krajicek Playgrounds voor jongeren. Ook werd, voor zover en zolang projectgelden strekten, gewerkt aan toezicht op het spel en begeleide activiteiten voor jeugd en jongeren. Ook bij dit aanbod zetten bewoners zich in.

Er is al met al een breed repertoire van interventies in de diverse aandachtswijken toegepast, dat na het voortijdig beëindigen van het wijkenbeleid door de rijksoverheid (officieel in 2015) overgeleverd was aan de mogelijkheden en inzet van gemeenten, bewoners en woningcorporaties.

2.3 Conclusies

In dit hoofdstuk zijn wetenschappelijke inzichten gepresenteerd die de eerste onderzoeksvraag beantwoorden, naar ordegraote, aard en oorzaken van effecten van wonen in een kwetsbare buurt op prestaties van de jeugd die er opgroeit. Buurteffectenonderzoek maakt duidelijk dat, naast de invloed van gezin en school, ook de buurt van invloed is op schoolprestaties en normoverschrijdend gedrag. Dat geldt in sterke mate in de Verenigde Staten, maar zeker ook in Nederland. De invloed van de buurt of wijk die we hier bedoelen, verloopt vooral via de bevolkingssamenstelling. Daarbij speelt in het bijzonder een concentratie van mensen met lage inkomens, zonder werk en in de uitkering een rol. Dat zijn meestal de criteria waarop de buurten en wijken zijn gecategoriseerd in onderzoek.

Dat de buurt of de wijk waarin kinderen en jongeren opgroeien ertoe doet, heeft volgens theoretische reflecties te maken met verschillende mechanismen. Socialisatie-effecten in het gezin en de school, maar ook in de woonomgeving zijn belangrijk. Met name jonge adolescenten zijn nog vrij sterk gebonden aan de woonwijk en omdat ze in hun identiteits-

vormende periode zitten, zijn ze gevoelig voor invloeden van *peers*. Een tweede mechanisme betreft stigmatisering van de wijk en een derde mechanisme is een gebrekkige sociale controle en collectieve zelfredzaamheid in de wijk, waardoor toezicht op kinderen en jongeren tekortschiet.

Harde uitspraken over de ordegraad van de effecten zijn lastig te doen om verschillende redenen. Het onderzoek kent allerhande vrijheidsgraden in de keuze voor het schaalniveau van de onderzochte woonomgeving, verschillende precieze uitkomstmaten en verschillen in welke kenmerken van kinderen, gezinnen, buurten en eventueel ook scholen in de analyses zijn meegenomen.

Daar waar in de verklaring van schoolprestaties zowel het niveau van kind en gezin als de school en de buurt worden betrokken, zijn de kenmerken van kind en gezin verreweg het belangrijkste, dan die van de school en dan die van de wijk of buurt. Wat het gezin betreft is een compleet ouderpaar belangrijk, evenals het opleidingsniveau van de ouders. Schooluitval is groter op vmbo-scholen dan op havo- en vwo-scholen en scholen met leerlingen uit armere gezinnen scoren lager op testresultaten. Lage welstand in de woonbuurt vergroot ook binnen de schooltypen nog de kans op schooluitval significant.

Ook is invloed van de woonbuurt op normoverschrijdend gedrag en (jeugd)criminaliteit vastgesteld in Nederland. Dat geldt zowel voor politieregistraties als zelfrapportage, maar lijkt zich alleen voor te doen bij frequente of zwaardere vergrijpen en niet voor zaken als graffiti spuiten, vechten of een rol drop jatten. Ook registratie bij Halt kon niet worden teruggevoerd op de woonbuurt. Deze zaken zijn te algemeen; meer dan de helft van de jongeren heeft zo'n ervaring. Met serieuzer normoverschrijdend gedrag komen jongeren overwegend via de woonwijk in aanraking, via vrienden uit de buurt.

Het meest kwetsbaar voor de ongunstige effecten vanuit de buurt zijn jongens, kinderen uit arme en/of gebroken gezinnen en kinderen met ongunstige persoonlijkheidskenmerken zoals minder veerkrachtige kinderen of kinderen met aanleg voor agressie. Meer welgestelde ouders kunnen hun kinderen buiten de wijk onder andere invloeden brengen via school of hobbyclubs. Of kinderen werkelijk geraakt worden door de minder gunstige invloed van hun buurt, heeft te maken met wie zij als hun vrienden kiezen, hoe zij omgaan met de uitdagingen in de wijk, hoe veerkrachtig ze zijn en hoe hun ouders ze hierbij coachen of instrueren.

De vraag of en hoe buurteffecten op kinderen maar ook op volwassenen zich openbaren, is door de betrokken onderzoekers veelal vertaald naar de vraag of sociale menging in wijken zin heeft. Immers, bij geringe buurteffecten kan beleid ter verbetering van individuele kansen zich evengoed op het individu richten. Meer sociale menging in kwetsbare wijken is vanaf de jaren 1990 leidend beleidsdiscours geweest. Onder invloed van de economische en woningmarktcrisis van 2008 is dit beleid op praktische gronden onder druk komen te staan en de nieuwe Woningwet van 2015 staat corporaties in de weg om hier nog een grote rol in te vervullen. Ook is door de toegenomen woningschaarste, vooral in steden, en onzekere inkomensontwikkeling tegenover het narratief van de sociale verheffing door meer menging het verhaal van *displacement* komen te staan; van gentrificatie als middel om men-

sen met lagere inkomens uit de stad te verdrijven. Deze framing is mede gevoed door bevindingen dat feitelijke sociaal contact tussen oude en nieuwe bewoners in geherstructureerde wijken vooralsnog weinig voorstelt.

Het beleidsrepertoire in wijken is echter veel uitgebreider (geweest) dan alleen sloop en nieuwbouw. Dieper inzicht in de mechanismen die in de wijk spelen en de wijze waarop jongeren navigeren door hun wijk kan ook daar licht op doen schijnen.

Noten

- 1 Dit is de meest gebruikte vertaling van de Engelse term '*neighbourhood effects*', hoewel in veel onderzoek analyse op wijkniveau plaatsvindt en niet op het kleinere buurtniveau.
- 2 Het onderzoek betrof buurteffecten op de inkomensontwikkeling van volwassen bewoners in de wijk.
- 3 In dit onderzoek zijn met behulp van het Sociaal Statistisch Bestand Nederlandse kinderen met geboortjaar 1995 gevolgd totdat zijn in 2014 19 jaar oud waren. Wijken zijn gedefinieerd als gebieden in een grid van 500 x 500 meter rondom de woning van de betrokkene.

3 Navigeren in Kanaleneiland, een wijk in beweging

3.1 De casestudie

In de volgende hoofdstukken doen we verslag van de casestudie in de Utrechtse wijk Kanaleneiland. Na een schets van de onderzoekswijk richten we ons in dit hoofdstuk op de derde onderzoeksvraag:

- 3 *Hoe zoeken jongens hun weg in de wijk; waar komen ze graag, waar niet en waarom en waar ontmoeten ze hun vrienden? Wat hebben ze gemerkt van vernieuwingen in de wijk en hoe kijken ze daar tegenaan?*

Bij deze vraag wordt nagegaan hoe de jongens de woonomgeving die architecten en wijkbeheerders gecreëerd en tijdens de vernieuwingsoperatie herschapen hebben, in de praktijk benutten en tot effectieve omgeving maken (Gans 1968; De Vries 2017). Dat is weer van belang voor de vraag hoe en waar de jongens vrienden leren kennen, wat ze met die vrienden doen en waar dat gebeurt. Hoofdstuk 4 gaat dieper in op de sociale processen en mechanismen die spelen binnen de domeinen thuis, straat en school en de relaties tussen die domeinen. Nu volgt eerst een schets van de onderzoekswijk.

3.2 De wijk Kanaleneiland

Beknopte geschiedenis van Kanaleneiland

Kanaleneiland is een deelgebied van stadsdeel Zuidwest in Utrecht. Het is opgesplitst in noord en zuid, met elk een eigen postcodegebied. De naam Kanaleneiland komt van de ligging tussen het Amsterdam-Rijnkanaal en het Merwedekanaal. De wijk ligt vrij dicht bij het stadscentrum en is daar goed mee verbonden sinds in 1984 de sneltram Utrecht-Nieuwegein in gebruik werd genomen. Door de aanleg van de grote Vinex-wijk Leidsche Rijn (vanaf 1997) en de Prins Clausbrug over het Amsterdam-Rijnkanaal (2003), is Kanaleneiland veel centraler in de stad komen te liggen. Deze uitgangspunten en het gegeven dat steden in de Randstad – en in Amsterdam en Utrecht in het bijzonder – steeds populairder en duurder worden, zou zomaar tot gevolg kunnen hebben dat we ons over twintig jaar niet meer kunnen voorstellen dat de wijk ooit als een probleemwijk gold. Dat is nu bijvoorbeeld al het geval bij de Amsterdamse binnenstad en de negentiende-eeuwse ring daaromheen.

Kanaleneiland werd in de jaren zestig aangelegd volgens modernistische principes: met stempels van identieke middelhoge flats. Tussen de flats liggen plantsoenstroken en speelplaatsjes die in recente jaren flink opgeknapt zijn. Sinds de aanleg van de wijk is er ook een buurtje bij met eengezinshuizen met voor- en achtertuinen, een winkelcentrum en enkele kleine winkelstrips. Het plan omvatte huisvesting voor ongeveer 30.000 bewoners in ruim

7.000 woningen en was officieel voltooid in 1971. Het verhaal van hoe het de wijk nadien verging, vertoont grote parallellen met andere vroeg-naoorlogse woonwijken. De wijk was in de jaren vijftig tot zeventig een toonbeeld van sober maar doelmatig wooncomfort. Daar kwam in de loop van de jaren zeventig verandering in, toen de bouw van koophuizen in randgemeenten als Nieuwegein en Houten een vertrek op gang bracht van leden van de middenklasse, voor wie een eengezinskoophuis een sprong voorwaarts betekende. De flats trokken toenemend gastarbeidersgezinnen die juist in deze periode van gezinshereniging naarstig naar huisvesting zochten (Gemeente Utrecht 2009). Kanaleneiland werd door de snelle uitstroom en instroom van nieuwe bewoners een ‘doorstroomwijk’. De wijk diende als beginpunt in de wooncarrière, maar zeker niet als eindpunt, en de dynamiek maakte sociale binding en sociale controle in de wijk lastig (idem). In de jaren tachtig sloeg ook nog de crisis toe. Door herstructurering van de arbeidsmarkt verloren velen hun baan en kwamen nadien nog moeilijk aan de slag. Met de demografische verandering en de stijgende werkloosheid in de wijk, kwamen overlast en criminaliteit en kreeg Kanaleneiland geleidelijk aan een negatief imago. Diverse statistieken markeerden de wijk ook jarenlang als slechtste wijk van Utrecht en de media-aandacht voor slecht nieuws uit de wijk deed de zaak ook geen goed. De eigenschappen van de wijk en de slechte reputatie waren aanleiding om Kanaleneiland een plek te geven in verschillende golven van wijkgericht beleid, zoals stedelijke vernieuwing en het grotestedenbeleid in de jaren negentig en de krachtwijkenaanpak vanaf 2007.

Een jonge, multiculturele bevolking met veel Marokkaanse Nederlanders

Kanaleneiland is een jonge wijk: ruim 40% van alle inwoners is jonger dan 24 jaar. De leeftijdsgroep van 10 tot en met 19 jaar is sterk oververtegenwoordigd ten opzichte van de rest van de stad. Dit grote aantal jonge bewoners maakt het extra interessant om van hen de mening over de wijk en verschillende ingrepen in de wijk te horen. Zolang zij niet zelfstandig wonen, zijn ze meestal geen doelgroep voor peilingen over de wijk. In het begin van 2017 had ruim twee derde van de bewoners een niet-westerse eerste- of tweedegeneratie-migratieachtergrond. Daarmee is Kanaleneiland een van de meest multiculturele wijken van Utrecht en die multiculturaliteit is onder jeugd en jongeren nog sterker zichtbaar. Mensen met een Marokkaans-Nederlandse achtergrond zijn met 37% het sterkst vertegenwoordigd in de wijk, gevolgd door de groep met een Nederlandse achtergrond (25%) en dan de Turks-Nederlandse groep (16%). Volgens landelijk onderzoek van Vervoort (2011) heeft een sterke concentratie van bewoners met een migratieachtergrond de meeste invloed op Marokkaanse Nederlanders, specifiek in relatie tot de Nederlandse taalvaardigheid en het aanvaarden van westerse waarden.

Hoge armoedeconcentraties en veel laagopgeleide bewoners

Hoewel er enige sloop en nieuwbouw heeft plaatsgevonden in de wijk, is het aandeel sociale huurwoningen in de wijk altijd nog twee derde; bijna twee keer het Utrechtse gemiddelde. Het aandeel koopwoningen vormt nog geen kwart van de voorraad. De gemiddelde woningwaarde is de laagste van alle Utrechtse subwijken, gevolgd door de

diverse wijken van Overvecht. Het grote aandeel sociale huurwoningen gaat samen met een groot aandeel bewoners met een laag inkomen. In 2010 had bijna een derde van de huishoudens een inkomen van maximaal 120% van het sociaal minimum, meer dan in enige andere Utrechtse wijk. Het aandeel uitkeringsontvangers was 20%. Ruim 20% van de huishoudens in Kanaleneiland had in 2017 moeite om rond te komen en dat was meer dan twee keer het stedelijke gemiddelde (Gemeente Utrecht 2019).

Tijdreeksen laten zien dat Kanaleneiland een *runner up* heeft wat betreft de sociaal-economische status: Overvecht. Delen van de wijk Overvecht, overigens ook een aandachtswijk, hebben vergelijkbare armoedecijfers en nog iets grotere aandelen sociale huurwoningen. Tijdens de pogingen om in de wijk jongens voor een interview over opgroeien in Kanaleneiland te interesseren, werd door een jongen licht ironisch opgemerkt: 'Je moet in Overvecht zijn, daar is het pas echt erg.' Ook mensen die wel meededen aan een interview markeerden Overvecht als een gebied waar meer problemen zijn gekomen. De armoede in Utrecht is meer dan in de andere grotere gemeenten geconcentreerd in een beperkt aantal wijken, waaronder dus Kanaleneiland en Overvecht (Van Hulst en Hoff 2019).

Het opleidingsniveau onder de bewoners van Kanaleneiland is aanmerkelijk lager dan het stedelijk gemiddelde. Het aantal jongeren dat een startkwalificatie mist is relatief hoog, ruim 12%, tegenover 7% gemiddeld in Utrecht. In delen van Overvecht liggen de aandelen hoger. De doorstroom van leerlingen naar havo/vwo is in Kanaleneiland met 29% (tegenover 53% in Utrecht) wel het laagst van alle wijken (Gemeente Utrecht 2019). Volgens een oudere gemeentelijke monitor werd de kiem voor de lage doorstroom naar hoger vervolgonderwijs gelegd op de basisschool. Jonge kinderen nemen met een taalachterstand deel aan het basisonderwijs. Basisschoolleerlingen uit Kanaleneiland hebben gemiddeld een lagere Cito-score dan leerlingen uit andere Utrechtse wijken (Gemeente Utrecht 2007). De meeste basisscholen liggen in Kanaleneiland-Zuid: speciaal onderwijs, openbaar onderwijs en confessioneel bijzonder onderwijs. Buiten Kanaleneiland, in het ernaast gelegen Transwijk, bevinden zich twee scholen voor voortgezet onderwijs: UniC voor havo/vwo en het Globe college voor vmbo. Die laatste school, die participeerde in dit onderzoek, trekt veel meer leerlingen uit Kanaleneiland dan Unic. Binnen Kanaleneiland is er een mbo-opleiding, het Business en Administration College, met een disproportioneel groot aantal studenten uit Kanaleneiland, maar grotere aantallen van elders uit de stad en de regio.

Overlast, veiligheid, welbevinden en buurtengagement

Bewoners van Kanaleneiland geven hun welbevinden gemiddeld een 7,4, tegen 7,7 gemiddeld in de stad. Maar op overlast en veiligheid scoorde de wijk in 2016 nog erg slecht: 48% zei zich weleens onveilig te voelen (Utrecht: 30%) en een bijna even groot aandeel zei vaak last van jongeren te hebben. Dat is meer dan het dubbele van het stadsgemiddelde en hoger ook dan in alle andere deelwijken van de stad. Ook het aantal woninginbraken is er relatief hoog (Gemeente Utrecht 2019). Volgens de monitor van 2017 zijn ook autokraken, bedreigingen en mishandelingen regelmatig aan de orde.

Een flink aantal bewoners van Kanaleneiland meent 'te weinig' sociaal contact te hebben met andere buurtbewoners (19% t.o.v. 8% Utrecht; 2011). In 2015 kwam naar voren dat

zeker een zesde van de bewoners zich naar eigen zeggen in een sociaal isolement bevindt. Een logisch gevolg is dat Kanaleneiland vrij laag scoort op sociale cohesie (5,3; Utrechts gemiddelde 5,8). Echter, meer dan een derde van de bevolking (38%) was in 2015 actief bezig om de leefbaarheid en veiligheid van Kanaleneiland te verbeteren en bijna een derde deed volgens eigen zeggen vrijwilligerswerk. Die aandelen liggen maar iets onder het stadsgemiddelde (Gemeente Utrecht 2019). In een studie naar verschillende krachtwijken liet Van Noije (2016) zien dat voor krachtwijken in het algemeen geldt dat de *civil society* er vitaler is dan op grond van opleiding en welstand van de bevolking verwacht mag worden. Er zijn meerdere plekken waar men bij elkaar kan komen. De Huiskamer Hart van Noord, het buurthuis in Kanaleneiland-Zuid, het Jongeren cultuurcentrum en speeltuin Anansi bieden mogelijkheden voor zowel jongeren als volwassenen om elkaar te ontmoeten en samen activiteiten te organiseren. DOENJA dienstverlening (inmiddels niet meer actief in Kanaleneiland) is een maatschappelijke organisatie die bewoners helpt om eigen initiatieven van de grond te krijgen.

Een analyse van de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen in 2018 (De Voogd 2018) laat zien dat in de vijf stemlokalen in Kanaleneiland alles bijeengenomen DENK de grootste partij werd, gevolgd door GroenLinks en dan D66. DENK was nergens zo groot als in Kanaleneiland, maar werd ook in Overvecht vaak gekozen. In Overvecht werd ook veel op de pvv gestemd, wat een beeld geeft van polarisatie binnen de wijk. In Kanaleneiland was dat veel minder het geval. We zien hier het verschil tussen een nieuw evenwicht in de bevolkingssamenstelling zoals die in Kanaleneiland is uitgekristalliseerd, versus een wijk ‘in de overgang’, met een snelle verandering in de bevolkingssamenstelling. In Kanaleneiland zijn bewoners met een biculturele achtergrond al lang niet meer de nieuwkomers, maar de gevestigde orde.

Gebiedsgericht beleid in de wijk vanaf 2007

Als een van de aangewezen krachtwijken onder het aandachtswijkenbeleid heeft de gemeente Utrecht in samenwerking met haar partners een wijkactieplan voor de wijk opgesteld (Gemeente Utrecht 2007). In reactie op de lage waardering van bewoners voor de wijk zijn plannen opgesteld en uitgevoerd op de diverse levensterreinen wonen, werken, leren, integreren en samenleven, veiligheid en gezondheid. Omdat maar liefst een derde van de inwoners jonger is dan 17 jaar, komen kinderen en jongeren prominent naar voren in de plannen, vooral waar het gaat om de sociale agenda (leren, schooluitval tegengaan, opvoeding, overlast van jongeren tegengaan) en economie (scholing, stageplaatsen, werktoeleiding). In de fysieke vernieuwingsagenda komen jongeren vooral aan bod als het gaat om verbeteren en creëren van speel- en sportaccommodatie.

Veiligheid was in de plannen een belangrijk issue omdat de cijfers zich in 2006 dramatisch ontwikkeld hadden. Kinderen onder de 15 jaar bleken zich toenemend te manifesteren met intimiderend en overlastgevend gedrag. Verder waren autokraak en woninginbraak veelvoorkomende vergrijpen. Om hierin verbetering aan te brengen zijn twee sporen bewandeld: het terugdringen van criminaliteit en overlast met dwang en drang onder de harde kern, en het versterken van de sociale samenhang in de wijk. Voor het versterken van de

sociale samenhang om ook onveiligheidsgevoelens te verminderen, zijn allerlei (culturele en ontmoetings)activiteiten voor bewoners georganiseerd, en is er veel ruimte gegeven aan bewonersinitiatieven.

Voor de herstructurering van een deel van de woningvoorraad binnen de wijk dateren de eerste plannen van eind jaren negentig (Gemeente Utrecht 2013). Een masterplan uit 2004 voorzag in de sloop van een flink aantal woningen en de bouw van 1300 nieuwe woningen, extra winkeloppervlak in het winkelcentrum en aanpassing van de publieke ruimte, waaronder sport- en speelgelegenheden. Uitvoering van de sloop en nieuwbouwplannen was lastig omdat de financiering moeilijk rondkwam en de crisis maakte dat nog lastiger. Uitstel van plannen ging gepaard met het bijstellen van de ambities: er zijn minder woningen gesloopt dan aanvankelijk gepland en er zijn meer woningen verbeterd.

De fysieke aanpak van Kanaleneiland heeft zich voltrokken vanaf 2008 en naderde eind 2019 zijn voltooiing. Een en ander heeft geleid tot sloop van circa 450 woningen in de as van de wijk en nieuwbouw van 1000 woningen in hoogbouw. Nog eens 450 corporatiewoningen zijn verkocht aan een projectontwikkelaar die ze verbeterd heeft en daarna als huur- en koopwoningen in de vrije sector heeft aangeboden. Het was lastig een particuliere investeerder te vinden, maar de woningen zijn inmiddels doorverkocht en de investering is zeer profijtelijk gebleken (Autoriteit woningcorporaties 2018). Daarnaast is een klein aantal kluswoningen aangeboden waarop jonge starters hebben gereageerd. De algehele opknapbeurt van de wijk inclusief de publieke ruimte en het perspectief dat de goede ligging van de wijk biedt, heeft commerciële partijen over de streep getrokken.

Er zijn geclusterde voorzieningen gerealiseerd in de vorm van een multifunctioneel centrum met onderwijs- en welzijnsvoorzieningen voor kinderen tot 12 jaar. Op dit cluster zijn nog een kleine 100 koopwoningen gebouwd. Het winkelcentrum Vasco da Gama is van binnen en van buiten opgeknapt terwijl aan het Amsterdam-Rijnkanaal over de volle lengte van de wijk een parkzone is gemaakt. Veel huurwoningen zijn opgeknapt en de binnenterreinen bij de flats zijn aantrekkelijk ingericht met groen, bankjes en speelvoorzieningen voor kleine kinderen, in samenspraak met bewoners, onder wie de kinderen zelf. Een grootschaliger speelcluster is er in Noord gekomen voor de jeugd, met zowel een Krajicek Playground als een speeltuin. In Zuid is een Cruyff Court aangelegd.

3.3 Hoe navigeren jongens door de wijk?

Sterke binding met de wijk

De wijk wordt door de jongens omschreven als een goede multiculturele wijk waar iedereen welkom is en iedereen met elkaar omgaat. Onder de respondenten is er een hoge mate van verbondenheid met Kanaleneiland; ze hebben hier, naar eigen zeggen, een goede jeugd gehad.

Je bent er geboren je kent iedereen. Als je naar buiten gaat groet je alle vrienden en anderen (...). Als je opgegroeid bent is het extra gezellig. Hoef niet te kijken of je ze vertrouwt of dat ze jou vertrouwen, omdat ze je al van kleins af aan kennen. (Sami, 14)

Ook onder de oudere jongens is die verbondenheid gebleven en soms zelfs toegenomen. De oudere respondenten willen vaak in de wijk blijven en er een huis kopen of huren. Er ontstaan ook relaties en huwelijken. Respondenten die zijn vertrokken uit Kanaleneiland, geven aan dat ze toch een gevoel van verbondenheid houden met de wijk.

Nog steeds voel ik me nog wel verbonden met wijk, ben nu wel verhuisd naar andere wijk, maar de jongens van de wijk spreek ik nog steeds en zie ik nog steeds. (Louis, 22)

Mensen voelen zich heel erg (extreem) dan ergens anders verbonden aan de wijk. Omdat iedereen familie is. Je merkt het ook aan dat mensen uit de wijk met elkaar trouwen. (Ahmed)

We spraken jongens en jonge mannen die nog in de wijk wonen of in enkele gevallen elders wonen maar nog sterk betrokken zijn bij de wijk. Volgens enkele professionals bij de gemeente gaan mensen die het goed hebben vaker de wijk uit om ergens te wonen waar de bevolking welvarender is en waar de woningen aantrekkelijker zijn. Evengoed doen verhalen de ronde van mensen die naar elders verhuisden, bijvoorbeeld Leidsche Rijn, en weer terug zouden willen omdat ze de buurt missen. Vertrek van betergesitueerden naar 'betere' wijken is de meest gangbare woningmarktbeving, terwijl ook de beschikbaarheid van woningen binnen Kanaleneiland niet gegarandeerd is voor wie daar wil uitvliegen. Vertrek uit de wijk hoeft de betrokkenheid ook niet definitief te beëindigen.

De meesten hebben ook hun ouders hier, dus ze hebben wel binding met de buurt. Maar je ziet ook... ze hebben een bijbaan en je ziet ze wel samen de wijk uittrekken. Maar er zijn ook jongens en meisjes die gewoon actief zijn in de wijk. Het is heel divers. Daarnaast ... als ze wat ouder worden, dan zie je dat mensen die het goed hebben, goede opleiding, baan, dat ze helaas de wijk uitgaan; dat ze ergens anders gaan wonen. Ik zie dat omdat ik al zo lang Kanaleneiland volg. (sociaal makelaar)

Actieradius neemt toe met de leeftijd

De jongens en jonge mannen is gevraagd aan te geven welke plekken in Kanaleneiland zij graag bezoeken (of in hun jeugd bezochten) en welke juist niet. Het ging ons vooral om de toelichting bij de gekozen plekken, meer dan om de plekken als zodanig. De meesten van hen wonen in het noordelijke deel van de wijk en daar zijn dan ook de meeste plekken gemarkeerd. Kanaleneiland-Noord wordt door verschillende jongens dynamischer genoemd dan Kanaleneiland-Zuid, er zou meer te beleven zijn en om die reden komen jongeren uit Zuid eerder buurten in Noord dan andersom. Het veldwerk werd onder meer vanuit buurtaccommodatie het Cultuurhuis georganiseerd, dus was er een grotere trefkans met jongens voor wie die plek belangrijk is.

In de goede-plekkenkaart wezen jongere jongens (12-14 jaar) plekken aan dicht bij huis; binnenplaatsen en speelterreintjes bij de flats. Oudere jongens noemden dezelfde plekken als gevraagd werd waar ze vroeger speelden. Sommige jongens gaven aan dat hun ouders niet wilden dat ze verder weg gingen, omdat ze de wijk niet veilig vonden. Anderen bleven

dicht bij huis omdat hun moeder ze dan gemakkelijk kon roepen als het eten klaar was of omdat ze niet uit het zicht mochten raken. Overigens is opgemerkt dat toezicht op de kinderen in een flat lastiger is dan in een grondgebonden woning, omdat in het laatste geval overzichtelijker is waar verschillende speelkameraden precies wonen.

Vanaf een jaar of 15 werden plekken in de wijk belangrijk waar mogelijkheden zijn om interesses uit te leven zoals sporten (ook in clubverband) of muziek maken. Ook werden ontmoetingsplekken op grotere afstand van het ouderlijk huis opgezocht, zoals het winkelcentrum of buurthuis en plekken buiten de wijk, zoals de binnenstad. Uit de verhalen werd duidelijk dat de plekken waar gespeeld en ontmoet wordt, ook wezenlijk zijn voor vriendschappen die gesloten worden. Dat begint dicht bij huis en naarmate de actieradius groter wordt komen ook meer potentiële vrienden in beeld. Die kunnen getroffen worden op ontmoetingsplekken in de buurt, maar ook op school.

Het verschuift meer naar de stad; je gaat meer met mensen van school om en trekt meer met hun op en minder in de buurt. (Jeffrey, 17)

Met de toename van de actieradius van de kinderen nemen de preventieve interventiemogelijkheden van ouders af. Verschillende respondenten, zowel jongeren als professionals in de wijk, markeren de overgang van basisschool naar voortgezet onderwijs als een omslagpunt.

Goede plekken, slechte plekken

De deelnemende jongens vonden het veel makkelijker om goede plekken aan te wijzen dan vervelende plekken. Wel verandert de waardering voor plekken soms over de dag. Vooral de jongere jongens gaven aan bepaalde plekken in de avond soms minder prettig te vinden, zoals ook uit eerder onderzoek naar voren kwam (De Winter et al. 2017). Ook zijn er perioden waarin de wijk onrustiger is dan in de rest van het jaar, zoals tijdens de ramadan en de jaarwisseling. Dan worden sommige plekken liever gemeden door een deel van de jongens, al dan niet op verzoek van hun ouders.

We zien dat enkele plekken zowel positief als negatief belicht zijn. Dat geldt bijvoorbeeld voor twee sportveldjes, één in Noord en één in Zuid. Die plekken zijn door de meesten als positief gemarkeerd, maar niet door allen. De motivatie is dat de een de reuring die daar is waardeert en de ander juist niet. Het winkelcentrum, tenniscourt en de buurthuizen (Cultuurhuis, stichting JoU) worden aangewezen als belangrijke plekken, waar het druk is en die ook als ontmoetingsplekken fungeren. Andere plekken worden vaker als ‘rustig’ of ‘leeg’ omschreven. Voor verschillende oudere jongeren vervulden de kleinere winkelstrips in hun jeugd een ontmoetingsfunctie. Waar de ene jongen de drukte aantrekkelijk vindt, kiest een ander juist de rust van de kanaalzone, bijvoorbeeld.

Als je alleen naar het winkelcentrum, tennispark of cultuurhuis gaat dan kom je altijd wel anderen tegen. Je ontmoet er vrienden en familieleden. (Sami, 14)

(Over de groenzone langs het kanaal:) Omdat het een rustige plek is; er zijn niet zoveel mensen. Dan kunnen we meer onszelf zijn. (Munir, 14)

Enkele aangewezen ‘goede plekken’ liggen buiten de wijk. Het gaat om de locatie van het vmbo-college waar verschillende leerlingen geïnterviewd zijn en die wellicht mede daarvoor aan hun school gedacht hebben als belangrijke plek. Ook het park Transwijk is aangewezen als goede plek om te vertoeven, net als voetbalclub Magreb aan de overzijde van het kanaal. Vooral de oudere jongens koesteren hun herinneringen aan die club. De Turkse Moskee in Lombok is genoemd door een jongen met Turkse achtergrond, naast de veel kleinere moskee binnen Kanaleneiland. Volgens een bestuurslid van de Turkse moskee in Kanaleneiland komt het regelmatig voor dat een andere dan de eigen Turkse buurtmoskee bezocht wordt, bijvoorbeeld omdat iemand met vrienden of familie uit die andere buurt meegaat. Ook de Marokkaanse moskee, helemaal aan de noordrand van de wijk, is genoemd als een goede plek.

Plekken mijden?

De meeste respondenten gaven aan helemaal geen plekken te mijden in de wijk. Zij zeggen dat ze zich veilig voelen. Ze zijn opgegroeid in de wijk, kennen iedereen en voelen zich daarom op alle plekken veilig.

Nee, ik voel me superveilig in mijn eigen wijk. Je ziet je vrienden en mensen in de wijk ook als broers dus heb geen reden om plekken te mijden in de wijk. (Abdul, 15)

Ik voelde me overal veilig in Utrecht en vooral in Kanaleneiland, mijn eigen buurt. Je kent iedereen. (Said, 21)

Ook in onderzoeken van onder meer Pinkster (2009), Koster en Mulderij (2011) en Visser (2014) komt naar voren dat veel jongeren zich goed op hun gemak voelen omdat ze hun buurtgenoten kennen.

Verschillende jongens mijden plekken waar ze het niet prettig vinden, of komen hier op sommige tijden niet, en dat heeft te maken met het gedrag van andere, meestal oudere jongens. Er zijn geen plekken genoemd die de jongens onder alle omstandigheden eng of vervelend vinden; kritiek gaat samen met kritiek op aanwezige jongeren. Degenen die zich aan gedrag van oudere jongens willen onttrekken mijden de plek helemaal, of vertrekken zodra het ongemakkelijk voelt.

I: Mijd je ook plekken?

R: Ja hier bij het tennispark, want daar verzamelen ze allemaal. (Sami, 14)

Hier (tennispark) daar gebeurde meer het irriteren. (...) dan gaan ze duwen en dan zeggen ze dingen en dan schelden ze ook uit. (...) Ik loop als het gebeurt gelijk naar huis. (Frank, 13)

Ik wist wel waar ze stonden en dat was vooral ook 's avonds en dan ging ik gewoon naar huis en had er geen last van. (Demir, 20)

Een wat oudere respondent benadrukt dat het een vrij normaal proces is dat jonge jongens ontzag hebben voor de oudere jongens.

Kijk op jongere leeftijd ben je geïntimideerd door oudere jongens. Dus ik denk als je ze ergens ziet en die waren echt ergens op de hoek van een straat aan het hangen. Of bij bankjes zitten. Terwijl wij op onze leeftijd toen meer van dingen doen waren. In die zin vermeed je wel in aanraking met ze komen. Maar dat is gewoon domme intimidatie. Niet dat die jongens wat bij je doen, maar het zijn gewoon oudere jongens snap je. In die zin vermeed je hun persoonlijk wel. Maar ik kan me geen plek herinneren die ik vermeed. (Mimoen)

Het merendeel van de jongens geeft aan dat iedereen welkom is in Kanaleneiland en er zich geen problemen voordoen zolang je je ‘normaal’ gedraagt. In Kanaleneiland hoef je dan geen plekken te mijden. Zij geven aan dat je niet met een attitude door de wijk moet lopen, omdat andere jongens daar boos om kunnen worden. Dit geldt zowel voor jongens van buiten de wijk als jongens uit Kanaleneiland zelf.

R: Veel jongeren gezellig, maar stel je voor, je stoort hun of zo, of je doet iets slecht, of iets wat ze niet gewend zijn. Dan gaan ze daar gelijk op in. Maar stel je voor, je bent chill tegen hun, doen ze ook chill terug. Stel je voor, je ziet dat ze agressief zijn of zo, dan kan je beter niet contact zoeken.

I: Maar je bent dus wel een beetje op je hoede altijd zeg maar?

R: Ja dat wel, je ziet ook gelijk aan hun gezicht of ze blij zijn of dat ze boos zijn. (Sami, 14)

Aan de respondenten is gevraagd waar een jongen van buiten, of de onderzoeker, zich in de wijk niet op zijn gemak zou kunnen voelen. Er kwamen een paar plekken naar voren, waarvan men vond dat jongens van buiten die misschien beter zouden mijden.

Voor mensen buiten de buurt zijn er wel plekken op te noemen waar ze zich (...) niet op het gemak kunnen voelen. (...) Ze kijken je dan beetje verkeerd aan. Misschien voel je dan geïntimideerd (...) Als ze van buiten komen en ze proberen mee te doen en mee te praten en stoer te doen, gaat het soms wel een beetje mis. (Osman, 12)

Zoals ook uit ander onderzoek blijkt, zien de jongens op straat goede mogelijkheden om onaangenaam spannende situaties te ontlopen, door op tijd weg te gaan of gedrag te laten zien dat geen ergernis of problemen oproept (Pinkster 2009; Visser 2014).

Over het hangen

Zoals in veel kwetsbare wijken stond ook in Kanaleneiland het tegengaan van overlast door jongeren op de beleidsagenda. Als het om overlast gaat komt de term ‘hangen’ al snel ter sprake. De meeste respondenten gebruiken deze term als vrij neutraal werkwoord, in de betekenis van in de publieke ruimte verblijven zonder een duidelijke activiteit. Hoewel dat nogal eens met verveling wordt geassocieerd, ook door verschillende respondenten, kan het ook zijn dat vriendschappelijk wordt gepraat of gewacht op de beurt om op het voetbalveld terecht te kunnen.

Ik zie het niet als overlast, het is een soort van verveling, niks te doen, gaan ze beetje buiten hangen op straat. (Louis, 22)

Het winkelcentrum is gewoon centraal. Iedereen komt naar het winkelcentrum. Voor sluitingstijd ga je nog een drankje halen en iets te eten en dan ben je er al in principe en dan kom je de anderen tegen... Het is zo dat je daar even gaat hangen en daarna gaat iedereen na een uurtje of twee ook weer hun eigen weg. Tuurlijk wordt er harder gepraat of wordt er gelachen en dat kan als overlast worden ervaren, maar waarom dat durf ik niet te zeggen. Het gaat gewoon zo. (Saïd, 21)

De meeste jongens en jonge mannen spreken niet oordelend over ‘hangen’ en zien het als een bezigheid die bij jongeren hoort, hoewel enkele zich hier nadrukkelijk van distantiëren en benadrukken dat andere jongens hangen, zij niet. Ze willen niet riskeren dat de hangende jongens iets slechts gaan doen waarin ze dan worden meegezogen, of vinden het belangrijker om te studeren of te werken in een bijbaan. Afscheid nemen van het hangen heeft dan ook te maken met volwassen en serieus worden. Door verschillende respondenten wordt het thema hangen gerelativeerd. Zo zegt een bestuurslid van de Turkse moskee:

In het winkelcentrum zijn niet veel jongeren, maar ze hangen wel op straat, in hoekjes en zo. Dat heb je overal. Ik denk dat ze hier klagen maar ook in een witte buurt. In Houten zullen ze ook klagen. Naar mijn idee heeft het niet te maken met de afkomst van jongeren, maar gewoon met jongeren. Hier hangen dan toevallig Marokkaanse en Turkse jongeren, maar in Houten hangen Nederlandse jongeren. Natuurlijk wordt er geklaagd, dat was vroeger ook, die ouderen zo van joh, we moeten slapen en zo en dat is ook normaal. Maar hangen is iets anders dan relschoppen. Ik heb niks tegen jongeren die hangen, laat ze toch.

Ook enkele jongens stellen: ‘andere wijken zijn ook onrustig’ of: ‘hangjongeren zijn overal’. Het is in hun beleving alsof dit hangen in een wijk als Kanaleneiland de jongens meer wordt aangerekend; alsof er meer op ze gelet wordt. We komen hierop terug in hoofdstuk 4.

Hangplekken zijn door de jongere jongens benoemd als drukke plekken omdat er veel oudere jongens zijn: het winkelcentrum en de speelvelden. Ook de twintigers noemen die plekken. Enkele jonge mannen die zich georganiseerd hebben onder de naam Trendy willen zich, in samenspraak met onder meer de gemeente, ontfermen over de harde kern van straatjongens en proberen die te bereiken. Een van hen geeft een topografie van het hangen in de wijk.

R: Kijk je hebt hier altijd een paar standaard plekken die altijd zwaarbevolkt zijn, om het maar zo te zeggen. Echt de standaard hangplekjes. Daar vind je altijd een bepaalde groep. Je hebt natuurlijk de Rijnbaan (winkelcentrum). In de nacht bij Peltplantsoen (de speeltuin), ook in Noord. Daar hingen tot voor kort in de nacht 40, 50 jongens. Bij de Rijnbaan staan ze altijd. Hoeft niet per se voor overlast te zorgen. Dat is gewoon hun plek om een beetje tijd te doden. Sommigen gaan even in de auto een jointje roken. En je hebt een paar plekjes waar ze met auto's bij elkaar komen. En je hebt gewoon van die kleinere plekken die af en toe bemand zijn. (...) Je hebt sommige pleintjes, daar moet altijd wel iemand staan. Kijk het verschilt soms ook wel hoor. Stel dat het regent, dan kiest men bepaalde flatgebouwen, bepaalde hallen uit. Dat gaat gewoon zo. Misschien was dat het makkelijkste... was die de

makkelijkste om open te krijgen. Dat heb je dan gewoon. Pech voor de bewoners dan. Je hebt dus meerdere hangplekken, maar de grootste zijn echt de Rijnbaan en de Vasco da Gamalaan.

I: Is dat in de loop van de tijd veranderd?

R: Nee, het is al sinds Kanaleneiland bestaat. Ze zijn altijd standaard gebruikt door hangjongeren. Soms wat meer, soms wat minder. Soms heb je zo'n groepsverbod waar niet meer dan twee of drie mensen mogen.

I: Zijn er ook ingrepen geweest om dat proberen te veranderen?

R: Ja, van alles, maar sommige plekken zijn gewoon hardnekkig. (Mustafa)

Een bewoner die straatcoach is geweest en in die hoedanigheid hangende jeugd moest aanspreken, geeft aan dat de hotspots verschuiven. Dat was indertijd reden voor de gemeente om te stoppen met de straatcoaches. Waar zij arriveerden waren de jongeren gevlogen. Hij merkt op dat het hangen minder geworden is.

R: Wat je nu bijvoorbeeld wel merkt, je merkt nu dat er bijna geen jongeren zijn die hangen in de wijk. Dat zorgt voor minder geluidsoverlast. Heeft ook erg te maken met camera-toezicht. Ik denk dat dat ook een rol speelt. Je had de hotspots waar jongeren standaard bij elkaar kwamen, maar dat was echt vroeger. Dan had je de Rijnbaan waar ze bij elkaar kwamen, dat is altijd wel gebleven. Maar jongeren gaan tegenwoordig sneller op zoek naar een plek in de stad, een shishalounge, dat is echt wel extreem geworden hier in Utrecht.

I: Dus eigenlijk is de wijk minder belangrijk geworden?

R: Ja, mensen hangen veel minder in de wijk. Vooral jongeren van mijn leeftijd en van 24, 25 jaar. Maar echt de jongeren van 12 zijn nog wat te jong om uit de wijk te gaan. (Achmed)

3.4 De fysieke wijkaanpak

Waardering voor renovaties en voorzieningen

De herstructurering van Kanaleneiland heeft invloed op het beeld van de wijk. Het heeft de wijk een andere uitstraling gegeven. Verschillende respondenten geven aan dat de wijk vroeger, in de jaren voor de wijkaanpak, meer verpauperd was. Ze vinden dat de wijk er door de renovatie beter uit gaat zien.

Ik vind dat de oude gebouwen die ze toen hadden in die tijd, zijn allemaal mooi gerenoveerd, steeds moderner. Je ziet dat het steeds beter wordt. (Louis, 22)

Gewoon deuren waren ingetrapt door het arrestatieteam en dat bleef dan zo voor een week. Oude flats maar dat is nog steeds nog wel, het werd nooit onderhouden, nooit geschilderd. Kogelgaten nog van incidenten, veel dingen, nu zijn ze die flats aan het slopen. Vroeger deden ze er nooit echt wat aan. Nu de laatste twee jaar echt gebeurt er wat mee. (...) Het is nu kindvriendelijker dan vroeger, dat is denk ik het beste. Het is beter om op te groeien in Kanaleneiland op dit moment dan toen. (Osman, 12)

Het beeld wordt bevestigd door iemand van de politie die al lang in de wijk werkt, waarbij het aanhalen van het woningonderhoud na een periode van kennelijke verwaarlozing nu als compliment aan de corporatie wordt geframed:

Wat je ook heel erg ziet is voorheen de portieken van de flats, soms was het gewoon te smerig om naar binnen te lopen. En als je daar dan woont dan is het geen uitnodiging om de omgeving netjes te gaan houden natuurlijk. Het is toch al een bende. Dus wat zou ik mijn rotzooi dan in de vuilnisbak gooien. Dat is wel een stuk verbeterd ja. Dat is wel een compliment naar de woningbouw. (wijkagent)

De jongere respondenten (12-17 jaar) zien veranderingen bij de speelplekken en de buurthuizen; bij de openbare ruimte die het meest relevant is voor jeugd en jongeren. Ook een voorziening als een watertappunt bij de speelterreinen in Noord is niet onopgemerkt gebleven.

Bijvoorbeeld bij het tennispark zijn er waterdingen gekomen, is een positieve verandering (...) er komen meer kinderen die het waterpunt gebruiken, er komen meer kinderen naar het plein toe. (Munir, 14)

Bij de oudere jongens en jonge mannen (18-28 jaar) speelt soms een lichte nostalgie naar de plekken waar zij hun jeugd doorbrachten.

De enige plek die niet meer bestaat is hier, waar de nieuwbouwflats allemaal zitten. Was vroeger een heel groot grasveld. En een sporthal, die bestaat ook niet meer. Oude basisschool. Dat zat allemaal hier op dit stukje (Kanaleneiland-Zuid), maar dat bestaat niet meer. (Mohamed)

Toch delen ook zij de waardering voor de verbeteringen in de publieke ruimte en enkele toegevoegde voorzieningen zoals het Cultuurhuis, de sportvelden en de speelplaats. Het Cultuurhuis bestaat sinds 2007 en biedt ruimte aan creatieve activiteiten waarvoor niet betaald hoeft te worden, anders dan met een wederdienst zoals het coachen van anderen of het verrichten van hand- en spandiensten. In de speeltuin en op de sportvelden is regelmatig spelbegeleiding door een vakkracht. De sport- en spelvoorzieningen richten zich vooral op jongere kinderen. Voor de jongste respondenten zijn sommige verbeterde plekken hun hedendaagse realiteit; ze werden hiervoor al benoemd onder de 'fijne' maar soms ook 'te drukke' plekken. De geïnterviewde professionals kijken overwegend met waardering naar de gerealiseerde verbeteringen.

[Nog wensen voor een buurthuis waar positieve rolmodellen komen](#)

Wat verschillende jongeren, en ook sommige professionals, zeggen te missen, is een plek waar de jongeren kunnen ontspannen zonder prestatiedruk. Het Cultuurhuis ambieert geen 'hangplek' te zijn. Wel een 'oudervrije zone', waar jongeren zich vrij kunnen uiten, bijvoorbeeld met rap. Verschillende respondenten maken hier gebruik van, maar niet alle jongeren voelen die behoefte. Het is niet de plek om te chillen en een computerspel te spelen

en daaraan zou wel behoefte zijn. Bij het jongerenwerk kan dit wel, onder begeleiding van een jongerenwerker. Enkele jonge respondenten geven aan dat ze er graag komen:

We zitten vaak in buurthuis in K-eiland-Noord: Rozeneiland. Spelen daar PlayStation en pingpong en dammen. Is van JoU (Jongerenwerk Utrecht). We kunnen goed met begeleider K. opschieten. Hij weet wat wij voelen; heeft dat zelf ook meegemaakt. Hij kent onze ouders en broers en zussen. (Osman, 12)

Hoewel de inspanningen van het jongerenwerk gewaardeerd worden, wordt het volgens enkele geïnterviewden geassocieerd met probleemjongeren. Dat geldt meer in het algemeen voor het jongerenwerk, dat, volgens een van de gesprekspartners, een plek zou zijn ‘voor jongens die niks te doen hebben’ en een ander spreekt over een plek waar ‘niet de goede rolmodellen’ komen. In lijn met het doel om de *civil society* in de wijk te versterken (waarover meer in hoofdstuk 4), wordt wel een buurthuis gemist waar positieve ontmoetingen centraal staan en waar bewoners, ook jongeren, komen om elkaar te helpen. Een plek, kortom, waar positieve rolmodellen zich laten zien. Er is in de vorm van de Huiskamer Hart van Noord wel een onderkomen waar jongeren kunnen komen, dichtbij de sportvoorzieningen, maar die is allerm minst voorbehouden aan jongeren. Er komen vooral ouders en ouderen.

Ingrijpen in een ‘eenzijdige bevolkingssamenstelling’

Bij de herstructurering in het algemeen en ook in Kanaleneiland is getracht meer menging van de bevolking te krijgen. De woningbouwprogrammering is daartoe het middel: een aantal oudere flats is afgebroken om plaats te maken voor duurdere huur- en koopwoningen dan de oudbouw. In Kanaleneiland is in de programmering ook ruimte voor studenten en jonge starters gemaakt. Nog los van de vraag of het middel van sloop en nieuwbouw passend is om meer sociale mix te bereiken, is gesproken over hoe men tegen de bevolkingssamenstelling van de wijk aankijkt. Voor jonge respondenten is deze een gegeven waarover ze niet veel nadenken.

Voor de twintigers en professionals met een achtergrond in de wijk ligt dit anders. Sommigen van hen hebben nog meegemaakt dat personen met een Nederlandse achtergrond meer en meer de wijk verlieten.

Kijk ik heb nooit echt het idee gehad dit is onveilig of noem dan op. Wel merkte ik van laten we zeggen de basisschool. Ooit begon ik in de kleuterklas. Toen was ik in de minderheid, om het zo maar te zeggen. Toen begonnen we met zeg maar drie of vier kinderen die niet echt oorspronkelijk Nederlanders waren. En je merkte in iedere klas dat dat minder werd. En op een gegeven moment in groep 6, 7 en dat soort dingen was het gewoon geen... Gewoon geen blond kind meer te vinden gewoon. (Mustafa)

Ik heb op een basisschool gezeten tot groep 8. Ik heb nog nooit met een autochtone leerling in de klas gezeten. Bij mij waren het echt alleen maar Marokkanen en Turken met wie ik in de klas heb gezeten. En dan nog met Surinamers. Maar voor mij was het nieuw toen ik op de middelbare school terecht kwam en in aanraking kwam met autochtonen. (Ahmed)

Deze ervaring wordt gedeeld door verschillende respondenten en werd ook in andere kwetsbare wijken opgetekend (Kamerman en Kuiper 2018; Schraivesande 2019). Jonge respondenten die zich uitspreken voor een meer gemengde wijk, doelen zeker niet in alle gevallen op wijken waar vooral personen met een Nederlandse achtergrond wonen. Menging kan ook staan voor zogenoemde superdiverse stadswijken, waar allerhande nationaliteiten in tamelijk gelijke mate vertegenwoordigd zijn en waar niemand zich een minderheid hoeft te voelen. Volgens Tersteeg en Albeda (2017) zijn bewoners in dergelijke wijken overwegend tevreden met de bevolkingssamenstelling. Van Praag (2003) wees al eerder op het voordeel dat in dergelijke wijken Nederlands in elk geval de voertaal is bij de onderlinge communicatie.

Spreiding vanaf het begin

Onder verschillende respondenten leeft de gedachte dat de concentratie van zoveel bewoners met een migratieachtergrond de uitkomst van bewuste gemeentepolitiek is.

Het grote probleem was en is de grote concentratie van één bevolkingsgroep, dan nog met een grote achterstand. Dat is altijd het probleem geweest. Ik noem het geen getto maar bijna een getto, weet je wel? Dat heb je overal in de hele wereld. Als je een groep bij elkaar stopt die dan nog sociaal, economisch heel veel achterstand heeft, dan verwacht je niet anders dan problemen. (...) Ik vind het niet normaal dat kinderen, met name van Marokkaanse afkomst, met elkaar opgroeien. Op straat, op school. Ze komen niemand tegen. Ze komen alleen elkaar tegen en dat is geen goede ontwikkeling. Ik ben echt een voorstander van verspreiding. Desnoods... op een manier dat het soms misschien niet eerlijk is, maar wel ten goede komt aan iedereen. (sociaal makelaar)

Blijkbaar kwamen allochtonen meer de wijk in en Nederlanders gingen weer de wijk uit. Wat toen de reden ervan was weet ik niet. Op een gegeven moment, ja, misschien dat de gemeente dacht van he laten we ze allemaal in die hoek stoppen en dan hebben ze elkaar gevonden. Dat werkt goed zo. Terwijl, eigenlijk werkt dat isolerend. Dus op een gegeven moment had je een wijk vol met Marokkanen, voornamelijk Marokkanen en een kleine groep Turken. Ja, nou ja, dan ga je alleen om met Marokkanen noem maar op, maar als je het juist gemixt houdt is het multicultureel. Dan werkt dat gewoon heel anders. (Mustafa)

Ik hoor zelf Marokkaanse ouderen dat ook wel zeggen. Laatst nog, kwam ik terug uit een gesprek met iemand die aangehouden was en toen zei iemand: 'Ja, jullie hebben ons ook bij elkaar gezet met zijn allen.' Zo van 'dit is de consequentie'. (wijkagent)

Het idee dat de concentratie van een bepaalde bevolkingsgroep bewust beleid is van de gemeente kwamen we ook in ander onderzoek tegen (Kullberg et al. 2009; Den Ridder et al. 2019). Maar van een bewuste spreidings- of concentratiepolitiek is geen sprake; dat is wettelijk ook niet toegestaan sinds een negatieve gerechtelijke uitspraak in 1974 in Rotterdam, waar men gastarbeiders na rellen in Afrikaanderwijk wilde gaan spreiden. In de jaren negentig maakte het marktgericht woonruimte verdelen (woningtoewijzing zonder noe-

menswaardige interventie van de woningcorporaties) plaatsing met aandacht voor sociale kenmerken van de huurder moeilijk uitvoerbaar (Kullberg 2002). Volgens onderzoek van onder meer Schelling (1969, 1971) en Clark (1991, 1992; Clark en Dieleman 1996) tendeeft de vrije keuze van bewoners naar vergaande segregatie. Kleine verschillen in de voorkeur voor de numerieke verhouding tussen verschillende groepen met en zonder migratieachtergrond leiden in een vrije markt tot een segregatieniveau waarmee niemand tevreden is.

Het is precies de wettelijke onmogelijkheid van woningcorporaties om op basis van bevolkingsachtergrond beleid te voeren wat ze op het spoor heeft gezet van herstructurering van de woningvoorraad als breekijzer om iets te veranderen. Zij het wel in samenspel met het diversifiëren van inkomensniveaus in de wijk, woningtypen en ook dikwijls de door professionals als monotoon ervaren architectuur. Over de architectuur is overigens door geen van de respondenten iets gezegd. Enkele respondenten gaven aan dat ze voorstander zijn van geforceerde spreiding ‘vanaf het begin’. De discretionaire inplaatsingspraktijken van woningcorporaties in de jaren tachtig en begin jaren negentig waren gericht op evenwichtige spreiding van onder meer mensen met een migratieachtergrond, maar de uitkomst was dat mensen met een migratieachtergrond veel langer op een woning moesten wachten. Belangenorganisaties waren daarom destijds blij met de ‘marktgerichte woonruimteverdeling’ (Kullberg 2002).

Hierna bespreken we hoe de respondenten tegen het middel van herstructurering aankijken. Terecht merkt een van de respondenten op dat ook de krapte op de huidige woningmarkt, zeker in het Utrechtse, bij kan dragen aan meer menging in de wijk naar culturele achtergrond, in de zin dat ook personen met een Nederlandse achtergrond die naar een woning zoeken meer en meer belangstelling zullen tonen voor Kanaleneiland.

Ik denk dat mensen bedenkingen hebben voordat ze naar de wijk komen (...). Maar het is niet zo dat je in Utrecht de luxe hebt om te kiezen waar je een huis wilt. (Mimoen)

Herstructurering als interventie

Er is vrij veel bijval voor het idee van meer sociale menging, ook met behulp van opwaardering van een deel van de woningvoorraad, al zien enkelen de uitplaatsing van veel Marokkaans-Nederlandse bewoners als een onrecht.

Gezinnen die ik heb gekend, de laatste tijd dat ik heb gewoond die werden allemaal verplaatst. Die werden aangewezen op woningen buiten de wijk. Maar ik ken ook mensen die zeiden: ik voel me goed hier, ik ken hier iedereen, voel me hier veilig en nu moet ik gewoon weg. En die hebben gewoon pech gehad, want ze moesten gewoon weg. Werd nooit een oplossing gezocht als die mensen zeggen: ‘Ik voel me goed hier.’ Dan hadden ze maar pech. (Saïd, 21)

Volgens enkele professionals zijn er ook heel wat bewoners die de wijk wel willen verlaten en het als een kans zien om elders te gaan wonen. Een van de redenen is dat men zich bewust is van de risico's die voor opgroeiende jeugd in de wijk aanwezig zijn. Dat voor de

vertrekkers in grote herstructureringsoperaties niet op grote schaal sprake is van *displacement*, ofwel het gevoel erop achteruit gegaan te zijn, wordt bevestigd door Posthumus (2013) in haar proefschrift *Displacement Myths*. Over het herstructureringsproces in Kanalen-eiland is nog opgemerkt dat de bijstelling van de sloop- en nieuwbouwambities en de geleidelijkheid in de uitvoering van de plannen goed heeft uitgepakt. Vermoedelijk beter dan het aanvankelijke, grootschaligere plan.

Als het was doorgedaan dan had je een kaalslag gehad en je had niet meer gebouwd voor die bewoners want dat waren waarschijnlijk te dure woningen geworden. Er komt nog een plukje nieuwbouwwoningen te staan naast de kluswoningen en die gaan tussen de 3 ton 3,5 ton zijn en dat zal niet meer voor die doorstomer zijn. Had je veel meer woningen gehad voor mensen van buiten. Je hebt nu meer voor doorstomers en je hebt een meer herkenbare wijk gehouden. (gebiedsmanager Zuidwest)

Ik denk dat iedereen, hoe ze dat ervaren... er zijn niet echt jongeren die daar problemen mee hebben of, kijk het is ook langzaam gegaan hè. Begrijp je? Het is niet van dat er ineens een hele groep... Langzaam, dan merk je er eigenlijk ook niks van, dan ga je het ook vanzelf accepteren, dan vind je het toch wat makkelijker. (Achmed)

Nog weinig contact met nieuwe bewoners

Diverse onderzoeken hebben uitgewezen dat menging van bevolkingsgroepen meestal niet direct tot veel interactie tussen bevolkingsgroepen leidt. De jongens en jonge mannen delen die ervaring. De contacten die bewoners van de nieuwbouw leggen, zijn in hun observatie toch vooral met bewoners in hun eigen flatgebouw. Vaak bestaat de bewonersgroep dan ook nog uit mensen met eenzelfde achtergrond. Ook valt hun op dat de nieuwe bewoners meer binnen blijven dan de gevestigde bewoners. Die begeven zich, volgens mediterrane gebruik, meer op straat; niet alleen de jongeren, ook de volwassenen.

Kijk in mijn straat waar ik woon is een woonblok letterlijk 't oude blok. Waar ik woon, zijn allemaal allochtonen en precies ernaast is er een nieuw blok met autochtonen. (Achmed)

De nieuwe mensen blijven vooral binnen in de flats. Ik zie ze niet meer buiten alleen. Maar zie ze wel eens als ze naar container weggooien of zo, maar daarna gaan ze weer gelijk naar binnen. (Frank, 13)

Er is dus nog weinig onderling contact. Hoewel niet iedereen de veranderingen positief waardeert, leidt het in elk geval nauwelijks tot scepsis over de nieuwe bewoners, hoewel een van de respondenten aangeeft dat de nieuwkomers niet alleen het buitenleven schuwen, maar ook de mores van hartelijkheid en hulpbetoon niet op waarde schatten.

Iedereen groette elkaar en ging met elkaar om en als ik bijvoorbeeld ging verhuizen – maakte niet uit wie er langs kwam. [Die] legde zijn tas neer en ging helpen met verhuizen en nu zegt diegene: ‘Kan ik erlangs?’ Dat is het verschil en dat is minder aan de wijk. [...] Als jij zegt: ‘Kan ik erlangs of kan je weg?’ dan kan je niet verwachten van mij dat ik daarna nog iets voor jou ga doen. Het is echt hoe ieder persoon zich opstelt. (Saïd, 21)

Volgens de respondenten worden de nieuwe bewoners in de wijk zonder problemen verwelkomd, hoewel ze zich misschien nog niet helemaal welkom voelen of nog tijd nodig hebben om de wijk te verkennen. Beperkte interactie met de gevestigde bewoners wordt ook toegeschreven aan het feit dat veel nieuwkomers nog nauwelijks in de kinderen zitten. Meer onderling contact zal een zaak van langere adem zijn.

Kijk mensen die er nu komen wonen hebben geen kinderen, zijn starters. Zijn meestal mensen die net afgestudeerd zijn net twee à drie jaar. Zijn allemaal stelletjes die er komen wonen, je ziet bijna geen kinderen. Dus je kan er weinig over zeggen. Maar in de loop der jaren zie ik dat wel veranderen. (Achmed)

Enkele jonge jongens geven aan al wel contact te hebben met nieuwe bewoners. Een jongen merkt op:

Bij mijn broertje merk ik het al. Hij maakt best wel snel vrienden met de leeftijdsgenootjes in de straat en dan kom ik hem tegen en vraag ik wie die jongen is en hoe die heet en dan ken ik hem niet. En vraag ik wie zijn broer is, maar die ken ik dan ook niet en dan woont die net twee jaar in de buurt. [...] maar normaal ken ik iedereen in de buurt. Maar nu zie ik dat mijn broertje andere mensen kent die ik niet meer ken. (Osman, 12)

Ook zonder contact wel positieve kant aan mix

Ondanks gering contact wordt de verandering wel opgemerkt en ook zonder contact is er wel waardering voor meer menging.

Je hebt nu ook koophuizen van een bepaalde middenklasse. Je merkt nu wel dat er heel veel mix ontstaat. [...] Eigenlijk alle soorten mensen om het zo maar te zeggen. Die lopen nu ook in de wijk. Dus je merkt dat het nu wat multicultureler wordt dan alleen Marokkaans. Dat is wel mooi om te zien. [...] Ik denk zeker dat dat als positief kan worden gezien. (Mustafa)

Iets meer aanwezigheid van jonge bewoners met een Nederlandse achtergrond lijkt iets te doen met het gevoel van waardering voor de wijk, die kennelijk ook bij buitenstaanders voldoende aanwezig is om er te komen wonen. Ook geven wat oudere respondenten aan te wennen aan de nieuwkomers met een Nederlandse achtergrond, die van buitenstaanders in wijkgenoten veranderen.

Toen wij zestien waren, was het heel raar om een Nederlands meisje op de fiets tegen te komen. Die was er gewoon niet, heel simpel. Als je haar zag dan was het van: wat is dit, ben je verdwaald? Je had ze niet. Terwijl nu zijn er veel studenten en je ziet ze overal. Dus ja, men went eraan. (Mustafa)

Ja, vroeger als je een hele groep zag voorbijfietsen, dan was het van wat komen zij hier doen, komen ze onderzoek doen? Begrijp je? Maar nu is het zo van ja iemand woont hier in de wijk. (Achmed)

Je had destijds ook andere gedachtes dan je nu hebt. Nu maakt het niet uit wie er hier komt wonen. Als het maar een goede buur is. Een aanwinst voor de buurt. Toen dacht je daar anders over. Toen dacht je meer in wij en zij. (Kader)

Deze reactie vertoont grote gelijkenis met wat in de tijd van de stadsvernieuwing reacties waren op de komst van steeds meer 'buitenlanders' en andere vreemde snuiters, zoals studenten (Haest 1989). Maar nu zijn de rollen van gevestigden en nieuwkomers precies omgedraaid.

De bevindingen in Kanaleneiland lijken ook op bevindingen die Mouktadibillah (2015) beschreef in de Indische buurt in Amsterdam. In het onderzoek naar zogenoemde *place based displacement*, ofwel een gevoel van verlies van de eigen wijk door de instroom van een nieuwe garde bewoners, leek daarvan geen sprake, niet onder jongeren en niet onder ouderen. De belangrijkste reden is dat het leven van de betrokkenen tijdens de vernieuwing van de wijk ook doorgaat. De 18-25-jarigen zeggen dat er familieleden of vrienden verhuisd zijn door de vernieuwing, maar evenzeer zijn er ook vrienden verhuisd die op zichzelf zijn gaan wonen, of gingen trouwen of groter wilden wonen. Ook zijn ze met het ouder worden andere dingen gaan doen dan met vrienden spelen. Ze hebben nu door werk of studie een netwerk buiten de buurt. De respondenten reageerden positief op de grotere aanwezigheid van personen met een Nederlandse achtergrond door de vernieuwing. Bij dit onderzoek werd wel opgemerkt dat het hier om een vroege fase van *gentrification* ging, dus dat de 'invasie' van nieuwe bewoners nog pril en beperkt was. In Kanaleneiland is dat niet anders.

3.5 Conclusies

Kanaleneiland is een vroegnaoorlogse woonwijk in Utrecht die model kan staan voor veel meer van dergelijke wijken: sociale huurflats in middelhoogbouw, met groenstroken ertussen. Van een middenklassenwijk veranderde deze wijk in een gekleurde volkswijk met een groot aandeel bewoners met een migratieachtergrond. De wijk is een van de armste binnen Utrecht en de bevolking is jong: 40% is jonger dan 24 jaar. In de stadsmonitor scoort de wijk laag op sociale cohesie en hoog op overlast van jongeren, maar ook wordt er naar verhouding veel door bewoners gedaan om de leefbaarheid en veiligheid te verbeteren. Kanaleneiland is een wijk in beweging: er zijn vernieuwingen geweest in de afgelopen jaren. In dit hoofdstuk is gekeken hoe jongens en jonge mannen zich in die veranderende omgeving bewegen en hoe ze hun omgeving en de veranderingen daarin waarderen. Jongens die nu of ongeveer tien jaar geleden opgroeiden in Kanaleneiland benoemen vooral plekken waar zij graag komen of kwamen. Op jonge leeftijd, tot een jaar of 12, zijn dat plekken dicht bij huis waar de ouders toezicht hebben. Voor de wat oudere jeugd en jongeren zijn er de speel- en sportplaatsen in Zuid en vooral Noord, met clusters van voorzieningen zoals de Huiskamer Hart van Noord en het Cultuurhuis waar jongeren zich creatief kunnen uiten en ontwikkelen.

Minder goede plekken zijn in de beleving van geïnterviewde jongens plekken waar ‘te veel’ oudere jongens zijn die de plek domineren en de dienst uitmaken. Sommige jonge jongens mijden die plekken liever, in elk geval op de momenten dat die oudere jeugd er is, zoals in de avond. Dit kan hun eigen keuze zijn of een instructie van de ouders. Geen aanstoot geven en respect tonen is ook een manier om conflict te mijden.

Hangen gebeurt in de wijk op verschillende plekken. Sommige jongens gebruiken het woord in negatieve zin als ze praten over anderen die hangen, wat gelijk wordt gesteld aan zich vervelen. De meeste respondenten relativeren het thema door te benadrukken dat in alle wijken jeugd ‘hangt’. Ze begrijpen het dat men dit vooral ’s avonds laat als overlastgevend kan ervaren. Bij de jongens domineert al met al het gevoel dat ze in de wijk een goede jeugd gehad hebben of hebben. Ook voelen ze zich overwegend verbonden met de wijk doordat ze er veel mensen kennen en de sfeer waarderen.

Over ingrepen in de publieke ruimte praten de respondenten overwegend positief. Dat geldt voor de jongens, de jonge mannen en de professionals. De jongens, ook de jongere, hebben opgemerkt hoe het onderhoud van de woningen na een tijd van verwaarlozing is aangetrokken, hoe speelplaatsen zijn opgeknapt en sportvoorzieningen zijn aangelegd. Ze waarderen die ingrepen. Ook de voorzieningen worden gewaardeerd. Enkele respondenten pleiten nog wel voor een verblijfsruimte waar jongeren samen kunnen zijn en elkaar kunnen helpen. Een plek waar positieve rolmodellen komen. Het jongerenwerk zou juist jongeren bijeenbrengen die problemen hebben.

Over de herstructurering van een deel van de woningvoorraad zijn de meningen meer verdeeld. Voor jonge respondenten is de bewonerssamenstelling een *fact of life*; oudere jongens hebben in het voortgezet onderwijs of in het vervolgonderwijs alsnog meer diversiteit gezien. Net als in ander onderzoek, blijkt ook hier dat respondenten denken dat de concentratie van groepen met een migratieachtergrond in de wijk bewust gemeentebestuur is geweest. Meer menging wordt beter gevonden, maar bij voorkeur vanaf het begin. Het voornaamste bezwaar van de herstructureringsingreep is de uitplaatsing van mensen die aan de wijk gehecht waren. Ook is er wel kritiek op een minder sociale opstelling van de nieuwkomers. Wat het aanvaarden van de verandering makkelijker maakte, was het geleidelijke proces en de beperkte schaal, zodat de wijk toch herkenbaar bleef. De contacten met nieuwe bewoners zijn nog zeer beperkt, al zijn de eerste sporen van contact al zichtbaar onder kinderen. Veel nieuwe bewoners hebben nog geen kinderen. De jonge mannen in het onderzoek geven aan te wennen aan de aanwezigheid van personen met een Nederlandse achtergrond in de wijk en nu anders naar hen te kijken.

4 Mechanismen: stigma, socialisatie, sociale controle

In hoofdstuk 2 bespraken we mechanismen die in theorie verklaren waarom een sterke concentratie van armoede in een wijk de kansen van jongens die er wonen kan beperken. Drie daarvan worden hier verder uitgediept omdat ze gevolgen hebben voor sociale kwesties, zoals mindere schoolprestaties en overlastgevend of delinquent gedrag. Dit zijn zaken die bij jongens in kwetsbare wijken disproportioneel voorkomen. De onderzoeksvraag luidt:

- 4 *Hoe manifesteren de uit de literatuur bekende mechanismen die verantwoordelijk zouden zijn voor buurteffecten zich?*

Kortweg komen die mechanismen neer op stigmatisering van de wijk en haar bewoners, ongunstige socialisatie-effecten zoals onvolkomen begeleiding thuis, de keuze van ‘foute’ vrienden en een gebrekkige collectieve sociale controle binnen de wijk. Waar collectieve sociale controle tekortschiet in een wijk met veel jeugd, doen zich in de praktijk overlast en criminaliteit voor. Dat betekent dat de politie regelmatig in de wijk is om corrigerend op te kunnen treden. Ook de rol van de politie en de omgang met de jongeren en hun vertrouwen in de rechtstaat bespreken we daarom. Hoe functioneren de mechanismen meer in detail en hoe haken ze op elkaar in?

4.1 Een negatief imago van de wijk

Negatief imago van de wijk door selectieve aandacht van buitenstaanders

In hoofdstuk 3 kwam naar voren dat respondenten overwegend positief zijn over Kanaleneiland en menen dat ze er een prima jeugd hebben of hebben gehad. De respondenten menen overwegend dat het imago van Kanaleneiland veel slechter was dan de werkelijke situatie tijdens ons onderzoek in 2017. Ook verschillende geïnterviewde professionals menen dat de aardige kanten van Kanaleneiland te weinig tot de buitenwereld doordringen. Zo zegt een gebiedsmanager:

Ik heb heel vaak, dan fiets ik naar huis en dan denk ik ... oh, wat een fijne sfeer hangt hier in de wijk... echt, dat het zo levendig is en zo... Maar dat zou ik willen, dat dat ook in beeld komt.

Vaak is het oordeel van mensen van buiten de wijk negatiever dan dat van de bewoners zelf (Permentier 2009). Volgens onderzoek van Permentier en Bolt in 2004 gold dat ook voor Kanaleneiland. Wijkbewoners met familie of kennissen buiten de wijk hoorden die negatieve reacties van buiten de wijk soms persoonlijk terug. Een bewoonster zei toen bijvoorbeeld: ‘Als ik vertel dat ik in Kanaleneiland woon, vragen ze: “Waarom woon je daar? Je lijkt wel gek.”’ (idem: 37).

De jongens in ons veldwerk verwijzen niet naar reacties uit hun persoonlijk netwerk buiten de wijk, verschillende jongens hebben ook (nog) geen netwerk buiten de wijk. Bijna alle respondenten merken op dat de wijk een slecht imago heeft of had. Het is al wel verbeterd, maar het is er nog wel. Er is frustratie over media die negatief zijn over de wijk. De ervaring is dat belangstelling van buiten de wijk alleen opleeft naar aanleiding van een vervelende gebeurtenis.

In Kanaleneiland zijn heel positieve mensen, maar als er iets gebeurt dan is er gelijk media als er maar iets is gerookt of een overval. Dan komen ze gelijk, maar ze komen niet filmen als er goede dingen gebeuren. (Sami, 14)

Hier gebeurt iets en iedereen springt erop. Er is een auto in brand gestoken terwijl er in andere wijk drie auto's in de fik worden gestoken en daar hoort nooit iemand iets van. De verzekeraar keert het geld gewoon uit en alles is stil. Worden vijf wietplantages thuis gevonden maar het is een goede wijk dus hoor je niemand erover en dat irriteert dan ook. (Saïd, 21)

Sterkere onderlinge band; meer afstand tot mensen van buiten

De negatieve kijk van de buitenwacht op de wijk versterkt de onderlinge banden en de binding met de wijk. Zo draagt het eraan bij dat de wijk een gesloten gemeenschap wordt.

Kanaleneiland is een hele gesloten omgeving. Is misschien, wat ooit een wijkagent tegen mij zei, hij zei...: 'Is de meest gesloten gemeenschap van Utrecht'... Wat daar gebeurt blijft er ook echt tussen. Dat merk ik ook echt aan mezelf. Ik heb bijna geen vrienden, of zal ik het zo zeggen. Ik heb bijna geen vrienden buiten Kanaleneiland. [...] Dus je zoekt elkaar op, ook op de universiteit zoek je elkaar op... 'Je komt uit Kanaleneiland? Oh leuk!'... Je gaat elkaar opzoeken, je gaat met elkaar om. Waarom? Omdat diegene, je begrijpt elkaar, je weet waar je vandaan komt. (Achmed)

De onderlinge banden worden verstevigd als jongens zich vaak afgewezen voelen. Vergelijkbare geluiden komen uit onderzoek en rapportages uit andere kwetsbare wijken, ook zonder dat de bevolking per se grote aantallen Marokkaanse Nederlanders telt. Zo beschreef Visser (2014, 2017; Visser en Tersteeg 2017) dit gevoel voor het Rotterdamse Feijenoord, dat een zeer diverse bevolking heeft en Paulle (2005) voor de Bijlmer, waar de Marokkaans-Nederlandse groep hoegenaamd ontbreekt. Tops (2018) beschreef het voor de Tilburgse Vogeltjesbuurt, ook toen hier overwegend personen met een Nederlandse achtergrond woonden. In krantenrapportages over kwetsbare wijken komt de band met de wijk ook naar voren. Net als in menig rapnummer, waarin de artiest de wijk waar hij of zij vandaan komt bezingt – en dat is meestal geen Vinex-wijk. De binding met de buurt is deels toe te schrijven aan charmes die buitenstaanders over het hoofd zien, maar voor een deel zeker ook aan het feit dat jongeren zich als bewoner van een arme wijk gestigmatiseerd voelen.

Jezelf bewijzen op een improductieve manier

De negatieve berichtgeving over de wijk kan een tegenreactie teweegbrengen waarbij de jongens afstand houden tot mensen van buiten de wijk en zich soms afwerend opstellen. De reacties van sommige jongens die benaderd werden voor dit onderzoek illustreren dat. Hun trots op de wijk kan een defensieve identificatie zijn (Visser 2017), een reactie op dat ze in de wijdere samenleving niet voor vol worden aangezien.

Je wilt niet dat chique mensen komen en zeggen dat dit een slechte wijk is. Media hebben alleen aandacht voor negatieve incidenten. De saamhorigheid zien ze niet. Er is wel een wij-zijgevoel geweest bijvoorbeeld met jongens uit Nieuwegein. Kom niet aan mijn wijk. Nu wordt er minder gevochten. (Sami, 14)

Voor sommigen is de reactie op vooroordelen over hun buurt dat ze zichzelf extra willen bewijzen. Ze proberen als het ware het vooroordeel uit de verf te laten komen.

Ik denk dat, als je op een nieuwe school komt met jongens uit andere wijken, dan heb je het gevoel dat je je moet bewijzen. Niet met schoolprestaties, maar bewijzen dat je lef hebt. Het is een onderlinge competitie, bijvoorbeeld met jongens uit Hoograven of Rivierenwijk. Je gaat dan domme dingen doen. Wordt eruit gestuurd, misschien geschorst en zo ga je achteruit. Het is wel logisch dat je op school samengroept met mensen die dezelfde taal spreken, zelfde geloof hebben, zelfde eruitzien of rond dezelfde plekken hangen. (Kader)

De door de jongens gevoelde afwijzing door mensen van buiten de wijk doet ze sterker naar elkaar toetrekken. Het kan ook maken dat ze zich defensief gaan afzetten tegen mensen van buiten, wat het isolement kan vergroten. Iets dergelijks is in de Verenigde Staten vastgesteld door Tatum (2017) in haar boek *Why Are All the Black kids Sitting Together in the Cafeteria?* Dit gedrag zou een manier zijn om weerstand te bieden tegen racisme. Het besef van systematische uitsluiting onder adolescenten zou leiden tot een *oppositional identity* (Ogbu en Margold 1986), die ze ertoe brengt afstand te bewaren tot witte *peers* en volwassenen. Volgens Tatum ligt het problematische daarvan niet primair in dit afscheiden, maar in hoe deze *oppositional identity* zich baseert op raciale stereotypes en een beperkte blik op wat 'zwart zijn' betekent. Het *coping* mechanisme is niet zozeer cultureel gebonden als wel een uitkomst van zich buitengesloten voelen. In de gesprekken gaven verschillende – maar niet alle – jongens meermalen uitdrukking aan dat gevoel.

Jezelf bewijzen op een productieve manier

Zoals socioloog El Hadioui (2015) schrijft in zijn veel aangehaalde boek over school en straatcultuur: er zijn ook jongeren die hun op straat opgedane vaardigheden weten te benutten in bijvoorbeeld eenmanszaken of als jongerenwerker. Iets dergelijks zien we in Kanaleneiland. Er zijn jongens die zeggen dat ze door de omstandigheden in de wijk ook gevormd en extra weerbaar geworden zijn.

Kijk je hebt nu echt een groep die denkt: wij moeten onszelf bewijzen, dus wij gaan gewoon twee keer harder vechten om toch iets te bereiken. (Mustafa)

Het heeft mij in ieder geval heel veel gevormd. Ik heb het er soms ook met andere mensen over. Ik heb er soms gesprekken over met mijn neef en denk ik bij mezelf van... als ik niet in Kanaleneiland zou wonen, zou ik dan betere kansen hebben? Of juist niet? Hoe zou je dan zijn?... We denken daar verschillend over. Ik denk dat het mij, ons heeft gemaakt tot de personen die we dan vandaag zijn. Aan de andere kant, een neef van me die denkt... als je in een andere buurt zou wonen, dan zou je misschien meer kansen hebben. (Kader)

Die productieve reactie kan het nastreven van persoonlijk succes zijn, maar het kan zich ook uiten in zorg om en inspanningen voor de wijk. Zo vertelt een van de initiatiefnemers van de organisatie Trendy, die zich inzet voor jongeren in de buurt, hoe zij behoefte voelden iets tegenover de slechte beeldvorming over de wijk te stellen.

Het was toen anno 2006 bijna 2007, dat iedereen zoiets had van ja... de hele wijk wordt superslecht en negatief in het daglicht gezet [...] onze groep die had: wij willen dat onze kinderen gewoon veilig kunnen opgroeien. Laten we wat gaan doen. Ik denk dat dat een soort van beweegreden was van onze groep. (Mohamed)

Een slecht wijkimago kan dus frustrerend, maar ook mobiliserend werken en betrokkenen weerbaar maken. De reactie is persoonlijk, maar kan ook samenhangen met hoe vrienden zich opstellen of hoe ouders of andere coaches de jongens beïnvloeden.

Sneller in aanraking met de politie

Enkele respondenten bij de gemeente menen dat jongeren hinder hebben van het wijkimago als ze een stageplek zoeken of solliciteren. Andere respondenten menen dat het vooral de Marokkaanse achtergrond is die tot discriminatie kan leiden, maar ook hun groepscultuur en straataccent. Dus niet zozeer de naam van de wijk, het imago als zodanig, maar een socialisatieproces binnen de wijk is dan debet aan geringere arbeidsmarkt-kansen. Dat een Marokkaans-Nederlandse achtergrond als zodanig (dus los van straatnaam en andere improductieve gedragingen) hindernissen opwerpt bij het vinden van een stageplaats of werkkring, is gebleken uit testonderzoek om discriminatie aan de kaak te stellen (Andriessen et al. 2010, 2014, 2015; Piek et al. 2018). In dergelijk onderzoek is de etnische achtergrond zoals die op grond van de naam gesuggereerd wordt de kern van de test; niet de wijk waar men woont.

Het imago van een wijk kan belangrijke buitenstaanders die bijvoorbeeld een stageplaats of baan te vergeven hebben afschrikken (Permentier 2009), maar dit is door de jongens niet aangekaart. Wel koppelen verschillende jongens het optreden van de politie aan het imago van de wijk. Ze menen dat in de wijk sprake is van etnisch profileren door de politie. Je komt, zeggen ze, in Kanaleneiland sneller met de politie in aanraking dan in andere wijken, ook als er niet zoveel aan de hand is. Zij wijten dat aan het slechte imago van de wijk, zodat er strenger opgetreden zou worden dan elders. Dit kan gezien worden als een afgeleide van een slecht imago van de wijk, als een buurteffect-mechanisme dus, dat het leven in een kwetsbare wijk lastiger maakt.

I: *Denk je dat de bewoners last hebben van het vooroordeel?*

R: Ja, ik denk dat dat wel een rol speelt. Het lijkt mij lastig. Beetje hetzelfde als in Den Haag de Schilderswijk.

I: Hoe denk je dat de bewoners hier last van hebben?

R: Ik denk dat er een strenger beleid hier wordt gevoerd, tegenovergesteld aan een paar wijken verderop. Omdat er daar minder wordt geklaagd hoeven ze ook minder hard op te treden. Hier wordt vaker geklaagd en zullen ze eventueel harder optreden. (Louis, 22)

De oudere jongeren spreken met wat meer verontwaardiging over hun ervaringen met etnisch profileren, een ervaring die ze eerder hebben opgedaan.

Ik heb gezien hoe moeilijk het is om op te groeien in zo'n wijk. Dat je heel makkelijk te beïnvloeden bent. De kans dat je met de politie in aanraking komt is enorm. Is echt groot, omdat je ook, wat ook nog een rol speelt is de politie. Heel veel politieagenten die met een vooroordeel de wijk in gingen. Ik ben heel vaak staande gehouden, terwijl ik niks heb gedaan.

Gewoon echt, zonder reden. Dat ik staande word gehouden en ze zeggen van...: 'Je hebt een signalement.'... En daar moet je mee omgaan. Ik ga niet moeilijk doen, ik geef mijn ID. Maar ik kan me best wel voorstellen dat op een gegeven moment iemand die vijf keer, zes keer, zeven keer, die gaat toch wel een beetje het vertrouwen kwijtraken in de agenten. [...]

Een mooi voorbeeld is dat ik dus een keer met jongeren kwam van de kermis. We waren met een grote groep jongeren en we kwamen van de kermis. En op een gegeven moment werden we allemaal ineens geblokt door agenten met auto's. Zij stappen allemaal uit en we moesten allemaal ons ID geven. En op gegeven moment kwam de wijkagent, die haalde mij er tussenuit en die zei tegen mij: 'Ga maar naar huis', omdat hij mij ook kende, hij kent de wijk, hij kent de jongeren. Hij weet wie wel wat doet en wie niet wat doet. Dus hij kende de wijk wel. Maar ik dacht, stel je voor dat die wijkagent daar niet was, dan was ik misschien wel meegenomen of had ik een boete gekregen. En ik had ook echt niks gedaan. Maar wat ik wel zeker wist, dat er ook echt tussen die jongeren, heel veel zaten die niks hadden gedaan. We waren misschien met twaalf. En eentje had wat gedaan en die, wij waren onderweg naar huis en die had zich toegevoegd bij onze groep. Uiteindelijk iedereen kreeg toen een boete. Dat zorgt ervoor dat de kloof met agenten weer wat groter wordt. (Achmed)

Wat je wel merkt, waar ik onder andere last van had. Veel jongeren hier. De politie had een bepaald beeld. Je bent 16 noem maar op. Dan ben ik heel blij want ik heb een scooter, maar dat betekent wel dat ik gewoon tien keer per dag word aangehouden. Of staande gehouden door een politieagent. En die moest kijken of mijn scooter niet gestolen was. Daar had ik geen last van in een andere wijk. (Mustafa)

Vergelijkbare anekdotes zijn er over andere kwetsbare wijken, blijkens verschillende reportages in onder meer de Schilderswijk (Hollek 2017; Van Mill 2017) en de naoorlogse wijk Dreven en Gaarden in Den Haag (Schravesande 2019). Op de relatie met de politie komen we later terug (zie § 4.3). Het gaat er hier om dat de jongens menen dat de politie in hun wijk anders optreedt dan elders.

Laag zelfbeeld

Verschillende gesprekspartners menen dat het imago van de wijk een weerslag heeft op het zelfbeeld van een deel van de jongens die er wonen. Het is lastig aan te geven welk element nu het meest kwetsbaar maakt: het stigma van de sociale groep of dat van de buurt. Die twee lijken elkaar te versterken, zo merken professionals binnen onderwijs en sociaal werk op.

Leerlingen [van het vmbo] voelen zich in een stigma-hoek gedrukt: Marokkaans, moslim, uit Kanaleneiland, jongere, jongen. Sommige halen er hun trots uit; andere worden erdoor geremd. (directeur Cultuurhuis)

Sociale stigmatisering zoals in Kanaleneiland of de Bijlmer. Ik heb de indruk dat dat zich vertaalt in het zelfbeeld van jongeren en in het gedrag bij jongens. (directeur roc Handel en Administratie)

Vanuit het vmbo-college wordt de link gelegd tussen het maatschappelijke klimaat en het zelfbeeld: de publieke afwijzing van groepen voedt het lage zelfbeeld en de buurt waar de groepen die zich afgewezen voelen wonen, wordt als het ware het kristallisatiepunt:

I: Merken jullie iets van of de kinderen iets meebrengen van 'ik kom uit een wijk met een laag imago'. Hoe merk je dat?

R1: Ja! Ja! Het zelfbeeld van de kinderen is erg laag. [...] Het zelfbeeld van de kinderen, maar ook van de ouders, dat is redelijk laag. Ik begrijp dat wel, gezien het politieke klimaat en de keuzes die er gemaakt worden. Want ja. Polarisation. Ik zou bijna willen zeggen: dat is toch logisch? Polarisation, dat zie je hier in de wijk. Het kluit bij elkaar; het zoekt elkaar op, het trekt elkaar aan.

I: Heeft dat met het moslim zijn te maken, de afkomst, of met de wijk?

R1: Ik denk allebei, omdat de polarisation heb je alleen daar waar meerdere mensen elkaar vinden en dat is in de wijk, het is een Marokkaanse wijk. Wat je dan ziet is dat mensen misschien minder de wijk uitgaan. Dat dat de polarisation benadrukt [...].

I2: En als je hem omdraait? Denk je dat er jongeren zijn die trots zijn op hun wijk?

R1: Ja juist, maar dat is ook weer het product van polarisation. Sowieso, ... ze hoeven zich niet te schamen voor hun afkomst, maar doordat ze een groep zijn, ben je ook trots. Een groep is altijd trots op het collectief.

R2: Moet je maar kijken hoe vaak er op school Kanaleneiland geschreven staat. Of K-eiland. (directeur en docent Globe college)

Afgaande op getuigenissen van de jongens en verschillende professionele betrokkenen, lijkt het beeld van de wijk en de bevolkingsgroep door een deel van de jongens te worden geïnternaliseerd. Dit uit zich in lagere verwachtingen over het eigen kunnen of een fatalistische houding.

Als je zegt uit deze wijk te komen is het alsof er iets van je verwacht wordt. Of juist niet. Als je steeds hoort: 'Kanaleneiland is een vervelende wijk', ga je uiteindelijk denken: wat maakt het ook allemaal uit. (Kader)

Uit de felle reacties van verschillende jongens op de negatieve publiciteit over hun wijk, spreekt dat het ze raakt en dat ze zich weggezet voelen.

Zowel het vmbo als de lokale roc-vestiging houden met hun optreden rekening met kinderen die thuis problemen hebben en vaak ook met een laag zelfbeeld kampen. Docenten proberen voor alles te laten blijken blij te zijn dat de leerlingen er zijn.

R2: *Dat is eigenlijk het idee; het onvoorwaardelijk welkom heten.*

I: *Werkt beter dan het repressieve...*

R3: *Zeker weten, vooral voor onze leerlingen. Ik heb het vermoeden dat die vaker al negatief bejegend zijn dan dat dat op andere scholen zal zijn. En als wij daarin verder gaan, dat we ze dan alleen maar verder van ons afstoten.*

I: *Je bedoelt buiten de schoolomgeving dan...*

R3: *Ja, we hebben wel eens een project gehad en dan ging het over vooroordelen en discriminatie en als je sommige verhalen hoort van de leerlingen over hoe ze met de nek worden aangekeken als ze een winkel binnenlopen of juist niet met de nek worden aangekeken maar dat er zo'n beetje een beveiliging met je naar binnen loopt, alleen maar omdat je een hoofddoek draagt... Ja, ik vind dat heel erg om te horen. En als je dan door – weet ik veel – een keer niet te zeggen: 'Heb je alweer je pen niet bij je', maar 'Hier heb je een pen', als dat het verschil zou kunnen maken, dan zou ik niet weten waarom je dat niet zou moeten doen. (docenten Globe college)*

Enkele keren is door professionals in de wijk aangekaart dat radicalisering een gevaar is dat leeft in de wijk. Gevoelige jongeren die zich niet gewaardeerd voelen zijn een makkelijke prooi. De ronselaar kiest plekken waar veel jongens met een moslimachtergrond zijn en waar de kans groot is dat daar propagandagevoelige jongens tussen te vinden zijn. De meeste jongeren die we in Kanaleneiland spraken hebben zich niet uitgesproken over het onderwerp; ze vertelden ook niet dat ze ooit aangesproken zijn. In de Schilderswijk tekende fotografe Mill (2018), die verschillende jongens portretteerde en daarvoor ook diverse keren met ze sprak, wel een directe ervaring van een jongen op:

Toen ik klein was, voordat is bestond, waren hier groepen ronselaars. Ze kwamen met foto's, ze zeiden: jullie zitten hier te voetballen, zouden jullie niet vechten voor je broeders en zusters? [...] Vooral jonge jongens werden erin meegesleurd. Op de foto's zag je dode kinderen, van binnen krijg je dan woede. Maar als je uiteindelijk daarheen gaat dan weet je niet tegen wie je vecht. Met vechten los je niets op.

Deze jongen vertelde thuis geïnformeerd te zijn. Zijn ouders hadden de radicale islam met hem besproken en gewaarschuwd voor wat ze misleidende denkbeelden noemen. Ook in andere wijken zijn getuigenissen van hoe jonge bewoners benaderd worden (Kamerman en Kuiper 2018).

Omdat voor radicalisering ook internet een belangrijk kanaal is, wordt hier door het sociaal werk in onder meer Kanaleneiland aandacht aan besteed, met als doel de jongeren en hun omgeving weerbaar te maken.

We hebben vorig jaar tien cybervaders opgeleid. Die hebben allemaal certificaten en die kunnen zelf anderen trainen in het kader van gevaren van internet en radicalisering.
(sociaal makelaar)

In deze trainingen van de cybervaders is radicalisering maar één klein element in de gevaren van het internet waar ouders bekend mee moeten zien te raken. Het gaat ook om privacybescherming van hun kinderen en hoe om te gaan met verslaving aan sociale media. Het voortgezet onderwijs van Kanaleneiland komt radicalisering wel eens tegen. Dan blijkt een leerling te zijn afgereisd. Een bestuurslid van de Turkse moskee in Kanaleneiland benadrukt dat de moskee niet de plaats is vanwaar radicalisering zich voltrekt.

Ik woon al 40 jaar in Nederland en ik heb nog geen een keer iets gezien van radicalisering of zo. Ik geloof ook niet dat mensen in de moskee radicaliseren. Dat geloof ik nooit. Als je wil radicaliseren kom je niet naar de moskee. Die gaan naar een zolder of naar een huis.
(bestuurslid Turkse moskee)

Over de Marokkaanse moskee wordt hetzelfde gezegd: het is eerder een plek waar jongeren met succes gewapend kunnen worden tegen radicalisering dan een plek waar dit ontstaat.

Kort samengevat

De respondenten ervaren dat de wijk een slechte naam heeft. In eerder onderzoek in Kanaleneiland, in 2004, klaagden bewoners nog dat kennissen van buiten de wijk hen daarop aanspraken, met vragen als ‘Waarom woon je daar nog?’ De jongens ervaren dit niet, maar storen zich erg aan negatieve berichtgeving over de wijk en menen dat die ook disproportioneel is. Hun onderlinge band en binding met de buurt wordt verstevigd door het gevoel door de buitenwereld te worden afgewezen. Het afgewezen gevoel wreekt zich in een lager zelfbeeld van een aantal jongens en het gevoel zich te moeten bewijzen door extra stoer te doen en daarmee de vooroordelen te bevestigen.

Getuigenissen van functionele hinder van de reputatie van de wijk in de zin dat sollicitaties daarop stuklopen, kwamen niet sterk naar voren. Wel zijn verschillende jongens en jonge mannen van mening dat de politie in deze wijk veel strenger optreedt dan elders. Er is wel enig begrip: er is meer overlast dus meer politieaanwezigheid, maar de vele ID-controles voelen onrechtvaardig en tasten het zelfbeeld van de gevoelige jongens verder aan. Een laag zelfbeeld maakt kwetsbaar voor straatgedrag, rekrutering voor criminele diensten of voor radicalisering. De stigmatisering van de wijk lijkt dus via het zelfbeeld van de jongens invloed uit te oefenen, waarbij de media en de politie het gevoel teweegbrengen in een gestigmatiseerde wijk te wonen.

Het slechte imago van de wijk in combinatie met een sterke loyaliteit aan de wijk onder jonge mensen die er wonen of gewoond hebben, mobiliseert ook juist positieve krachten: de wens om iets voor de wijk en de gemeenschap te betekenen. Dat zou het relatief hoge aantal vrijwilligers helpen verklaren.

4.2 Socialisatie

Het tweede mechanisme (na stigmatisering) dat zorgt dat een arme buurt een negatieve uitwerking kan hebben op opgroeiende jongens, is socialisatie in de buurt. De gedachten gaan dan vooral uit naar het meest buurtspecifieke: vriendennetwerken en meer in het bijzonder vrienden die de betrokkene niet vooruithelpen, bijvoorbeeld door desinteresse in school en eventueel betrokkenheid bij baldadigheid of erger. Maar ook het functioneren van gezinnen die in de wijk wonen kan niet goed los van de buurt gezien worden, zoals we in hoofdstuk 2 zagen. Hetzelfde geldt voor de scholen.

We gaan hier in op ouders en school, omgang met vrienden en sociale initiatieven in de buurt, waaronder de Vreedzame Buurt.

Relatie tussen gezinnen, scholen en de buurt

Het risico dat een jongen afglijdt is groter als er in het gezin problemen spelen en de relatie tussen (een van de) ouders en het kind niet goed is (zie hoofdstuk 2). Zodoende is een concentratie van gezinnen met moeilijkheden, zoals armoede en problemen met rondkomen, ook een factor van belang. De effecten van een moeizaam functionerend gezin op de jongere kunnen groter zijn als er veel van dergelijke gezinnen zijn en de kans dus groter is dat jongens anderen in de buurt vinden met vergelijkbare ervaringen. Interventies ten behoeve van de gezinnen kunnen, behalve uit directe bemoeienis met een gezin door organisaties als jeugdzorg, ook vanuit buurtorganisaties plaatsvinden, bijvoorbeeld in de sfeer van voorlichting of empowerment. Juist de concentratie van gezinnen met problemen binnen de wijk, maakt dit reëel.

Iets dergelijks geldt voor de scholen. Ook die worden in de in hoofdstuk 2 beschreven buurteffecten-analyses als intermediaire factor beschouwd, een milieu tussen de buurt en de jongere in. In onze veldstudie staan de dichtstbijzijnde scholen voor voortgezet onderwijs net buiten Kanaleneiland. Functioneel is vooral het vmbo, waarvan driekwart van de leerlingen uit Kanaleneiland komt, en wat onderdeel is van het socialisatiemilieu van jongens uit die wijk. Ze vormen grotendeels de schoolpopulatie en de school moet zodoende omgaan met de mores en bijzonderheden die de kinderen meebrengen. Zoals we in hoofdstuk 3 zagen, zijn er jongens die in de buurt zo navigeren dat ze geen last hebben van vervelende jongens. Ze mijden de plekken waar die jongens zijn of gaan weg als de sfeer vervelend wordt. Op school, en zeker in het klaslokaal, kan dat niet. De sociale omgeving is dan, meer nog dan op straat en in de buurt, onontkoombaar.

Omgekeerd nemen de jongens de invloed van de school mee de wijk in (Paulle 2005: 274). Eventuele disruptieve netwerken op school kunnen zich ook in de buurt manifesteren. Tegelijkertijd hebben goede scholen niet alleen een impact op het niveau van de leerlingen, maar ook op dat van de buurt als constructieve netwerken van school worden meegenomen naar de buurt. Zodoende is het klimaat op school een belangrijk beleidsmatig aangrijpingspunt.

Menging van sociaal-economische groepen geldt als dienstig voor een goed klimaat. Zo becijferde Kahlenberg (2001) dat scholen met 70% of meer leerlingen uit de middenklasse

en hoge inkomens succesvol de kinderen uit lage-inkomensgezinnen kunnen absorberen. In de praktijk domineert in toenemende mate de schoolsegregatie naar inkomen en opleiding van de ouders (Boterman en De Wolf 2018; Onderwijsraad 2018).

Omdat de gezinnen en de scholen de belangrijkste socialisatiemilieus zijn die interacteren met het straatleven van de jongens (de driehoek gezin, school, straat), besteden we er hier ook aandacht aan. De focus ligt daarbij op het specifieke van gezinnen in deze buurt en de scholen in of vlak bij de buurt, datgene wat ze anders maakt dan buurten van hogere welstand.

4.2.1 Ouders en school

Coachende ouders

Een warm en stimulerend ouderlijk nest is een belangrijke hulpbron. Kinderen met een goede band met hun ouders presteren beter op school en zijn minder makkelijk te beïnvloeden. Als begeleiding en coaching uitblijft, is de jongere vatbaarder voor de invloed van vrienden en voor een straatcultuur waar de dominante jongeren de regels bepalen. Gebroken gezinnen en gezinnen waar veel stress is, bijvoorbeeld als gevolg van armoede, hebben gemiddeld genomen een ongunstige invloed op de schoolprestaties en verdere carrière van kinderen (Putnam 2015).

De respondenten in Kanaleneiland praten in grote meerderheid waarderend over hun eigen ouders. Verschillende verhalen van de jongens getuigen van een accent op beschermend (*preventive*) ouderschap: de ouders leggen hun kind beperkingen op om problemen te voorkomen.

We waren buiten aan het spelen en moest ik naar binnen van mijn moeder, terwijl iedereen nog buiten aan het spelen waren. Dan was het acht uur geweest of zo, negen uur. Voor mijn moeder is dat dan genoeg geweest. (Mohamed)

Sinds de begin van de ramadan is er overlast. Zijn er politieauto's bekogeld, ramen ingegooid. Maar mijn vader zei dat in de avond iedereen gaat naar de moskee toe en daar komen ook kinderen. Overdag en in de avond en dan hebben ze niks te doen en gaan ze dingen kapot gooien en stelen. Van mijn vader mag ik niet meer naar de moskee toe, omdat die denkt dat ik ook mee ga doen met die dingen. (Munir, 14)

Ook *intergenerational closure* wordt door enkele jongens omschreven; ouders die de vrienden van hun kinderen en ook hun ouders kennen en samen optrekken bij het coachen van hun kinderen. De ouderstrategie om kinderen buiten Kanaleneiland ervaringen op te laten doen, is alleen ter sprake gekomen in de context van schoolkeuze. Verschillende respondenten hebben op een basisschool buiten Kanaleneiland gezeten en in twee gevallen was dat een doelbewuste keuze van de ouders. Het motief was dat op die scholen meer kinderen met een Nederlandse achtergrond zitten, wat beter zou zijn voor de leerprestaties. Verschillende professionals gaven ook aan dat ouders hun kinderen wel buiten de wijk naar school brengen.

Ik weet wel dat er ouders zijn die bewust voor een school buiten de wijk kiezen en die geloven dat dat meer kansen biedt. Alleen al qua populatie, zeg maar [...] (directeur Cultuurhuis)

Onzichtbare ouders

Verhalen over 'onzichtbare ouders', zoals Kleijwegt (2005) en Visser (2014) ze noemden, zijn uit de tweede hand.

Ik ging vroeger mee naar de moskee. Maar mijn broers en neven en nichten dwaalden een beetje van het rechte pad af. Is moeilijk voor ouders. Op een gegeven moment denken ze: hij moet maar van zijn fouten leren. Essentieel is: thuis, school en je omgeving. Probeer die omgeving met thuis en school te balanceren. (Mohamed)

R: Kijk, mijn vader was voor mij vanaf het begin, was hij heel actief. Vanaf groep 1 was het van school, ouderavonden meegaan, samen middelbare school... je middelbare school... moet echt goede keuze zijn. Dat waren ook echt van die dingen, vanaf het begin, daar zat hij ook echt bovenop. Maar sommige ouders in de wijk, helaas, die weten geen... die hebben geen enkel idee, wat zijn zoon doet of studeert. Ik had een jongen bijvoorbeeld, zijn vader kwam naar mij toe en die jongen heeft blijkbaar tegen zijn vader gezegd van: 'Ja ik studeer met Achmed aan de universiteit.' En zijn vader kwam naar mij toen zo van: 'Ja bijna klaar hè'. Ik zei ja. Hij zei van: 'Ja hij [zoon] zei tegen mij dat jullie bijna klaar zijn.' Ik kijk hem zo aan. Zijn zoon heeft niet eens zijn mbo-diploma.

I: Ja, dat is wel bizar.

R: Weet je, maar die vader denkt dat hij wel de universiteit aan het doen is. Wat hij tegen iedereen aan het uitkraaien is. Weet je. Dat zijn net van die... Als vader had je vanaf het begin bovenop moeten zitten. (Achmed)

Een medewerker van een woningcorporatie vertelt hoe soms de gezagsverhoudingen in een gezin omgedraaid lijken te zijn.

Ik sprak een keer een jongere aan en die zei: 'Dan moet je mij hebben.' En toen zei ik: 'Ik heb met jou niks te maken; ik wil de hoofdhuurder spreken.' Het ging over vervuiling van een portiek en vernieling. Hij zei: 'Dan moet je met mij zakendoen want ik betaal hier de huur.' Een jongen van 17. Dan denk ik, als jij de huur betaalt in hoeverre durven jouw ouders jou dan aan te spreken op gedrag? En hoe kan het dat jij de huur kan betalen? En dat vraag je dan ook aan de wijkagent als je met hem een keer door de wijk rijdt en in de auto zit. (beheerder woningcorporatie)

Op het vmbo en het roc worden kwetsbare jongeren omschreven als jongeren met weinig ouderbetrokkenheid. Zodoende stellen de scholen veel in het werk om ouders te betrekken, met mentorgesprekken en soms ook ouderbezoeken.

Vaders, moeders en zonen

Verschillende respondenten van Marokkaans-Nederlandse achtergrond menen dat het risico van botsingen tussen vader en zoon onder Marokkaans-Nederlandse jongens meer zou spelen dan, bijvoorbeeld, onder Turkse Nederlanders.

De Turkse gemeenschap is meer hetzelfde gebleven. Met respect voor ouderen. In de Marokkaanse gemeenschap is de jeugd meer verwesterd; neemt bepaalde gewoontes over en de ouder mist de macht. Meer vrijheid werkt bij sommigen niet goed. (Mustafa)

Volgens een internationale enquête onder Marokkaans-Europese jongeren (Daoud 2011) zouden Marokkaans-Nederlandse jongeren afsteken door meer individualistisch gedrag. Op de vraag of de jongere wel eens met de ouders praat over waar ze uitgaan zei 75% van de Marokkaans-Nederlandse jongeren dit nooit te doen, en daarmee ging Nederland ruim op kop. Hetzelfde op de vraag 'Praat je wel eens met je ouders over welke vrienden je kiest?' 'Nooit', zei 58% in Nederland. De Europese vergelijking laat zien dat er ook iets in de Nederlandse cultuur zit dat interfereert met een beperkt systeem van interne sociale controle binnen de Marokkaans-Nederlandse gezinnen. Bovenkerk (2014) beschrijft de Nederlandse cultuur als 'extreem libertijns', wat zich onder meer vertaalt in enkele internationaal verder onbekende figuren als 'gedoogbeleid' en, in de jaren van vestiging van gastarbeiders en hun gezinnen in Nederland, 'integratie met behoud van eigen identiteit'. Het crimineel gedrag van de 'jonge Marokkanen' (waarover het boek van Bovenkerk gaat) lijkt volgens de auteur eerder een vorm van doorgesloten integratie in de Nederlandse cultuur dan een exclusief Marokkaans cultuurgoed. Het gaat om integratie zonder de bijbehorende sociale controle. Daarbij wordt opgemerkt dat hetzelfde proces ook juist kan leiden tot het excelleren van personen binnen de Nederlandse samenleving.

Het gaat meestal om grote gezinnen, met meerdere jongens. Dan zie je dat vader het niet meer aankan. Meestal gaat het om een kwetsbare vader, die de taal niet goed spreekt, die geen binding heeft met de middelbare school, vooral als de kinderen van basisschool naar middelbare school gaan. Dan wordt het moeilijker. Dan zijn de kinderen, de jongens vooral, vrijer; dan hoef je niet altijd naar school te komen voor een ouderavond. Dat gebeurt een keer in de zoveel tijd, dus de kloof wordt steeds groter. En in dit geval denk ik dat er echt sprake is van jongens die afglijden. (sociaal makelaar)

Bij de gemeente Utrecht is men ervan doordrongen dat als begeleiding en coaching van ouders mist, de jongeren kwetsbaar zijn voor een straatcultuur met snel geld. Het is zaak bijtijds met die coaching te beginnen. Zo vertelt een voormalig straatcoach:

Als we jongeren onder de 13 zagen die kattenkwaad uithaalden, zochten we hun ouders op en gingen het gesprek aan: niet zo lang buiten; praat met uw kind! Maar jongeren van 16 jaar, daar is thuis geen grip meer op. (Achmed)

Wat opvalt is dat, waar bij een minder goede ouder-kindrelatie de vader nogal eens het onderwerp is; bij de motivatie voor goed gedrag de moeder in het gezin vaker wordt genoemd. Op het Globe college, dat als een 'zwarte school' geldt, menen verschillende

leraren en de rector dat het meest onderscheidende ten opzichte van een witte school de gevoeligheid rond het thema 'moeder' is. Niets is daar zo contraproductief als iets onaardigs zeggen over iemands moeder.

Coaching vanuit school

Waar vanuit de gezinnen steken vallen bij de coaching van kinderen, kan de school proberen daarop in te spelen en kinderen of studenten te motiveren. Het komt dan aan op grote toewijding en inzet van het docentencorps en het voorzien in zo goed mogelijke formele en informele mentorstructuren. De directeuren van zowel het Globe als het roc prijzen hun toegewijde staf, waaronder ook een flink aantal docenten met een biculturele achtergrond, die meteen ook een rolmodel voor de leerlingen kunnen zijn.

Verschillende jonge respondenten die we spraken volgen havo of vwo of hebben die opleidingen afgerond. De leerlingen die we op het Globe spraken, zijn via de school geworven. Zij motiveren hun oordeel over school:

Ik vind mijn school leuk. Mijn mentoren en meesters en juffen zijn leuk, zijn chill met mij.
(Ali, 15)

I: *Gaat het goed op school?*

Karim (15): *Ja gaat goed, Y is echt een goede meester.*

Ibrahim (14): *Hij is onze mentor toevallig, alle drie.*

Karim: *Hij is de beste meester hier op school. Hij en X en ...*

I: *En waarom is dat zo?*

Ibrahim: *Zij voelen ons ook. Zij weten van ons.*

I: *Hebben jullie het gevoel dat ze jullie begrijpen?*

Karim: *Ja! Hun begrijpen ons en stel ik zie één van hun buiten schooltijd dan groeten we ze en zo.*

Ibrahim: *Ja we groeten ze. Al die andere docenten niet.*

Karim: *We hebben heel veel meesters, ik kan ze niet allemaal opnoemen.*

I: *En waarom denk je dat zij jullie begrijpen?*

Karim: *Hun zijn ook allochtonen.*

Ibrahim: *Hun zijn ook jong geweest.*

De jongens die we op het Globe college spraken geven aan dat ze zich gehoord en gezien voelen en ze waarderen leerkrachten waarin ze zich herkennen. Ze ervaren ook steun van hun mentor en waarderen het als hun ouders ook bericht krijgen wanneer ze iets goed gedaan hebben, zoals we enkele keren hoorden.

Abdul (15): *Globe college is niet alleen bellen als het slecht gaat maar ook bellen als het goed gaat. Ze maken complimenten als zoon het goed doet en dat vind ik ook goed. Kijk, tuurlijk spreekt het voor zich dat je het goed doet op school en dat je niet langs huis hoeft te gaan, maar het geeft je toch een extra steun.*

Ali (15): *Ja dan denk je dat ze aandacht aan je geven.*

Het vmbo Globe college, waarvan ongeveer driekwart van de leerlingen uit Kanaleneiland komt, heeft een omslag meegemaakt van een zwakke school naar een school met hoge slagingspercentages. De verbetering is volgens de directeur onder meer bereikt door taal-interventie en het analyseren van onvoldoendes van de leerlingen en nagaan wat daarvan de oorzaak is. In eerste instantie is de aandacht voor 'hard onderwijs' toegenomen en voor expressie afgenomen, aldus de directeur. Onder hard onderwijs vallen vakken als Nederlands, Engels, wiskunde en rekenen.

Dat is wel het onderwijs wat er uiteindelijk toe doet. En dan heb ik het over inspectienormen. Maar wat ook heel belangrijk is, is dat de lessen drama weer terugkomen. Want dat gaat dan over sociale vaardigheden. Wat wij belangrijk vinden is dat ze zich goed kunnen presenteren. Zeker in de harde wereld zoals die ontstaan is. Dat ze ook de juiste woorden op het juiste moment gebruiken en niet constant in de slachtofferrol blijven hangen. Want dat hoeft niet en dat moet niet. Daar willen we wel aan werken. (directeur Globe college)

Problemen met het gebruik van de juiste woorden is ook door een sportcoach in de wijk aangekaart.

Je hebt bijvoorbeeld de jongens die ik eerder aangaf. Een klein groepje die totaal niet hun eigen tong kunnen controleren. Die zijn niet bij machte om slechte woorden te vermijden. Daar heb ik wel moeite mee. Ik probeer dat tegen te gaan. Ik probeer dan aan te geven... 'Goh weet je nu wel wat je zegt?' ... Bij sommigen gaat het heel moeilijk. (Kader)

Nu het Globe college verlost lijkt te zijn van het imago en karakter van een zwakke school, neemt sinds een jaar of drie de aandacht voor expressievakken weer toe: drama, muziek en andere leuke dingen, zoals een wedstrijd 'Heel Globe Bakt'. Daarbij is er ook samenwerking met het Cultuurhuis in Kanaleneiland. Een medewerker daar legt uit dat expressievakken niet *top of mind* zijn bij veel ouders, terwijl het voor de leerlingen mogelijkheden biedt om hun talent te ontwikkelen en samen te werken aan een productie waardoor ze zich op een podium kunnen laten zien.

We proberen ook bijvoorbeeld het draagvlak voor kunst en cultuur voor de ouders te vergroten. Dat ouders kunnen zien van hé het is wel leuk en interessant dat mijn dochter of zoon hieraan meedoet. Omdat veel ouders toch denken van: je kan beter gewoon huiswerk maken dan een beetje te zitten rappen en zo. (directeur Cultuurhuis)

Ouders veranderen

Verskillende respondenten hebben aangegeven dat jongeren uit de wijk tegenwoordig in grotere aantallen gemotiveerd zijn voor school dan een aantal jaren geleden. Dat heeft onder meer te maken met emancipatie in de gezinnen: een toegenomen opleidingsniveau van ouders en meer begrip voor het belang van een schoolcarrière. Daarbij zou ook een rol spelen dat de gezinnen kleiner worden zodat er meer aandacht kan zijn per kind, terwijl ook het inkomen met minder gezinsleden gedeeld hoeft te worden en daardoor ruimer is.

Wij leefden allemaal van heel weinig, dus we hadden geen luxe dingen. We moesten het doen met een kapotte bal of iets in de richting zal ik zo zeggen. Iedereen begreep elkaar wel.

Schoenen die ik kreeg waren eerst van mijn broer geweest en daarna kreeg ik ze, dus weet je, zo ging het en dat gold voor iedereen in de wijk. [...] Maar de generatie van nu hebben meestal twee kinderen en de ouders hebben een betere baan, dus hebben ze wat geld [...]
(Achmed)

Dat ouders van nu in Kanaleneiland anders zijn dan pakweg tien jaar geleden, merkt ook een cultureel werker op, die in het Cultuurhuis jongeren helpt met het maken van culturele producties (vooral muziek en dans) op niveau en zich zo te uiten.

R: Vergeleken met tien jaar geleden is hier meer draagvlak voor. Het is ook de wens voor je kinderen en hun maatschappelijke carrière van je kind. Bij sommige ouders speelt wel het beeld dat artiest zijn geen eervol beroep is. Liever ondernemer of hoe dan ook.

I: Waarom is er nu minder weerstand?

R: Nou, de tijd gaat vooruit; er is ook weer een nieuwe generatie ouders; meer ouders van de huidige jongeren zijn hier opgegroeid dan ouders van tien jaar geleden, dus dat scheelt ook en het is een beetje moeilijk te bepalen hoe groot die invloed is, maar toen we hier net begonnen werd er wel eens iemand van het podium getrokken door een oudere broer van: je zet me voor schut en ik wil niet dat je op het podium staat want dat is niet eervol en ik schaam me. (directeur Cultuurhuis)

4.2.2 Vrienden

Vrienden en motivatie voor school en studie

Hoegenaamd alle respondenten, professionals, jonge mannen en jongere jongens zijn het erover eens dat school en studie de sleutel zijn tot vrijwel alles. De keuze van vrienden kan voor de schoolprestaties van doorslaggevend belang zijn.

R: Een grote groep wil er echt iets van maken. Die doen heel erg hun best zeg maar. Die heeft het gewoon leuk op school. Ik denk dat dat de overgrote meerderheid is. Je hebt natuurlijk ook een groepje die vinden het allemaal wat minder: 'Die school is niks voor mij! Waarom moet ik naar school gaan?!' Dat merk je wel... een grappige jongen, [...] die komt ook wel eens in de zoveel tijd, die wil zo snel mogelijk doekoe [straattaal voor geld] maken, die wil niet naar school. Dan vroeg hij mij gewoon letterlijk van: 'Kun jij mij niet verklappen hoe ik snel doekoe kan maken?' 'Ja, naar school gaan! Dat is de beste manier om geld te gaan maken.'

I: En waar denk je dat die verschillen door komen? Die verschillen tussen de jongeren?

R: Ik denk toch wel dat in deze... ook wel die groep waarmee je echt verbonden bent, dat die een grote rol speelt. Als je ziet dat die kinderen bij jou bijvoorbeeld ook de 'smaakmakers' van de klas zijn en... ja, dat ze wel eens geschorst zijn... Ik denk als je bijvoorbeeld drie van dat soort vrienden hebt, ga je op een gegeven moment ook die kant op neigen en krijg je ook minder interesse voor school. Dat denk ik. Ik denk dat het heel veel gaat over je vrienden, wie zijn je vrienden?

I: Meer dan bijvoorbeeld ouders of de leraren?

R: *Ja ik denk het wel. Zeker als je met je beste vrienden in dezelfde klas zit. Als je dat hebt dan gaat het meestal mis. Het is niet bevorderend voor de prestaties.* (Kader)

Zoals op het vmbo Globe college werd opgemerkt, komt het voor dat groepjes leerlingen samen vanuit de wijk voor deze school kiezen, omdat het dichtbij is en vertrouwd omdat ze met elkaar zijn. Hun eigen leer mogelijkheden en wat de school te bieden heeft zijn dan niet leidend in hun keuze en kennelijk wordt er vanuit het ouderlijk huis niet aangedrongen op een andere schoolkeuze. Een gewezen straatcoach legt uit wat daar mis mee kan zijn.

Op gegeven moment was het dat ik op de middelbare school [vwo] terechtkwam en je krijgt wat meer huiswerk, dus je bent wat vaker thuis, je gaat een andere omgeving creëren. Maar die jongens, zij bleven met elkaar [op het vmbo]. Wat daaraan verkeerd was, er kwamen ook nog jongeren van andere scholen die slechte dingen deden. Dus de omgeving zorgt ervoor dat je daar, je hebt heel veel vrije tijd en met veel vrije tijd ga je kattenkwaad uithalen. En op gegeven moment voordat je het doorhebt, zit je in zo'n gat dat zij het gevoel hebben dat ze er niet meer uit kunnen komen. En wat ga je dan doen? Toekomst, onzekerheid, maar je wilt wel geld verdienen, je wilt een mooie auto. Dus zo, als ik ga kijken naar heel veel vrienden met wie ik ben opgegroeid in mijn jeugd. De meeste zitten in de criminaliteit of een paar die zijn er niet meer, omdat ze overleden zijn. Maar dat heeft mij toen wel doen laten inzien hoe het er eigenlijk aan toegaat. Het is echt studie en omgeving, spelen een hele grote rol. (Achmed)

Uit de citaten spreekt ook de interactie tussen wijk en school. Vrienden uit de wijk melden zich gezamenlijk aan op school en blijven daar soms in een onderscheidend groepje school-aversen circuleren. Dat gezelschap verbindt zich in de wijk weer met jongens van andere scholen die ook meer tijd aan de vrienden besteden dan aan school.

Keuze van en omgang met vrienden

De meeste jongens kennen hun vrienden van de buurt en van school. In de buurt gaat het om jongens die ze op straat hebben leren kennen, op speelplaatsen of op het voetbalveld. Het gaat dan meestal om toevallige ontmoetingen met jongens die ook buiten zijn. Verschillende Marokkaans-Nederlandse respondenten hebben vooral Marokkaanse Nederlanders in hun vriendengroep, wat logisch is omdat zij de grootste groep vormen in de wijk. Ze staan zeker open voor anderen, maar met de eigen groep is het soms makkelijker; hebben ze eerder een klik. Ze denken dat dat voor andere groepen ook zo is. Ze doen ook nieuwe vrienden op via school, maar ook daar zoeken sommigen eerder Marokkanen dan anderen op.

I: *En dat jullie niet omgaan met jongens van een andere achtergrond?*

Karim (15), Ibrahim (14), Hafid (14): *Ze zijn er niet.*

Karim: *Er zijn wel verschillende culturen hier in Kanaleneiland, maar dat is de wat oudere generatie.*

Ibrahim: *En onze leeftijdsgenoten, we gaan eigenlijk alleen maar met Marokkanen om. Ik weet niet waar dat aan ligt.*

I: *En komen jullie ze wel tegen, of dat ook niet?*

Ibrahim: *Ja.*

I: *Maar jullie gaan gewoon niet met elkaar om?*

Ibrahim: *[...] Ook al kom je ze tegen. Dan zeg je gewoon 'hoi' en klaar. We gaan niet echt inhoudelijk met elkaar om.*

Een ander groepje leerlingen geeft aan op de basisschool wel degelijk met allerlei culturen in contact te zijn gekomen.

Abdul (15): *Ik heb natuurlijk op een katholieke school gezeten en daar zat natuurlijk ook gewoon alles op, Surinamers, Marokkanen, Turken op een school. Was ook goede school. Ik ging daar ook goed mee om en maakte geen verschil tussen de mensen van jij bent Turks of jij bent Marokkaans.*

Ali (15): *Bij mij ook was openbare school en van alle achtergronden had je er wel een.*

Abdul: *En soms waren de uitjes met onze school naar de moskee of de kerk gaan en persoonlijk had ik daar geen moeite mee want waarom zou hij wel kennismaken met de moskee en ik niet met de kerk? Het is gewoon heel normaal om van elkaar te leren. Dat is beter.*

Ook wordt opgemerkt dat de vriendenkring van de ouders ertoe doet.

De gemeenschap is heel erg close. Kijk die jongens waarmee ik ben opgegroeid, als ik ze nog tegenkom is het altijd groeten en vragen hoe het gaat en wat ze doen. Het contact blijft wel. En wat Kanaleneiland ook zo... heel veel eerste generatie. Wat ik merk van mijn vrienden. Hun vader en mijn vader zijn vrienden. Mijn opa en zijn opa zijn ook vrienden. (Achmed)

In een aantal gevallen zijn jongens die elkaar uit de buurt kenden ook naar dezelfde school gegaan. Dat kan de vriendschap versterken. 'Toen werd het echt close', zegt een jongen. Het kan stimulerend uitpakken, maar ook averechts, afhankelijk van hoe naar school gekeken wordt. Sommige leerlingen helpen elkaar met school, andere juist niet, die trekken elkaar mee in school-avers gedrag. De jongens die we spraken steunen elkaar in meerderheid, zowel in schoolwerk als emotioneel. Goede vrienden kunnen elkaar helpen met huiswerk en beschermen tegen misstappen. Sommige corrigeren een vriend die slechte dingen wil doen zoals roken of drinken.

I: *En stel nou, iemand doet wat verkeerd, zou je hem erop aanspreken?*

Karim: *Van ons?*

I: *Ja.*

Karim: *Meetrekken.*

Hafid: *Ligt eraan.*

I: *En waar ligt het aan? Wanneer zou je bijvoorbeeld wel zeggen: 'Dit kan niet'?*

Ibrahim: *Als hij te ver gaat. Als hij slechte dingen gaat doen. Haram dingen gaat doen, hoe we dat in de islam noemen. Als hij geen respect heeft bijvoorbeeld naar ouderen. Dan zeg ik... 'Kom op jongen, je moet respect hebben, bied je excuses aan.'... Dat soort dingen.*

I: *En zijn er meerdere jongens in de buurt die ook zo denken?*

Hafid: *Er zijn echt veel die ook zo denken. De jeugd is veranderd.*

Ibrahim: *Het gaat echt goed.*

Verreweg de meeste jongens vinden school belangrijk en laten zich leiden door hun ouders en docenten. Als dat niet zo is, dan zou het meestal zijn toe te schrijven aan een slechte relatie thuis.

Als het botst thuis, dan zie je die loyaliteit met de vrienden, dat je eigen geheimen hebt, ook als men bezig is met dingen die tegen de wet zijn. (sociaal makelaar)

Verschillende jongens geven aan dat hun vrienden niet dezelfde schoolopleiding doen, maar bijvoorbeeld een hoger of juist lager niveau doen. Dan nog kunnen ze elkaar soms stimuleren om school serieus te nemen, maar het komt ook voor dat school in deze vriendschappen helemaal geen thema is.

Groepsdruk

Groepsdruk komt onder alle jongeren voor, zo zeggen verschillende respondenten; onderscheidend is waar dit toe leidt. We zagen al dat veel jonge jongens elkaar steunen op school en daarbuiten. Ze delen de motivatie om goed te presteren. Anderen vertellen over milde vormen van groepsdruk die heel weinig om het lijf hebben, zoals belletje te trekken. Een groepje scholieren legt uit dat ze zich verontschuldigd hebben bij een boos slachtoffer, van wie ze de zieke moeder hadden wakker gemaakt. Ze hebben dat rechtgezet met een bos bloemen. Weer een ander vertelt hoe vrienden hem opstookten om dan toch iets stouts te doen: met de fiets rijden door de parkeergarage van de Ikea, en daar zag hij al tegenop.

Mijn vriendenkring bestaat bijvoorbeeld uit drie hele verlegen jongens. Dan ga je minder overlast creëren. Maar als je bijvoorbeeld drie hele stoere jongens hebt die lef hebben en heel veel durf hebben... Dan neig je ook die kant op. Dus ik denk wel dat het daarmee te maken heeft inderdaad. Wie zijn je vrienden. (Kader)

Als er verteld wordt over groepsdruk om slechte dingen te doen, gaat het meestal over anderen of – voor de twintigers – over vroeger. We hebben gevraagd of de jongens en jonge mannen jongens kennen die de verkeerde kant uit zijn gegaan en bij verschillende, vooral wat oudere, jongens was dat het geval. Ook hebben we de hypothetische situatie voorgelegd: wat zou je doen als een vriend de verkeerde kant opgaat? De reacties zijn verschillend.

I: *Heb je wel vrienden gehad die slechte pad op gingen?*

R: *Ja, en neem ik afscheid van ze. Ik heb geen contact meer met ze [...]. Ik heb vrienden gehad waarvan de moeder was overleden en dat hij dan slechte dingen is gaan doen. Dat doet je pijn weet je, dan is zijn moeder overleden en dan gaat hij slechte dingen doen. Ik kan er niks aan doen hij luistert toch niet. (Mehmet, 16)*

Een andere reactie is om de vriendschap aan te houden, maar zich wel te distantiëren van het foute gedrag. Die houding trof ook Visser (2014) aan in Rotterdam-Zuid en Mouktadibillah (2015) in Amsterdam-West. Doorslaggevend is dat de jongens die storend of crimineel gedrag vertonen hun vrienden daarin niet proberen mee te nemen. De jonge mannen die vertellen over de ‘foute’ vrienden hebben voldoende zelfvertrouwen om hun eigen weg te kiezen en zich te distantiëren van het gedrag zonder hun jeugdvrienden te laten vallen.

R: *Ik heb jongens waarmee ik omga die vroeger vast hebben gezeten weet je. Het is enerzijds groepsdruk en anderzijds hebben ze gewoon die straatmentaliteit. Ik weet niet of ik kan zeggen dat het groepsdruk was van hun kant. Maar ja, ik heb wel gewoon jongens gekke dingen zien doen. Of van gehoord dat ze gekke dingen gedaan hebben.*

I: *En ga je dan nog wel om met zulke jongens?*

R: *Jawel!*

I: *Los van de dingen die ze hebben gedaan?*

R: *Ja. Ik ben nu volwassen genoeg om mijn eigen keuzes te maken. Dus de jongens met wie ik omga. Kijk als je met iemand omgaat dan heb je wel heel snel door of je met die persoon om wilt blijven gaan. Als iemand mij constant onder druk zet om iets te doen, dan zou ik me daar niet fijn bij voelen. Maar als iemand me niet onder druk zet, dan maakt het mij niet zoveel uit wat je wel of niet doet. Als je mij er maar niet in mee probeert te sleuren. (Mimoen)*

R: *Kijk, ik ben sowieso niet makkelijk beïnvloedbaar. Ik heb zeg maar vrienden die roken, blowen, drinken en dat soort dingen. Dat heeft mij nooit aangetrokken. Ik zit erbij, sta erbij, maar het heeft me nooit aangetrokken. Ik heb bijvoorbeeld ook vrienden gehad die in de criminaliteit zaten en wat dan ook. Ik heb nooit gedacht van dat lijkt mij leuk of zo. Ik zit erbij, kijk ernaar, maar heb me daartoe nooit aangetrokken.*

I: *En zij dachten ook niet over jou van he, wat ben je serieus bezig of...*

R: *Ja, daar hadden ze gewoon van jij doet jouw ding. Ik doe mijn ding. (Mustafa)*

Straatgedrag

Geen van onze respondenten was op het moment van interviewen in de ban van straatgedrag zoals dat door auteurs als El Hadioui (2015) en De Jong (2007) is beschreven. Wel zijn erbij die dit van nabij hebben meegemaakt. De Jong deed intensief onderzoek naar straatgedrag in Amsterdam-West en stelde vast, zoals hiervoor ook gebeurde, dat een aantal jongens veel op straat is omdat ze erkenning, vermaak en veiligheid bij elkaar zoeken, omdat het ouderlijk huis als plek daarvoor niet voldoet. Zodoende moeten ze hun behoeften bevredigen in een publieke ruimte. Acceptatie in de groep is belangrijk voor hun zelfbeeld. De jongens delen straatwaarden en -normen die afwijken van algemene normen en de normen van hun ouders of godsdienst. Overlastgevend of crimineel gedrag wordt in hun straatcultuur hoger gewaardeerd. Dat de jongens deze straatwaarden reproduceren komt doordat ze emotioneel afhankelijk zijn van de groep, die hun eigenwaarde bepaalt. El Hadioui (2015) wijst naast de relatie met ouders en een laag zelfbeeld op een verband met gelijktijdige en verschillende socialisatie in een thuiscultuur, een schoolcultuur en een straatcultuur. Deze ‘pedagogische meerstemmigheid’ zou ontwrichtend werken. De meer-

stemmigheid treft vooral jongeren uit traditionele gezinnen, jongeren die trouw willen zijn aan hun ouders' leefwijze, maar die puberen in een stedelijke straatcultuur met hedonistische en machocodes. El Hadioui (2015) benadrukt dat de jongeren die het aangaat hier niet echt voor hebben gekozen: ze zijn geboren en getogen in de wijken die hen vormen. 'De masculiene identiteit is een masker waarmee ze een wereld vol pijnpunten camoufleren en negeren' (idem). Enkele verhalen sluiten goed aan op deze analyse.

Maar het kan zijn dat het thuis heel erg moeilijk is. Er zijn heel veel jongeren waarvan ik weet van dat zij gewoon echt thuis, dat zij heel veel de deur uit gaan, omdat die ouders zijn van: ga werken, ga naar school, ga wat doen. Begrijp je? Omdat zij niet tegen dat, tegen die druk kunnen, geen gezeik, gaan ze gewoon naar buiten en komen ze weer in de avond thuis als de ouders weer slapen.

[...] Van ik wil dit allemaal niet horen, dus dan ga je de hele dag buiten hangen. Ga je de hele dag buiten hangen en dan kom je thuis weer als je ouders weer slapen. Dat hoor je gewoon echt heel vaak bij jongeren die zeggen van: altijd gezeik thuis. Als ouder wil je toch dat je kind uiteindelijk ook toekomst heeft. Wanneer je op een gegeven moment ziet dat je kind tot twaalf uur - één uur slaapt. Dan word je het ook zat. Je merkt dan ook wel van, maar ook heel veel ouders die dan bijvoorbeeld kijken naar jongeren die bijvoorbeeld wel wat beter hebben en dan dat ze tegen hun kinderen [gezegd] hebben van: 'Kijk naar die, kijk naar die. Die doet het goed.' Waardoor de relatie tussen ouder en kind alleen maar verstoord raakt en alleen maar erger wordt, waardoor er eigenlijk geen contact is. Dan heb je ook eigenlijk helemaal geen grip meer op. Niet als ouder, niet als organisatie, niet als stichting en ook door het onrechtvaardigheidsgevoel ook niet meer bij de politie. Weet je. Dan zoek je elkaar op en wat ga je dan doen? Dan ga je juist mensen opzoeken die in hetzelfde schuitje zitten. Dan ga je dingen proberen die niet mogen. Om het voor jou makkelijker te maken, dat kan zijn diefstal, inbraak, drugs. Ik moet wel zeggen, in Kanaleneiland is het wel echt vaste groep. En de groep is wel bij de politie bekend. (Achmed)

El Hadioui (2015) geeft tegenstellingen weer tussen de straat- en de schoolcultuur, zoals geld op korte termijn versus lange termijn; zelf tijd indelen versus een strikt rooster hebben; informele versus formele regels; bewegen en mobiel zijn versus zitten en concentreren; direct doen versus denken en een plan van aanpak maken; emoties uiten in plaats van kanaliseren en hedonistisch gedrag versus zelfbeheersing. Die hedonistische kant herkennen de respondenten en komt volgens hen soms voort uit het feit dat er thuis weinig financiële armslag is om de kinderen wat te kunnen gunnen.

Ik zie kinderen die nog jong zijn een krantenwijkje hebben, omdat dat moet. Die hoeven niet bij vader of moeder aan te komen van: ik wil zakgeld. Dat is er gewoon niet. Dus dat maakt het wat moeilijker voor hen. Ik had de luxe gewoon wel. [...]

Dat is ook wel belangrijk, dat materialisme. Dat geeft natuurlijk status. Dat zie je dan ook van. Ja jongens, die dan bij een supermarkt werken. Hoeveel verdien je? Dan geef je toch je hele salaris uit aan schoenen. Om toch die status op straat te behalen. Ik heb schoenen van een paar honderd euro. Dat is zijn hele bezit. Wel zonde, ik zou het niet adviseren. Toch

gebeurt dit om erbij te horen. Als je komt met schoenen van zeg maar 30 euro, dan doe je niet mee in zijn ogen. (Mustafa)

Het roc heeft zich verdiept in straatcultuur en heeft deskundigen op school gehad om erover te vertellen. Zo is besloten straatcultuur buiten de school te houden. Kaarten om geld, bijvoorbeeld, mag niet meer binnen school. De school wil duidelijkheid scheppen over de mores op school, maar tegelijk geen leerlingen uitsluiten, zoals leerlingen met een strafblad – wat andere scholen wel zouden doen. Dit maakt het werk voor de docenten wel zwaarder. Ook wordt een vinger aan de pols gehouden bij absentie van leerlingen, hoewel het nog wel een halfjaar kan duren dat een leerling studiefinanciering ontvangt zonder aan school deel te nemen. Maar dus niet, zoals de protagonist in de roman *Eus* (Akyol 2012) tweeënhalf jaar! De opleiding gaat werken met *Positive Behaviour Support*, een Amerikaans programma waarbij je heel methodisch, systematisch werkt aan het versterken van de pedagogische kracht van docententeams.

Coachende vrienden

Voor wie diep in de straatcultuur zit is het lastig dit gedrag af te leggen en ‘serieus te worden’. Toch komt het voor, zeker omdat straatjongens het ook willen. Dat is althans zo bij de respondenten die erover wilden vertellen.

Nee, dat is echt niet zo dat als je geen crimineel bent, dat je er dan niet bij hoort. Vaak hebben ze daar nog respect voor. Je bent toch goed bezig, want stiekem weten ze wel, vooral als je een hogere studie doet, dat dat toch wel goed is. Ze denken dan wel van: ga jij maar. Het is niet voor mij weggelegd. [...] Gewoon van: ik red het niet, maar jij moet het wel redden. Hetzelfde als... Ik ken heel veel jongens die wel allerlei slechte dingen doen, die wel spijbelen, maar o wee als ze hun broertje tegenkomen die dat zou doen. Die worden naar school getrapt. Van ben je gek geworden? Terwijl hij doet hetzelfde. Dat is een soort van handdoek in de ring gegooid. Het is slecht, ik weet dat het slecht is, maar goed jij moet het wel redden. Soort van. Dus dat is wel grappig om terug te zien. Ikzelf zie dat dagelijks. Dan staan ze wel ergens op een hoek voor overlast te zorgen, maar diezelfde jongen die dan verderop zijn broertje tegenkomt die hetzelfde doet... Nou dan zwaait er wat. Sommigen die weten dat ze slecht bezig zijn, daarom moet de rest van zijn familie... dat is wel apart om te zien. (Mustafa)

Ik heb dus die vriendenkring met wie ik dus heel veel omga. We komen wel eens bij elkaar en soms hangen we ook. Maar ook nu we allemaal bijna getrouwd zijn is het allemaal veel minder, maar ja waarvan iedereen gestudeerd is, gewoon werk heeft en er was die jongen die altijd is opgegroeid met laat ik het zo zeggen ander soort... andere jongens... anders opgegroeid, strafblad van hier tot Tokio, mishandelingen noem maar op, die had zoveel op zijn kerfstok en op een gegeven moment ging die met ons om. Omdat, ik ken hem van jongs af aan, dus hij ging dus met mij om, heb ik hem in contact gebracht met de rest. Eigenlijk, iedereen kende elkaar al van gezicht, maar [gingen] niet met elkaar om. [...] En op een gegeven moment ging hij met ons om en wij hebben het dus altijd over studie en over werk.

Dat zijn onderwerpen die meestal ter sprake kwamen. En op een gegeven moment kwam hij naar mij toe en hij zei van: 'Het vreet aan mij dat ik altijd met jullie ben en jullie praten altijd over school, werk.' Hij zei: 'Ik voel me nietsnut.' En wat heeft hij toen gedaan, die is toen, die wilde toen zo'n hbo 21+-toets, zo'n volwassen toets. Dan moet je bepaalde vakken halen en op een gegeven moment, wij voor hem boeken regelen en zo. Als ik mijn scriptie ging maken, ging ik naar de bieb en nam ik hem mee. Dus hij daar studeren en ik bezig met mijn scriptie. Voor een bladzijde duurde het voor hem echt twee uur lang voordat het echt in hem... hij heeft 21 jaar gewoon... die heeft eigenlijk nooit echt gestudeerd laat ik het zo zeggen. Zo op een gegeven moment heeft hij die examen afgelegd en niet gehaald en toen dacht hij zo van... toen zei ik zo van: 'Weet je begin mbo en kijk gewoon of het dan wat wordt.' En had hij zich ingeschreven in... Hij ging daar een opleiding volgen, die heeft hij gehaald. Uiteindelijk [heeft hij] zijn hbo-diploma gehaald en die is toen afgestudeerd. Nu zit hij in de zorg. [...] En op een gegeven moment niet zo lang geleden was ik dus met hem en hij zei: 'Ik durf het te zweren, als ik nog met die andere groep omging, was ik misschien of overleden of ik was misschien ergens...' (Achmed)

Het voorbeeld laat opnieuw zien dat buurtnetwerken de jongens zowel in de problemen als uit de problemen kunnen helpen. Over de verhouding tussen die twee hebben we geen gegevens. Wel is duidelijk dat hoe dieper jongeren in de problemen zijn geraakt, des te groter de praktische obstakels om daaruit te komen.

Maar wat ik wel heel erg merk is van dat ik dan jongeren bijvoorbeeld spreek die dan een paar maanden hebben vastgezet en dan weer vrijkomen die dan naar mij toe komen met: 'Achmed ik heb dit jaar twee keer, drie keer vastgezet. Ik wil dat niet meer.' Maar je merkt dan echt oprecht dat hij dat gewoon niet meer wil. Hij is het gewoon helemaal zat. Hij zegt: 'Ik wil niet meer, ik wil trouwen, ik wil [een] gezin, ik wil dit...' En dan denk ik ook echt mee. Ik bedenk wat ik voor hem kan betekenen op dat moment. Werk zoeken? Hij heeft een strafblad. Wordt heel erg moeilijk. Een huis vinden? Die jongen is 23, 24. Een huis vinden in Utrecht... krijg je niet. Kijk zelf vind ik het al moeilijk. Weet je? En... misschien heeft hij schulden. Dat weet ik niet. Begrijp je? (Achmed)

4.2.3 Civil society in de wijk

Bewonersactivisme en informele coaching

In hoofdstuk 3 kwam al even aan de orde dat een groot aandeel van de bewoners van Kanaleneiland zich inspant om de leefbaarheid en veiligheid te verbeteren. In 2015 zei maar liefst 38% dit te doen en bijna een derde doet volgens eigen zeggen vrijwilligerswerk. We hebben deze initiatieven niet systematisch in beeld gebracht. Wel ontmoetten we diverse mensen die betrokken zijn bij activiteiten die soms vrijwillig begonnen en uitgroeiden tot professionele betrokkenheid. Ook ontmoetten we coördinatoren van activiteiten waarbij ook vrijwilligers betrokken zijn. We zijn op deze plaats geïnteresseerd in vormen van bemoeienis met opgroeiende jeugd en jongeren. Dat laat onverlet dat ook activiteiten die zich op andere zaken richten als voorbeeld kunnen dienen voor jeugd en jongeren die

dat van nabij zien, en dat die activiteiten langs die weg ook vormend zijn. Een voorbeeld zijn vaders die zich 'Vaders van goede daden' noemen en onder meer vrijwillig klussen doen bij mensen thuis.

Volgens enkele respondenten is bewonersactivisme en veerkracht een beslissende factor bij de verbetering van de wijk. Zo geeft een sociaal werker aan dat allerlei beleid voor de wijk niet gewerkt heeft totdat de bewoners zich gingen organiseren en initiatieven gingen ontplooiën.

I: *Wat is volgens jou de kracht van Kanaleneiland?*

R: *Ik denk de bewoners zelf. Ook in het kader van vernieuwend welzijn waar we mee bezig zijn. Als de wijk niet gedragen wordt door de bewoners zelf, als geen draagvlak wordt gecreëerd van mensen die opstaan... Ik denk niet dat we van boven het kunnen regelen als sociaal makelaar, wijkteam en zo. Het heeft niet gewerkt. Het heeft absoluut niet gewerkt.*

I: *Wordt er nu meer ondernomen door bewoners en ook steeds meer samengewerkt?*

R: *Ja. Als het gaat om Kanaleneiland-Noord dan ben ik daar heel trots op. Het heeft ook heel veel tijd gekost. Er zijn ook mensen die zijn afgehaakt. Vroeger had je ook groepen die hier binnen komen, of ergens anders, die achteroverleunen en zeggen: 'Gemeente, organiseer voor ons', en dat wordt soms niet eens gewaardeerd. Nu, als er iets gebeurt dan zijn ze daar ook van overtuigd. We hebben een aantal iftars hier met thema's, elke zaterdag. Vorige keer heb ik ze geholpen, maar deze keer ben ik er niet. Ik heb gezegd nu doen jullie het zelf. Soms ben ik er niet. Ze zijn nu organisatorisch heel goed bezig van wie doet wat, wat voor thema moeten we organiseren. Ik heb ze gefaciliteerd, de ruimte beschikbaar gesteld en dat soort dingen en zelfs voor het geld zijn ze niet afhankelijk van de gemeente. Ze hebben zelf het geld bij elkaar kunnen brengen en dat is een goede, positieve ontwikkeling. Dat is precies wat we willen, dat ik uiteindelijk overbodig ben en ontslag krijg. (sociaal makelaar)*

Dat is ongeveer de werkwijze die Engbersen et al. (2008) schetsen als de route naar empowerment waarbij tussen de klippen van zelfsturing en paternalisme gevaren wordt. Het vraagt een type helper dat zijn inbreng weet te beperken en een scherp oog heeft voor aan de ene kant mensen helpen en beschermen, aan de andere kant hun zelfstandigheid stimuleren.

Een wijkinitiatief ten behoeve van jeugd en jongeren betreft een groep jonge vaders die zich Trendy noemen en contact proberen te leggen met probleemjongeren. De betrokkenen hebben zelf straatervaring en menen zo beter het contact met deze jongeren tot stand te kunnen brengen. Het is een vorm van outreachend jongerenwerk. Hiervoor wordt geen subsidie verleend; het wordt bekostigd met inkomsten uit de commerciële poot van stichting Trendy. Die doet opdrachten in de sfeer van verbouwingen, (onopvallende) bewaking bij evenementen in de stad, schoonmaak, groenwerk en beheer van publieke ruimten. Bij die klussen worden ook jongeren ingezet die een stage of werk zoeken.

We zagen dat er een gat was, echt de harde kern. Die zijn niet benaderbaar. Maar de harde kern, als je die niet aanpakt. Die ontwikkelen zich echt tot crimineel. Dus willen wij dat in een jong stadium aanpakken. En zodoende hebben wij ons daarin gespecialiseerd. [...]

Surveilleren, dan is het echt een aanpak om escalatie te voorkomen. Want vaak als politie er meteen naartoe gaat escaleert het tot een groter probleem. [...]

Kijk we krijgen ook te maken met jobcoaches die komen met de vraag van: 'We hebben een Mohamed of een Achmed die gewoon niet aan een stageplek kan komen... We hebben van alles geprobeerd en we sturen Piet daar naartoe en die wordt wel geaccepteerd. En iedere keer wanneer we een Mohamed sturen, krijgen we die terug.' Maar die moet ook gewoon een stage volgen. Dus die kan dan bij ons terecht. Die geven wij een kans. Maar er zijn ook jongeren die denken: ik heb net mijn diploma, ik ben timmerman maar ik kom nergens aan de bak of ik heb te weinig ervaring of men heeft een bepaald label op mij geplakt waardoor ik niet makkelijk aan een baan kom. Misschien heeft hij wat ervaring nodig of wat dan ook. Die kan dan bij ons terecht. Dat soort mensen hebben wij in ons netwerk. Dus die wel gewoon goed werk leveren. [...] En zo financieren wij een beetje de stichting. Het gaat op dit moment wel goed. (Mustafa)

We troffen in de wijk ook verschillende initiatieven voor huiswerkbegeleiding, waarvoor ook niet direct bij de gemeente wordt aangeklopt. De hulp wordt laagdrempelig aangeboden vanuit de huiskamer Hart van Noord, vanuit de moskeeën en de kerk (die ook voorlichtingsbijeenkomsten organiseren over bijvoorbeeld gezondheid en drugs), maar ook vanuit particulier initiatief. De belangstelling voor huiswerkbegeleiding blijkt groot te zijn.

Eerst kreeg ik een paar verzoekjes op persoonlijk niveau. Maar daar kon ik niet echt iets mee, want het was superdruk weet je wel. En toen werd een goede vriend van me werkloos. Hij studeerde gewoon maar had een bijbaantje, daar ging hij niet verder mee. Toen koos hij ervoor om maximaal bij te gaan lenen en voor de rest op de studie te richten. Hij vroeg me of ik geïnteresseerd was in iets opstarten. Dus dat leek me wel wat en zijn we het samen begonnen. Toen zijn we langs een paar scholen gegaan om te kijken of ze ons konden helpen. De Da Costaschool in Kanaleneiland was daar heel behulpzaam in. De ruimtes en faciliteiten konden we gewoon volledig gebruiken daar. Een afspraak met hun gemaakt over de samenwerking en toen konden we daar aan de slag. Met de intentie om langzaam te beginnen, maar het sloeg meteen heel hard aan. Er kwamen gelijk heel veel leerlingen op af. Vooral basisscholieren. [...] We hebben het met z'n tweeën opgestart, maar ik heb nu totaal iets van zes of zeven begeleiders. Los van ons. We proberen zes tot acht leerlingen op één begeleider aan te houden. [...]

Door de wijk waar we nu zitten hebben we veel ouders met niet de meest gunstige financiële situatie. Dus je wilt het ook een beetje goedkoop houden. Dus het moet ergens vandaan komen. Dus je hebt gewoon nu niet het draagvlak om kinderen die de boel daar een beetje verpesten apart begeleiding te gaan geven. Dus ik heb kids, die waren zo vervelend dat ze na een paar weken al weg moesten. Ik heb kids die gewoon altijd echt toppertje van de klas zijn geweest en dat nog steeds blijven doen. Maar ook kids die het nooit echt goed doen in de klas maar wel hun best doen daar, waardoor je niveau omhooggaat. (Mimoen)

Volgens Igalla (2019) zijn burgerinitiatieven voor hun duurzaamheid vaak afhankelijk van langdurige financiële of materiële ondersteuning van gemeenten of particuliere fondsen, met als risico dat deze afhankelijkheid de bestendigheid van het burgerinitiatief ondermijnt. De gemeente kan immers besluiten de financiering te stoppen. Ook een goed extern netwerk speelt een belangrijke rol in de duurzaamheid van burgerinitiatieven. Het verschaft toegang tot financiën, vrijwilligers en medewerking. Aansluiting van het initiatief op staand beleid, door betaalde diensten te laten afnemen bij het burgerinitiatief, is deel van een effectieve, duurzame strategie die wel *boundary spanning* genoemd wordt (Igalla en Van Meerkerk 2017).

De Vreedzame School

In Kanaleneiland wordt, voortbordurend op principes van de Vreedzame School, de Vreedzame Wijk in de praktijk gebracht. Vreedzame scholen zijn eind jaren negentig in Nederland ontwikkeld naar aanleiding van klachten van leraren over het gedrag van 'moeilijke' basisschoolleerlingen. Dit speelde vooral op scholen in kwetsbare wijken en maakte het lastig om personeel voor die klassen te vinden, vooral voor de hogere groepen, waar de ordeproblematiek het meest speelde. Leerlingen waren volgens de leerkrachten te omschrijven als 'te mondig, te assertief, te weinig rekening houdend met anderen, korte lontjes, snel ontvlambaar, veel conflicten, en te weinig respect voor het gezag in klas en school' (zie <https://vreedzaam.net>). Op een studiebezoek in New York maakten de initiatiefnemers kennis met programma's met *peer mediation*: conflictbemiddeling door leeftijdgenoten op school. In Nederland werd begonnen met proeven waarbij de eigen kracht van kinderen werd aangesproken. Een positieve benadering van de kinderen die een actieve rol toevertrouwd kregen bij het oplossen van problemen; dat was het vernieuwende element. De invoering van de Vreedzame School werd een tweejarig traject, met teamtrainingen, klassenbezoeken, ouderavonden en mediatortrainingen. De belangstelling ervoor nam snel toe. Sinds 2005 zijn scholen wettelijk verplicht tot een aanbod van lessen in burgerschapsvorming. Kinderen leren democratische competenties, zoals een mening hebben en onderbouwen (Pauw 2016). Inmiddels zijn er ongeveer 900 vreedzame scholen in Nederland; in Kanaleneiland zijn de meeste basisscholen inmiddels vreedzaam (De Winter et al. 2017).

Een sociaal werker in Kanaleneiland schetst hoe het pedagogische milieu thuis kan botsen met de school:

Loyaliteit speelt een heel grote rol, wereldwijd. Als kinderen iets horen op school van hun leraar bijvoorbeeld of lerares, als dat anders is dan thuis... Soms is het onbewust. Volwassenen praten thuis over dingen die eigenlijk... euh... niet goed zijn voor het kind. Wees voorzichtig in wat je zegt. Kinderen die horen dat en die zijn heel erg loyaal aan hun ouders. Meestal zie je op de middelbare school dat ze botsen met de leraar, zo van: wat kun je mij vertellen want het is niet zo, het is zo en zo, weet je wel? Als het gaat om moslims, of om Israël; we kennen dat verhaal allemaal, of als het gaat om de overheid hier of zo. Heb je een vader die soms gefrustreerd en spontaan dingen roept en het kind neemt dat over. Hoe tegen dingen aan wordt gekeken. Je moet je kind niet opzadelen met alles wat thuis wordt

besproken maar tegelijkertijd dingen meegeven dat hij voor zichzelf moet opkomen en gelegenheden creëren. Ik denk als je goed met school samenwerkt, met de directeur of de juf, ik denk dat het helpt om elkaar te informeren dat je daarmee het kind helpt in een veilige omgeving op te groeien... Het tweede huis van het kind is de school. Als er een vijandige sfeer wordt gecreëerd met de school, en dat gebeurt helaas wel, dan gaat dat altijd ten koste van het kind. Dat komt door de dubbele loyaliteit en het kind moet kiezen. Meestal wordt gekozen voor thuis. (sociaal makelaar)

Van Vreedzame School naar Vreedzame Wijk

Wegens succes op de scholen is het initiatief genomen, in elk geval in Utrecht, om de vreedzame principes door te trekken naar de wijken, om zo de verschillende omgangs- en opvoedculturen op school, de straat en thuis te overbruggen, conform een advies van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO 2001). Op school is de norm om conflicten uit te praten; op straat om stoer te doen en thuis leren de lastige kinderen soms om erop te meppen (Pauw 2016). De vreedzame principes worden via school, ouders en buurtwerk uitgedragen: 'We horen bij elkaar (zorgzaam jegens en verbonden met de gemeenschap); we lossen zelf conflicten op (conflictbemiddeling); oog voor elkaar (communiceren, mening onderbouwen, verplaatsen in de anderen en compromissen sluiten), hart voor elkaar (gevoelens uiten en herkennen), iedereen moet bijdragen, we zijn allemaal anders' (idem: 17).

Het nagestreefde principe is dat de gemeenschap zichzelf gaat helpen en zich het lot van elkaars kinderen gaat aantrekken. Steun, betrokkenheid en informele sociale controle helpen daarbij. Brinkgreve (2009) stelt vast dat kinderen steeds meer een *private worry* geworden zijn, terwijl ze meer een publieke zaak zouden moeten worden, een object van collectieve zorg en betrokkenheid. Dit is precies het punt dat Putnam maakt in zijn boek *Our Kids* (2015). Het is de leidraad in zijn betoog: arme gemeenschappen zijn steeds meer op zichzelf teruggeworpen geraakt. De leefwerelden van welgestelde burgers en arme burgers zijn door voortgeschreden ruimtelijke segregatie zo ver uit elkaar gedreven dat de beter gesitueerden geen idee meer hebben van *how the other half lives* en zich het lot van kinderen die het minder getroffen hebben ook niet meer aantrekken. In Nederland zijn de verschillen minder extreem, maar ook hier krijgt het principe '*it takes a village to raise a child*' primair binnen de eigen lokale gemeenschap zijn beslag.

De Vreedzame Wijk Kanaleneiland

Kanaleneiland behoort tot de proefwijken van het eerste uur wat betreft de vreedzame principes. Er zijn enkele evaluaties verschenen. Een meting uit 2013 (Van Dijken et al. 2013) gaf aan dat voor mediërend gedrag op straat de betrokkenheid van de ouders relevanter was dan of de kinderen op een Vreedzame School zaten. Kinderen vonden het vreedzame gedrag op straat moeilijker dan in de klas, omdat ze zich op straat minder veilig voelden. Desondanks gaven kinderen aan zich in het straatdomein vaak vreedzaam te gedragen (idem: 10). Dit gedrag toonden de kinderen vooral in de speeltuinen. Een andere bevinding was dat de ouders zich nog niet zo competent voelden om de principes uit te dragen;

inbedding in de wijk was nog pril. Toch werd over de jaren 2010-2013 al verandering vastgesteld in een enquête onder ouders.

Ouders praatten wel met elkaar over de opvoeding van kinderen en de interesse in hoe andere ouders hun kinderen opvoeden was toegenomen, maar elkaar helpen bij problemen met de opvoeding kwam minder voor en nam ook niet toe. Wel zeiden de ouders vaker dat ze jongeren aanspreken op hanggedrag en er was een opvallende toename in het aantal ouders dat meende dat Kanaleneiland een goede buurt was voor de kinderen om op te groeien: van 37% naar 55%. De ouders meenden dat de kinderen minder buiten zijn gaan spelen. Ouders waren significant positiever over de sociale cohesie in de wijk gaan denken en kinderen voelden zich veiliger in de buurt (idem).

Maar, zoals ook uit een latere evaluatie blijkt (De Winter et al. 2017) hebben ouders aarzeling om zich met andermans kinderen te bemoeien. Dat geldt niet exclusief voor ouders in kwetsbare wijken (Kesselring et al. 2016), maar doet zich daar wel disproportioneel voor, zoals we in hoofdstuk 2 zagen.

Redenen zijn dat ze bang zijn voor een negatieve reactie van het kind of de ouders van het kind. Zo zegt een man in de evaluatie: 'Je moet wel van tevoren inschatten welke kinderen en ouders je voor je hebt. Als je de verkeerde treft kan je zomaar een klap krijgen' (idem: 29). Ook kinderen die anderen aanspreken worden soms als verrader gezien als ze er een volwassene bijhalen.

In hoofdstuk 3 kwam aan de orde dat kinderen die situatie mijden door zich uit de voeten te maken als oudere jongens de dienst uitmaken. Ze gaan de confrontatie liever uit de weg of conformeren zich aan het gedrag van de oudere jongens. Dit past bij de analyse van Sampson et al. (1999) die vaststellen dat het corrigeren van andere kinderen van een andere orde is dan een cohesieve omgang en veel contact tussen volwassenen. In Kanaleneiland is er wel cohesie, maar het corrigeren is toch lastig. Angst voor represailles speelt mee, maar in de analyses van Sampson et al. verklaarden onveiligheidsgevoelens maar een deel. Mogelijk voelen bewoners zich ook onvoldoende competent om anderen de les te lezen. Een van de trainers schetst hoe lastig het is om ouders zo ver te krijgen dat ze andere ouders coachen om de principes uit te dragen.

Ik denk niet dat het helemaal lukt. Als het gaat om mensen te informeren... We verspreiden ook nieuwbrieven, maar er zijn mensen die dat helaas niet kunnen lezen. Ik denk dat met mijn achtergrond, als we het over Kanaleneiland-Noord hebben dan gaat het om 80% Marokkaanse afkomst; ik wil hier een belangrijke rol in spelen. Als het gaat om informeren, mensen bewust maken van het belang van vreedzame principes, ook thuis. Dat het kind hierbij aansluiting kan vinden. Dat lukt deels wel, maar als het gaat om mensen vinden die het stokje kunnen overdragen, dat gaat nog moeilijk [...]. Dat heeft te maken dat we niet de juiste mensen kunnen vinden, ook qua niveau. Dat ze de capaciteiten hebben om dat te doen, maar daarnaast zijn mensen ook heel terughoudend. Ze willen zich wel laten informeren maar ze willen niet die rol spelen. Daar zijn we mee bezig, dat is een proces. (sociaal makelaar)

Er zijn wel successen geboekt bij overblijfmoeders, bijvoorbeeld, en bij een aantal vaders, maar de sociaal makelaar is nog steeds de spil in het geheel, aldus de evaluatie (De Winter et al. 2017). De basisscholen hebben, opnieuw volgens de laatste evaluatie, nogal eens de neiging om 'naar binnen gericht' te zijn en weinig te investeren in ouders of partners in de wijk. Ze hebben het druk genoeg met de leerprestaties van de kinderen en met het vinden en vasthouden van personeel. Hieraan werd een mouw gepast doordat de sociaal makelaar binnen de school aan de gang ging met betrokken ouders, om schoolpersoneel te ontlasten en de leerkrachten te laten zien wat het potentieel van ouders is (idem).

De conclusie van de evaluatie is dat het proces een lange adem vergt en dat het voorbarig is om ouders deze problematiek helemaal zelfstandig op te laten oplossen. Een probleem, naast het aanspreken van andermans kinderen, is ook dat zowel ouders als kinderen maar moeilijk overbruggend sociaal kapitaal kunnen vergaren, door het ontbreken van kinderen met een Nederlandse achtergrond in de klas. Dat de kinderen daarbij in grote meerderheid een Marokkaans-Nederlandse achtergrond hebben, maakt de situatie volgens ouders van Turks-Nederlandse, Nederlandse of Somalisch-Nederlandse achtergrond moeilijker dan het geval zou zijn in een superdiverse wijk. Nog beter vinden de ouders het als hun kinderen ook kinderen met een Nederlandse achtergrond ontmoeten.

4.2.4 Samenvattend

In deze paragraaf stond het mechanisme van socialisatie centraal, en hoe de *civil society* in de wijk hierop inspeelt. Zoals verschillende respondenten aangeven, zijn de thuissituatie en de keuze van vrienden hier van het grootste belang. De meeste respondenten, jongens en jonge mannen, hebben zelf een goede relatie met hun ouders. Vooral bij de jongere jongens bemoeien de meeste ouders zich met hun schoolprestaties en stimuleren ze hen om het goed te doen. Zowel deze jongens als de professionals geven aan dat dit van het grootste belang is en dat een slechte verstandhouding de jongens kwetsbaar maakt. Dit kan komen doordat het kind de verwachtingen van de ouders niet kan waarmaken en zich aan de invloed onttrekt. De jonge mannen schetsen ook hoe sommige gezinnen moeizaam functioneren als ouders de Nederlandse samenleving niet goed begrijpen, waaronder het belang van de schoolopleiding, of geabsorbeerd worden door (geld)problemen. De twintigers vertellen meer verhalen over vrienden of kennissen waar dit het geval was of is. Vrijwel unaniem wordt door de jongens geuit dat ouders veranderd zijn ten opzichte van pakweg tien jaar terug. De nieuwe generatie ouders is hoger opgeleid dan de vorige, beheerst het Nederlands beter en mede doordat gezinnen kleiner worden, is er meer bestedingsruimte en meer aandacht per kind.

Bij de keuze van vrienden helpt het als die vrienden serieus met school bezig zijn. Vriendschappen worden op straat gesloten, bijvoorbeeld bij het voetballen, maar soms ook via ouders die onderling bevriend zijn en via school. Kwetsbaar zijn jongens met vrienden die veel op straat zijn en daar kattenkwaad uithalen of erger ('straatgedrag'). Zij kunnen mee-gevoerd worden in zulk gedrag dat gericht is op statusverwerving en -vertoon op de korte termijn in plaats van op studie. Verschillende jongens geven aan dat, als een vriend die kant opgaat, zij afscheid van hem nemen. Ook komt voor dat ze wel met zulke jongens blij-

ven omgaan, maar zonder zich te laten meeslepen en zolang de ander dat aanvaardt. Ten slotte komt voor dat vrienden elkaar juist in de goede richting helpen, hoewel de ontsporing daarvoor ook te ernstig kan zijn.

De twee scholen die in het onderzoek participeerden (vmbo en roc) komen de problematiek van kwetsbare gezinnen en jongens met straatgedrag tegen. Een belangrijke reactie is om de leerlingen, die zich in de maatschappij nogal eens afgewezen voelen, nadrukkelijk te verwelkomen en positief te benaderen. De jongens waarderen dit. Een divers docenten-corps zorgt voor herkenning en rolmodellen. Als hun zelfvertrouwen groeit zijn de jongens weerbaarder tegenover ronselaars voor drugskoeriers of uitreizigers.

In de wijk leven initiatieven om bewoners te empoweren, zowel via het welzijnswerk als op initiatief van bewoners zelf. Er zijn jonge mannen die jongerenwerk verrichten voor moeilijk bereikbare jongeren en andere die huiswerkbegeleiding aanbieden. De basisscholen in de wijk brengen de principes van de Vreedzame School in de praktijk, waarbij kinderen leren problemen onderling op te lossen. Dit is uitgebreid tot het overbrengen van die principes in de wijk, via ouders en welzijnsvoorzieningen, ook om de mores thuis, op school en in de publieke ruimte zoveel mogelijk in harmonie te brengen. Het is een proces van lange adem; ouders en kinderen bespeuren al verbetering, maar hebben aarzeling om anderen de les te lezen en vermijden een dergelijke situatie liever.

De interventie van de vreedzame wijk grijpt niet alleen in op socialisatie van de jeugd, thuis, op school en op straat, maar tracht ook de informele sociale controle op de jeugd te vergroten. In die zin past het ook bij het mechanisme dat we in de volgende paragraaf bespreken.

Socialisatie als ongunstig mechanisme openbaart zich vooral als een kwetsbare thuissituatie, zoals conflict met ouders, samengaat met de keuze van vrienden uit een vergelijkbare situatie en de vrienden improductief gedrag gaan vertonen, te beginnen met desinteresse in school. Het mechanisme kan optreden bij een groter aantal gezinnen en kinderen in een dergelijke situatie, die elkaar daardoor makkelijk op straat kunnen vinden.

4.3 Sociale controle en vertrouwen in de rechtstaat

Het derde mechanisme dat van invloed is op kansen versus risico's voor opgroeiende jeugd is effectieve sociale controle (zie hoofdstuk 2). Dit hangt sterk samen met het socialisatiethema uit de vorige paragraaf, waar het onder meer ging om de opvoeding thuis, op school en in de wijk. Daar begint coaching richting goed gedrag van de jeugd en dat zijn ook arena's waar informele sociale controle kan worden uitgeoefend. Verloopt dat goed, dan gaat het in het algemeen met de jeugd ook goed. Maar we zagen dat daar problemen optreden in de vorm van soms geen of geen effectieve coaching thuis en soms strijdige normen in de diverse socialisatiemilieus. Een initiatief als de Vreedzame Wijk richt zich hier specifiek op, terwijl ook andere geschetste initiatieven, zoals die van jongeren-, straat- en sportcoaches, huiswerkbegeleiders, maar ook soms vrienden zich voor goede omgangsvormen inzetten. In hoofdstuk 2 zagen we dat sociale cohesie in de vorm van bewoners die veel onderling contact hebben, nog een onvoldoende voorwaarde is om collectieve zelf-

redzaamheid en effectieve sociale controle uit te oefenen. Het aanspreken van andermans kinderen is vaak een brug te ver. Dat geldt niet uitsluitend, maar wel in sterkere mate, voor kwetsbare wijken.

Als het bewonerscollectief onvoldoende normstellend optreedt, kan dit resulteren in overlastgevend gedrag, vandalisme en criminaliteit. Volgens de *broken window*-theorie (Shaw en McKay 1942) geven sporen van bijvoorbeeld vandalisme het signaal af dat de omgeving niet gecontroleerd wordt en dus niet veilig is. Veelvoorkomende overlast kan een signaal zijn dat de sociale controle onvoldoende functioneert. Dit kan meer overtredend gedrag uitlokken en tegelijk, onder andere bij bewoners, een onveilig gevoel oproepen.

In hoofdstuk 3 kwam hangen in de buurt al even ter sprake, waarbij het accent lag op het alledaagse ervan. In paragraaf 4.1 ging het over het gevoel dat jongens hebben dat hun gedrag, zoals hangen of samen zijn, in een wijk als Kanaleneiland eerder als problematisch wordt geframed dan elders. Ook kwam de gesloten cultuur daar ter sprake. Hier kijken we hoe respondenten de sociale controle ervaren. Daarna gaan we na hoe een symptoom van onvoldoende sociale controle, namelijk overlast en criminaliteit in de wijk, zich volgens de respondenten ontwikkelde en in hoeverre beleidsinspanningen dan wel contextuele veranderingen daarin een rol speelden. Waar informele sociale controle tekortschiet en overlast en criminaliteit zich voordoen, is de politie de aangewezen organisatie om orde op zaken te stellen. Hiervoor kwam al aan de orde dat de relatie met de politie niet altijd soepel verloopt. Maar daarin is wel wat veranderd dat leerrijk is, omdat een goede relatie met de politie weer wezenlijk is voor vertrouwen in de rechtstaat. Zodoende gaan we in op hoe de jongens en jonge mannen tegen het optreden van de politie als lokaal opererende post van de rechtstaat aankijken.

Zwijgcultuur

De respondenten beschrijven Kanaleneiland als een gesloten gemeenschap, wat in het bijzonder voor de Marokkaanse gemeenschap zou gelden. De Marokkaans-Nederlandse essayist Said El Haji schrijft hierover (2013: 127):

De Marokkaanse gemeenschap in Nederland kent wel degelijk sociale controle, maar deze wordt niet op een gezonde en constructieve manier uitgevoerd. Hij wordt namelijk in stand gehouden door een ziekelijke dynamiek van angst en wantrouwen. Er wordt verzwegen en weggekeken. Men vreest de kwade tong van anderen.

Een cultuur van zwijgen wordt wel herkend door de respondenten. Zwijgen over misstanden kan uit de cultuur voortkomen, maar het heeft volgens medewerkers van de woningcorporatie en de politie ook platweg met intimidatie door een kleine groep te maken.

In dit stukje Kanaleneiland merk ik dat het lang duurt voordat mensen bereid zijn om iets te melden. En wat ze melden doen ze dus helemaal anoniem altijd, omdat ze heel erg bang zijn voor een vergelding van een buurman of buurtgenoot. 'Je hebt het niet van mij.' Als je bereikt hebt dat mensen iets tegen jou willen vertellen als iemand van de woningstichting, dan ben je op de goede weg. (beheerder woningcorporatie)

I: Hebben jullie nog gemerkt in de loop der jaren of de aangiftebereidheid van mensen is toegenomen?

R1: Nee, naar mijn idee niet toegenomen... Even een voorbeeld geven: ik ging een keer in Kanaleneiland-Noord een aangifte van een woninginbraak opnemen. [...] Ik kwam daar ter plaatse en toen zag ik dat de complete voordeur er bijna uitgebikt was. Dus dat moet gewoon een enorm kabaal hebben gemaakt en als je dan vervolgens een buurtonderzoek gaat doen in zo'n flat dan heeft niemand wat gehoord of niemand wat gezien. Dat is gewoon onmogelijk. Dat geeft gewoon aan dat bij mensen, bij buurtbewoners, gewoon een bepaalde angst zit voor die jongeren, omdat die jongeren in die dadergroep zitten. Die maken zich schuldig aan die misdrijven, inbraken, auto-inbraken, autodiefstal noem het maar op. Dus ja... weinig mensen hebben hier wat gezien als wij aan de deur komen.

R2: Ze willen geen gezeik hebben. Er zijn namelijk allemaal incidenten van: de banden zijn lek gestoken of een ruit is ingegooid als je wel een verklaring hebt afgelegd. (wijkagenten)

Afnemende overlast

Versillende jongens vertellen dat de wijk in een veel slechtere staat is geweest dan nu. Er was meer overlast, onder meer in de vorm van vechten.

Elke dag was er wel wat, om de raarste dingen maakten ze al ruzie. Ze konden al voor een potlood ruzie maken. Ze gingen gelijk vechten, niet praten maar gelijk vechten.

(Mehmet, 16)

De vermindering van overlast wordt veel genoemd en gaat, in de observatie van de respondenten, samen met een beperkter verblijf van jongeren op straat in de wijk. Het wordt overwegend als verbetering gezien, hoewel enkelen de reuring op straat zoals die jaren geleden was, ook wel een beetje missen.

Je had bijvoorbeeld ook achtervolgingen. Dat vonden wij als jonge jongens geweldig. Bijvoorbeeld een jonge jongen die op een motorscooter reed en dan reed er een politiemotor achter hem aan en hij kon hem niet pakken! Daar konden wij dagen over praten.

(Mohamed)

Nu lijkt het wel een beetje of de salsa van Kanaleneiland een beetje weg is. (Sami, 14)

Het oordeel dat het beter gaat met de wijk wordt gedeeld door jongens en professionals, en ook de cijfers zouden hierop wijzen. Volgens de digitale Stadsmonitor van de gemeente Utrecht is het rapportcijfer dat bewoners aan de buurt toekennen gestegen tussen 2011 en 2017 van nog geen 5 tot 5,7. Het aandeel bewoners dat zich wel eens onveilig voelt daalde ook, maar schommelde daarbij van jaar tot jaar, mogelijk naar aanleiding van incidenten. Hetzelfde geldt voor mensen die zeggen vaak overlast van jongeren te hebben. Dit aandeel lag vanaf 2008 rond de 50%, met uitschieters erboven en eronder. In de aandelen jeugdige bewoners veranderde weinig, zowel in de leeftijdsgroep van 12 tot en met 17 als in die van 18 tot en met 26 jaar.

Onder de geïnterviewden lijkt het gevoel van verbetering sterker dan wat de cijfers (behoudens dat algemene rapportcijfer) laten zien. Immers: waar de meeste jongens en professionals menen dat het duidelijk rustiger is geworden op straat, domineert in de statistiek nog een gevoel van overlast van jongeren. Mogelijk speelt daarbij een rol dat de verwachtingen van omwonenden geleidelijk hoger worden naarmate de situatie in de wijk beter wordt (Kullberg et al. 2015).

R1: *Ik moet wel zeggen dat het ongeveer tien jaar terug veel erger was in de wijk.*

R2: *Ja dat heb ik ook van X gehoord. Die heeft hier een tijd gezeten, is toen weggeweest en kwam even terug en zei ook dat het niet te vergelijken was.*

R1: *Er zijn veel minder grotere incidenten, wat uit de hand liep zeg maar. In veel mindere mate.*

(wijkagent en gebiedsmanager)

Oorzaken minder overlast

De jongens hebben, net als de wijkagenten, de indruk dat er minder oudere, lastige jongens op straat verblijven in de wijk. Ze denken dat een aantal drukke jongens naar andere wijken of steden is vertrokken en voor een deel ook ingerekend en opgesloten is. Een bestemmingswijk binnen Utrecht zou Overvecht kunnen zijn, waar de overlast volgens de Utrechtse monitor sterk toenam. Eerder kwam al ter sprake dat ook respondenten Overvecht tippen als *runner up*.

Afname van overlast in Kanaleneiland heeft volgens de respondenten behalve met verplaatsing ook te maken met een generatiewisseling. De oudere jongens en jonge mannen geven dit aan, maar ook verschillende professionals. Jongens die de overlast veroorzaakten zijn in een volgende levensfase beland. Het hangen in de wijk is over nu ze een vrouw, een baan en kinderen hebben. Deze oudere jongens gaan dan ontbreken als rolmodel voor de volgende generatie.

De afgelopen jaren, jongens zijn ook volwassen geworden, hebben kinderen, vrouw en huis. Die zijn niet meer te vinden op straat, hebben een switch gemaakt. Het gaat nu nog om een klein aantal [...]. De nieuwe generatie is ook heel anders ingesteld. Zie je ook. Ouders hebben iets meer geld, jongeren hebben zelf wat meer en zullen ook minder de criminaliteit in gaan. (Jeffrey, 17)

Dat die lastige generatie minder wordt opgevolgd door een vergelijkbare volgende, zou komen doordat de nieuwe generatie jeugd het beter heeft, waardoor ze minder snel worden verleid door het snelle geld van de criminaliteit. Zoals onder paragraaf 4.2 'Socialisatie' naar voren kwam, zijn ouders hoger opgeleid, kennen ze de Nederlandse context beter en zijn de gezinnen kleiner, zodat meer ouders goed zijn toegerust om hun kinderen te ondersteunen, emotioneel en materieel.

Als ik ga kijken naar jongeren toen en jongeren nu, daar zit ook wel een heel groot verschil in. Dus dan heb ik het over de generatie die hier is opgegroeid, plus de ouderen die hier opgegroeid zijn en de Nederlandse taal machtig zijn. Hun kinderen, dat zijn dan nu kinderen van 16 tot 18. Zij hebben toch wel een hele andere denkwijze. Je merkt nu ook wel van je

hoort veel minder van geluidsoverlast. Over auto-inbraken in Kanaleneiland. Dat hoor je nu veel minder hè. Vroeger was dat veel meer, omdat de jongeren veel meer op straat leefden. We speelden meer op straat, we waren minder bezig met smartphones en dat soort zaken.
(Achmed)

Meer tijd achter de pc en de smartphone, zoals de jongens aangeven, wordt wel als verklaring opgevoerd voor de algemene daling van jeugdcriminaliteit (Beerthuizen et al. 2017; Cunningham et al. 2011). Dit heeft het straatleven van jongeren minder dominant gemaakt dan pakweg tien jaar geleden.

Andere oorzaken voor geringere overlast zijn volgens de jongens het feit dat overal tegenwoordig camera's hangen en dat er veel voorzieningen voor jeugd en jongeren zijn gekomen, zoals de Krajicek Playgrounds en Cruyff Courts, waar bovendien van alles georganiseerd wordt.

Naast de nieuwe generatie, de smartphone, de camera's en de voorzieningen is de herstructurering genoemd als een factor die voor iets meer spreiding (of verplaatsing) van problemen gezorgd kan hebben. Het effect daarvan is groter dan het aantal nieuw gebouwde woningen doet vermoeden. Immers: bewoners van enkele honderden woningen zijn uitgeplaatst, terwijl hun woning uiteindelijk niet werd gesloopt omdat de sloop-nieuwbouwplannen werden bijgesteld vanwege de crisis.

Ja, dat heeft een rol gespeeld dat de jongens zijn weggetrokken. Kijk, je hebt gewoon [een] hele blok met misschien tweehonderd gezinnen als het niet meer is, waarvan ze hadden gezegd van we gaan de huizen slopen. Uiteindelijk hebben ze [het] gerenoveerd en al die huizen worden nu [voor] autochtonen. (Achmed)

Een laatste, maar daarmee niet de minst belangrijke beleidsfactor die is aangekaart, is de rol van meer sociale beleidsinterventies voor jongeren.

Ik zit daar niet heel diep in, maar ik denk dat er hoop positiefs gebeurt. Ik ontmoet ook veel jongeren waarvan ik denk: jeetje tien jaar geleden zaten er toch echt andere jongeren in de wijk. Maar goed, we hebben ook een tijd gehad dat de harde kern aangepakt werd. Toen kregen we dat heette het aanstormend talent, dat waren de jongeren onder 12 jaar, toen leek het erop dat er weer een nieuwe groep aankwam en daar is heel erg in geïnvesteerd, scholen, Vreedzame School, dus er gebeurt van alles maar je moet wel de vinger aan de pols houden. (wijkagent)

Al met al is het plausibel dat de overlast is afgenomen door een niet goed te ontrafelen combinatie van emancipatie in de gezinnen en beleidsinterventies. Verschillende respondenten maken melding van toegenomen sociaal-economische diversiteit in de buurt, ook binnen wat nu de oorspronkelijke bewonersgroepen worden genoemd; vooral van Marokkaans-Nederlandse en Turks-Nederlandse achtergrond. Onder de uitvoerders van de sociale interventies in de wijk zijn respondenten die in de wijk gevormd zijn en nu, als professional of vrijwilliger, een rol spelen in de verbetering van de condities in de wijk. Onder deze mensen heeft zich sociale stijging voorgedaan waardoor ze in de positie zijn om

anderen te helpen, terwijl een sterke loyaliteit aan de wijk van hun jeugd ze motiveert om zich hiervoor in te zetten.

De harde kern

Dat de overlast is afgenomen zegt nog niet alles over de harde kern die zich met criminele activiteiten bezighoudt. Volgens verschillende respondenten bestaat die wel, maar is deze niet zichtbaar op straat. Of het aantal leden van de harde kern toe- of afneemt, daarover bestaat onzekerheid.

R: Kijk diegenen die op straat zitten dat is niet de harde kern.

I: Die zitten in andere steden?

R: Nee die zitten wel in de wijk, maar die houden zich koest en die proberen zo min mogelijk op te vallen, die hebben daar geen belang bij. Maar je hebt wel vaak weer jongens uit die groepen als drugsloper en koerier. (wijkadviseur)

I: En is dat veranderd in de afgelopen jaren, het aantal hardekernjongeren?

R: Dat denk ik zelf niet. Het is maar hoe je ernaar kijkt. Het is in de theorie hoe ze hardekernjongeren bestempelen. Ik denk dat zeg maar, dat met het vertrek van de een die plaats wel wordt opgevuld. (Mohamed)

Jongeren van Kanaleneiland-Noord zijn jongeren die denken aan geld verdienen en buiten de radar van de politie blijven. Maar de groep is kleiner dan een paar jaar terug. (Achmed)

In een reportage naar aanleiding van het rapport over de drugscriminaliteit in Amsterdam signaleren Kuiper en Van der Poel (2019) dat kickboksscholen, shishalounges en scholen door zware criminelen worden opgezocht om jongeren te ronselen voor hand- en span-diensten met een hoge pakkans. Eerder kwam al aan de orde dat hangen in Kanaleneiland minder is geworden doordat de scene zich meer naar shishalounges in de stad verplaatst. Dat zou ook voor drugscriminaliteit kunnen gelden. Daarbij geven de respondenten aan dat de scene harder is geworden.

Er komt wel gewoon een nieuwe generatie en het verschilt echt per generatie wat een beetje de soort criminaliteit is en ook hoe ze zijn. We merken wel heel veel verschil met een vorige generatie die toch wel een bepaalde respect had voor ouderen en dat soort dingen. Terwijl de nieuwe generatie helemaal niet. Dus daarin zie je wel verschil en moet je ook weer op inspelen. (Mustafa)

Vanuit het Globe college wordt aangegeven dat de school last had van de werving van drugskoeriertjes, een probleem dat men samen met onder meer de moskee en het jongerenwerk probeerde te signaleren en aan te pakken.

Een medewerker van een van de corporaties in de wijk schetst dilemma's in de handhaving en de aanpak van misstanden. Hieruit blijkt hoe kleinere en grotere criminaliteit kunnen interfereren met elkaar.

Ik zie drie gradaties als je kijkt binnen de groeperingen. De jongeren tot 15 jaar die als een soort van loopjongetjes gebruikt worden, een fiets jatten en zo. Zover gaat het allemaal niet, het zit meer in het baldadige. Dan zit er een groepje tussenin die scooters omkatten in de bergingen. Daar gebeurt iets dat niet zichtbaar is, maar wel strafbaar en dan heb je de jongens die zich bezighouden met zware criminaliteit. Die krijg je niet te zien, daar zijn ze veel te slim voor. Dat is een zaak voor de politie. Daar moet je als beheerder geen bemoeienis mee willen hebben. Wij kunnen aan de onderste laag beginnen te werken, maar de grote zaken zijn voor de politie. Van het landelijke netwerk van grote criminelen uit Utrecht en Amsterdam, daarvan weet ik vrij zeker dat een groot deel uit Kanaleneiland komt. Ik ga daarin niet investeren want uiteindelijk maak ik daarmee ook het politieonderzoek kapot. Bijvoorbeeld; als ik weet dat in de berging scooters worden omgekat moet ik afwegen: wat is belangrijker, dat ik daar direct een eind aan maak of het politieonderzoek ernaar? Je moet de zaken ook in hun grotere verband zien. (beheerder woningcorporatie)

Verwevenheid van kleinere criminaliteit met zware vormen wordt op een wat andere manier benadrukt in het rapport *De Achterkant van Amsterdam* (Tops en Tromp 2019). De drugseconomie is omvangrijk en lucratief en binnen de kartels gaat het er hard aan toe. Er is grote behoefte aan hand- en spandiensten, waaronder het koerieren. Eerder schreef socioloog El Hadioui (2015) in een boek over straatcultuur al hoe straatjongens in dat gat springen omdat ze de netwerken kennen en graag rijk worden om te kunnen pronken, hun identiteit uit te dragen ondanks dat ze uit arme gezinnen komen. In de criminologie is algemeen aanvaard dat armoede kan verlokken tot crimineel gedrag, precies om deze reden (Bovenkerk 2014). Toch zijn er ook jongeren die de verlokkingen weerstaan en hun op straat opgedane vaardigheden weten te benutten in bijvoorbeeld eenmanszaken of als jongerenwerker, zoals we ook in Kanaleneiland zien (El Hadioui 2015). Alarmerend is dat, eenmaal betrokken bij hand- en spandiensten, een criminele carrière kan volgen die de deur naar een normale baan dichtgooit. Het is dan niet meer achterstand die criminaliteit veroorzaakt, maar criminaliteit die aanhoudende maatschappelijke achterstand tot gevolg heeft (Bovenkerk 2014).

Argwaan jegens het gezag

Hoe ervaren de respondenten in Kanaleneiland de omgang met de politie? De jongens geven aan dat die relatie, na een slechte verstandhouding tot voor enkele jaren geleden, verbeterd is. Een slechte relatie met de politie krijgen vooral Marokkaans-Nederlandse jongens soms van huis uit mee. Hier zou volgens onder meer Bovenkerk (2014) een culturele component aan zitten. De meestal uit de Rif afkomstige eerste generatie kent vanuit het herkomstland een wantrouwen tegenover het centrale gezag. De politie is een belangrijke representant van het gezag. De aversie zou meegenomen zijn naar Nederland en, wellicht onbedoeld, overgedragen worden op de volgende generatie. Het zou hier te lande meer kwaad doen dan in andere Europese landen met Marokkaanse migranten, omdat het interfereert met een individualistische Nederlandse cultuur (idem). Die cultuur biedt meer ruimte om tegendraads te zijn. Enkele jonge mannen en de sociaal makelaar in de wijk her-

kennen de gereserveerde houding van thuis tegenover de politie, die niet onopgemerkt blijft, ook al wordt ze op een subtiele wijze gecommuniceerd.

Respect werd thuis aangeleerd voor bijvoorbeeld mensen van Mitros (de woningcorporatie). Of voor de leraar op school: de leraar heeft altijd gelijk. Maar over de politie hadden ze het niet. (Kader)

De houding tegenover de politie is bij straatjongeren nog wel negatief. Misschien omdat ze het van huis uit meekrijgen. Vader is pessimistisch over de politie. Ook als die vader zegt 'De politie is jouw vriend', komt dat signaal wel door. (Mohamed)

Het wordt pas mogelijk kritisch te kijken naar de eigen houding ten opzichte van de politie, nadat de jongere geconfronteerd wordt met andere zienswijzen, bijvoorbeeld door ervaringen op latere leeftijd.

R: De relatie tussen de jongeren en de politie? Ik denk tot en met de basisschool gaat het goed. Met 13 jaar, ik denk dat ze dan zoiets hebben van: politie? Prima. Ik denk vanaf 14 jaar merk je toch wel dat er een soort van haat is tegenover de politie.

I: En is dat nog veranderd door de tijd heen?

R: Voor mij wel. Om eerlijk te zijn had ik vroeger ook gewoon een afkeer. Dat had meer te maken met privédingen die dan gebeuren. Nam je de politie kwalijk. En als je dan ook nog eens vrienden had die dachten van: hé, de politie deugt niet. Ja, dan klikte je natuurlijk ja: bij jou was er ook wat gebeurd. Ja, op een gegeven moment verandert dat natuurlijk. Dan krijg je een baan of ga je naar school. Mbo heb ik eerst gedaan en daarna naar hbo en dan kom je met andere mensen en dan zie je ook de problemen die je eerst niet zag. Eerst was het gewoon iets dat gewoon aanwezig was en vervolgens zie je het als een probleem. Dan ga je oplossingen bedenken. Maar ja, haat is er gewoon. Als je daar bijvoorbeeld aan het spelen bent, komt er een busje langs of gewoon politie op de fiets. En die worden dan geheid uitgescholden en natuurlijk met hun rug naartoe keren. (Kader)

I: Heerst er dan ook een vijandigheid naar de politie?

R: Ja, tuurlijk

I: Hoe komt dat?

R: Politie zorgt voor problemen.

I: Hoezo?

R: Altijd als je iets hebt gedaan krijg je geldboete of taakstraf en als je iets hebt gedaan en het wordt bestraft. Thuis krijg je problemen, op straat en op school en dan krijg je boosheid en dat ga je verhalen op de politie.

I: Voel je dan ook een afstand naar de politie en de overheid?

R: Ja.

I: En in jouw groep denken meerdere mensen er zo over?

R: Ja, iedereen denk hetzelfde.

I: Zou je weten hoe je dit zou kunnen veranderen?

R: Weet ik niet, kinderen zijn gewoon zo. (Munir, 14)

Opvallend in beide citaten is dat de jongens aangeven dat ze privéproblemen op de politie verhaalden. Deze overwegend negatieve houding ten opzichte van de politie hoorden we bij de jonge jongens weinig; de meeste hebben op zijn minst gemengde ervaringen met het gezag en tonen wel enig begrip voor de kant van de politie in het verhaal.

Toch is, ook voor de jongere jongens, het optreden van de politie als zodanig ook een bron van argwaan, zoals we hierna bespreken. Dat optreden is intensiever dan elders omdat de wijk de naam heeft problematisch te zijn. Ook het feit dat er ‘zwijgwijken’ zijn met een populatie met minder of helemaal geen jeugd met roots in de Rif, geeft aan dat de culturele factor zeker niet de enige is en waarschijnlijk ook niet de belangrijkste.

Irritating policing...

Hiervoor kwam al ter sprake dat jongens het gevoel hebben of gehad hebben dat ze als (Marokkaans-Nederlandse) bewoners van een kwetsbare wijk door het gezag strenger tegemoet getreden worden dan elders het geval zou zijn. Ze denken dat hun achtergrond, maar toch ook de wijk met een concentratie van mensen zoals zij, daarin een rol speelt. Waar verschillende jongens hierop verontwaardigd reageren, lijken anderen de grote kans om met politie in aanraking te komen als *fact of life* te aanvaarden.

I: *Merk je ook dat door de veranderingen van de plekken dat je eigen bewegingen door de buurt heen veranderd zijn?*

R: *Ja dat merk je zeker wel, bijvoorbeeld met Cultuurhuis. Daar ga je echt heen om binnen te zijn en je eigen ding te doen, een beetje rappen en niet in de buurt op een bankje zitten met vrienden en praten, waar politie kan langsrijden en die gaat provoceren. Het is beter dat je dan niet op straat zichtbaar bent. (Jeffrey, 17)*

I: *Hoe zou je de houding van jongeren tegenover de politie omschrijven?*

R: *Ik denk dat ze zich vaak benadeeld voelen. En daardoor ook vuur met vuur bestrijden. Dat is wat ik meekrijg. Hoe zou ik die houding beschrijven? Wel gewoon tegenwerken.*

I: *En heb je het idee dat dat in de loop der tijd is veranderd?*

R: *Ik merk sinds kort dat de politie er wat aan probeert te doen. Maar het is wisselwerking weet je. Als de politie niet laat zien dat zij niet bewust bepaalde mensen benadelen. Dat zij niet bewust vooroordelen. Dat gaat niet van de andere kant komen. Dat moet eerst van hun komen dan van de andere kant. Anders gaat er niks gebeuren denk ik.*

I: *En hoe zit dat bij jou zelf?*

R: *Ik geloof niet dat de politie altijd even eerlijk handelt. Ik ben bereid om autoriteit te respecteren, dus ik ga niet als ik word staande gehouden, ga ik er geen scène van maken. Maar als je mij vraagt waar ik van overtuigd ben, dan ben ik er zeker van overtuigd dat vooroordelen bestaan binnen de rechtstaat. (Mimoen)*

Vergelijkbare anekdotes zijn er over andere kwetsbare wijken (Schuilenburg 2019), blijkens verschillende reportages in onder meer de Schilderswijk (Mill 2018; Hollek 2017) en de naoorlogse wijk Dreven en Gaarden in Den Haag, waar sprake was van een VIP-methodiek: *Very Irritating Police* (Schraivesande 2019). Dit hield in dat jongeren preventief achtervolgd en

geobserveerd werden, wat tot onhoudbare irritaties leidde. Reacties op de veelvuldige ID-controles werden er steeds persoonlijker en feller. Ook de wijkagent, voorheen gezien als vertrouweling, moest het ontgelden. 'We hadden het gevoel: wat we ook doen, we doen het toch niet goed', zeiden de jongens. In Dreven en Gaarden ging de politie over tot meer samenwerking met scholen en met jeugdwerk. De wijkagent: 'Die samenwerking is een groot verschil met jaren geleden. Toen waren de jongeren één gesloten bolwerk. Nu zie je dat jongeren elkaar corrigeren.'

De politie ziet het probleem van de aanhoudingen ook

De politie in Kanaleneiland onderkent dat jongens soms staande gehouden worden omdat ze samen zijn met jongens die wel wat gedaan hebben; of die vermoedelijk iets gedaan hebben. Ze geven aan dat het voor onschuldige jongens lastig en vervelend is om louter met de politie te maken te krijgen omdat iemand in de groep met wie je bent iets gedaan heeft.

R1: Je hoeft maar een keer bij iemand in de auto te stappen of zo en er gebeurt wat en ja je zit misschien weer op het politiebureau om niks. Alleen omdat je erbij zit. Weet je, dus dan is het natuurlijk veel makkelijker om uit Kanaleneiland, om uit je oude omgeving weg te gaan waardoor je niet meer je oude vrienden hoeft af te wijzen. Je komt niet meer in die situatie waarin je [tegen je] oude vrienden zegt van 'Ik ga niet meer met jullie mee of ik wil niks meer met jullie te maken hebben', of wat dan ook.

R2: Misschien ook dat voorbeeld van die jongen die bij de politie solliciteerde?

R1: Ja. We hadden een jongen hier in de buurt, die wilde heel graag bij de politie solliciteren. Maar ook echt puur en alleen omdat hij altijd bij andere jongeren heeft gestaan die wel allemaal antecedenten hadden en zich bezighielden met criminele activiteiten. En dat door ons is vastgelegd en hij dus ook elke keer om zijn legitimatie is gevraagd, ja staat hij in het systeem te boek als een lid van een nou overlast, misschien wel een criminele jeugdgroep. Wat hem uiteindelijk in de sollicitatieprocedure heeft genekt.

I: Is dat gelijk aan een strafblad eigenlijk? Is het zichtbaar voor een werkgever?

R1: Nee dat is niet gelijk aan een strafblad. Zo'n selectiecommissie van de politie die schrikt daar gewoon van. Dit is een te groot risico om onze organisatie binnen te halen. Dit terwijl... als jij zo... als wij zo met die jongen praten en denken we van: ja, potverdorie. Had eigenlijk wel een hele goede kandidaat geweest weet je wel.

R2: Een heel goed rapport was er over hem geschreven door de selectiecommissie. Alleen op het antecedentenonderzoek is hij afgewezen. (wijkagenten)

Criminoloog Bovenkerk (2014) bediscussieert of er sprake is van disproportioneel vaak staande houden van bepaalde bevolkingsgroepen. Dat dit gebeurt is eigenlijk inherent aan het politiewerk, zoals een van de aangehaalde jongens zelf al analyseerde: als er meer geklaagd wordt in de wijk, gaat de politie daarheen. Dat is ook haar taak. Doordat de wijkbevolking geen afspiegeling van de bevolking is, betekent dit al dat bewoners disproportioneel vaak staande worden gehouden, in deze casus vooral bewoners met een Marokkaans-Nederlandse of andere migratieachtergrond. Een volgende zeef is dat de aangehou-

den jongens op straat te vinden zijn. We zagen al dat sommige jongens het verstandiger vinden niet op straat te zijn om deze reden. Tegelijkertijd zijn er soms goede redenen om wel op straat te zijn, ook buiten de gang naar school, bijbaan, sport of kermis. Dat kan een lastige relatie thuis zijn, of een kleine behuizing, waardoor het op straat makkelijker is om met vrienden te zijn.

Wil de politie doelgericht te werk gaan, in de zin van met zo min mogelijk aanhoudingen zoveel mogelijk schuldige burgers pakken, dan concentreert ze zich op groepen die statistisch gezien de meeste kans hebben op overtredend gedrag en dan komen ze uit bij jonge mannen uit bepaalde biculturele groepen. Overigens vergroot die focus vervolgens de pakkans en beïnvloedt zo weer het statistische beeld. Het grootste bezwaar hiervan is volgens Bovenkerk (2014) echter dat ook het aantal leden van de ‘verdachte’ bevolkingsgroep dat ten onrechte wordt aangehouden, disproportioneel groot is. En deze vorm van *overpolicing* irriteert de jongeren wier identiteit steeds wordt gecontroleerd (Svensson et al. 2012).

Verhalen over de politie

Duijndam en Prins (2017) onderzochten samen met een groep Haagse hogeschoolstudenten de verhalen die bij jongeren in de Haagse Schilderswijk de ronde doen. Het ging hun niet zozeer om de objectieve waarheid ervan, maar om wat de auteurs het waarheidseffect noemen, volgens het theorema van Thomas: als mensen situaties als waar ervaren gaan ze daarnaar handelen en krijgen die situaties reële consequenties. Zij verzamelden van bijna 50 bewoners 180 verhalen en analyseerden die. Het ging zowel om eigen ervaringen als om verhalen van horen zeggen. In veel verhalen figureren agenten die slechte intenties met de jongeren hebben; die het op ze gemunt hebben. In die verhalen storen jongeren zich ook aan een onvriendelijke houding van de agenten of klagen ze over geringe communicatie over de reden voor een controle. Ergernissen in de verhalen zijn frequente ID-controles, maar ook dat een disproportioneel aantal agenten afkomt op wat volgens de verteller een gering probleem is. Dit roept gevoelens op van frustratie en machteloosheid. Deze verhalen klonken ook in Kanaleneiland.

Was meer dat sommige mensen in bepaalde wijken en buurten die belden heel gauw de politie voor de kleinste reden en dan denk je ook: waarom doe je dat? Het slaat nergens op. Ik begrijp dat mensen het vervelend vinden als jongens ‘s avonds staan te hangen als ze willen slapen en dat ze volgende morgen vroeg op moesten dan weg en als ze dan zeggen: ‘Willen jullie even stil doen?’, dan doen wij dat ook en wordt het ook wel begrepen, maar als jij opeens de politie belt voor overlast dan kan je akkefietjes verwachten. Het is gewoon irritaties die opbouwen. [...]

Als je daar met een dreigende houding komt van: opflikkeren nu hier, je hebt hier niks te zoeken, dan kan je ook iets terug verwachten met: wie ben jij nou weer om dat te zeggen en slaat nergens op. Maar als je komt en je vraagt en legt uit dit en zo is aan de hand, kan je even opletten, dat werkt beter. Het gaat erom als normale mensen met elkaar om te gaan. (Saïd, 21)

Hoe langer je daar staat, hoe meer mensen eromheen zijn en voor je het weet is het weer een probleem. Dat was dus voorheen wel het geval, waardoor altijd escalaties zijn. Dan hebben bepaalde agenten natuurlijk ook een soort van haat: volgende keer pak ik die jongens terug. De jongens denken precies hetzelfde. Krijg je kat en muis. Volgende keer fietst een simpele agent langs, wordt voor homo noem maar op uitgescholden. Die wordt boos en fietst terug, maar weet natuurlijk niet wie het gezegd heeft en dan krijg je weer een gesprekje wat nergens over gaat, komen er weer wat mensen bij en escaleert het. Een soort kat-en-muisspel [...].

Zo'n standaardagent, om het zo maar te zeggen, dan kan het heel escalerend werken. Je hoeft maar iemand aan te spreken en dan merk je dat vrienden, jongens komen, noem maar op. Komen kijken, beetje bemoeien, waardoor de agent misschien zich een beetje bedreigd voelt of onveilig. Die roept versterking, dan komen er weer wat meer agenten. Dat zorgt er weer voor dat er meer mensen komen. Dat het spannend is. Voordat je het weet... dat zie je nu heel vaak. Kijk, het begint met iets heel stoms en dan voordat je het weet staan er vijf politieauto's en 50 jongeren tegenover elkaar. (Mustafa)

Ook de stoerdere verhalen over achtervolgingen met scooters worden zowel in de Schilderswijk als in Kanaleneiland verteld, met dezelfde metaforen ook, zoals het meer-malen genoemde kat-en-muisspel.

In de Schilderswijk werden ook tegengeluiden gehoord, waarbij meestal vrouwelijke respondenten over hulpvaardigheid van de politie vertellen, en over een beleefde en correcte opstelling. Van de jongeren die weinig vertrouwen hadden in de politie in de Schilderswijk, waren er verschillende die een uitzondering maakten voor de wijkagent, 'die zij loofden vanwege de hulpvaardigheid en aanspreekbaarheid, maar vooral omdat hij of zij de bewoners kende en, omgekeerd, de bewoners de wijkagent wisten te vinden als dat nodig was' (Duijndam en Prins 2017: 147). In Kanaleneiland werd ook positief over de rol van goede wijkagenten gesproken, die het beeld geven dat de relatie met de politie is verbeterd, zoals we hierna toelichten.

In Duijndam en Prins (2017) wordt ook opgemerkt dat in de verhalen de machtsverhouding tussen burger en politie of overheid in bredere zin een rol speelt. Daar passen verhalen bij over het kat-en-muisspel, maar ook dat de politie wel gezien wordt als vertegenwoordiger van een groter systeem dat hen reduceert tot tweederangsburgers. Hetzelfde thema, de machtsverhouding tussen politie en burger, werd ook anders belicht, in verhalen waar jongeren zelf verantwoordelijkheid dragen voor de wijze waarop de politie in de wijk optreedt. Onderstaande discussie in een groepje van drie vmbo-leerlingen illustreert de beide stellingen.

Karim (15): Als jij ziet dat de overheid beter met jou omgaat, ga jij bijvoorbeeld geen steen door een bushokje gooien. Maar als jij te horen krijgt dat je 3000 euro terug moet geven aan de belasting, dan word je wel paranoia in je hoofd. Dan ga je ook gekke dingen doen. [...]

I: En zouden jullie zeggen dat de overheid jullie goed behandelt?

Karim, Ibrahim, Hafid: Mwa...

Hafid (14): *Kijk de overheid behandelt ons wel goed, maar wij gaan niet goed met de behandeling om. Waardoor hun ook denken van: ja laat toch maar... En hun bouwen ook gewoon voor ons speeltuinen om te spelen, voetbalveldjes.*

Karim: *En als anderen die speeltuintjes kapot gaan maken...*

Hafid: *Dan denken hun ook van: we doen het voor jullie en dan maken jullie het kapot. Dan heeft het ook geen zin. We gaan het niet elke keer maken, maken, maken... Op een dag gaat het stoppen. Zo denken hun. Maar wat Wilders doet is ook niet echt normaal.*

Ibrahim: *Het heeft slechte kanten en goede kanten.*

Verbeterde verhouding met de politie dankzij de-escalerende wijkagenten

In Kanaleneiland is, volgens zowel de jongens als de politie, de relatie de laatste jaren verbeterd. Aan de verbeterde relatie heeft vooral bijgedragen dat er meer gesprekken zijn tussen agenten en jongeren. De politie is overgestapt van 'meldingrijden' naar wijkgericht werken, ofwel uitstappen en praatjes maken en contact houden met de jongeren en met het jongerenwerk. De gesprekken dragen bij aan meer wederzijds begrip, waarbij de jongeren ook meer zijn gaan reflecteren op hun positie ten opzichte van de politie. Verschillende jongeren prijzen de wijkagenten, die escalatie weten te vermijden.

I: *Als jullie kijken naar vroeger, hoe de politie toen met jongeren omging en hoe dat nu is.*

Karim (15): *Vroeger waren ze veel strenger.*

I: *En hoe is de relatie?*

Karim: *Nu is de relatie echt beter geworden. Bijvoorbeeld een agent komt op de fiets en dan gaat hij rustig met ons praten en met ons een potje voetballen. Maar vroeger was het echt heel anders. Vroeger kwamen ze alleen om klappen uit te delen.*

I: *Hoe was de houding tegenover de politie en de rechtstaat eigenlijk? In jouw jeugd? [...]*

Karim: *Had eigenlijk gewoon een negatieve lading. Wij waren super pessimistisch tegenover de politie. Geen goed woord tegenover de politie. Dat was een beetje de houding in de wijk. Van de mensen die ik, in mijn omgeving, met wie ik in aanraking kwam, dat was wel heel vaak hetzelfde.*

I: *En is dat nu anders of is dat hetzelfde ongeveer bij de jongeren van nu?*

Karim: *Ik denk dat het iets anders is. Ik denk dat jongeren ook hebben gezien dat er politieagenten zijn die heel anders zijn. Weliswaar in mijn tijd was dat anders, maar toen werd er ook niet echt een dialoog gevoerd op straat. Er werd niet in gesprek gegaan met de jongens op straat. Dus ik denk dat dat wel een kleine kanteling heeft gebracht. (Mohamed)*

De veranderende houding ten opzichte van de politie wordt ook gevoed door inspanningen van het jongerenwerk van onder meer Trendy, een *bottom up*-organisatie uit de wijk, die zich onder meer ten doel stelt om moeilijk benaderbare straatjongeren te bereiken en op een positieve manier bij de wijk te betrekken. Trendy-mannen laten een jongere die over de politie klaagt ook wel de andere kant horen.

Soms dan hoor je zo van: 'Agent heeft mij gisteren onterecht aangehouden of boete gegeven. Hij is een klootzak en een racist', en noem maar op. En dan proberen wij de situatie te schetsen, te bekijken, van een andere kant te bekijken hè. Dan vaak denken de jongens

niet na. Het is natuurlijk allemaal eenrichtingsverkeer in hun beleving en dan laat je ze eerst dingen beseffen. Als je denkt dat het nodig is dan bel je de agent erbij voor een gesprekje met ons als schakel ertussen. Soms loopt dat uit met een hand schudden van: hé, we hebben elkaar misschien verkeerd begrepen of volgende keer zal ik er misschien beter op letten.
(Mustafa)

Harde aanpak versus community policing

In de commentaren naar aanleiding van recente onthullingen over hoe de (Amsterdamse) drugsindustrie in kwetsbare wijken haar voetvolk vindt, is er volop aandacht voor de taken en de rol van de politie. De roep om meer repressie klinkt. Ten tijde van verschillende terroristische aanslagen in West-Europa, vooral die in Frankrijk, klonk in de media nog lof voor de Nederlandse aanpak van *community policing* in kwetsbare wijken: politie die in de wijken een vinger aan de pols houdt en praat met de jongeren in de wijk. Het zou geholpen hebben om Nederlandse jeugd minder in een isolement te dringen en ze zo weerhouden van vijandigheden, onder meer in de vorm van aanslagen. Deze vorm van politietoetreden is expliciet gericht op een goede relatie met bewoners om het vertrouwen te verhogen. Het effect van *community policing* op de tevredenheid over de politie en het vertrouwen in de politie is overtuigend vastgesteld (Gill et al. 2014). Het doel is wederzijds vertrouwen tussen de lokale gemeenschap en het gezag te stimuleren. Daar waar het aan vertrouwen in het gezag schort, is de aanpak goed op zijn plaats (Van Noije 2017). Deze proactieve aanpak is echter arbeidsintensief en komt onder druk te staan bij onvoldoende politiekraacht. In de aanbevelingen van het rapport *De achterkant van Amsterdam*, over de drugscriminaliteit in die stad, klinkt een genuanceerd geluid. Hoewel de auteurs zich stevig uiten met termen als ‘optreden’, ‘volhouden’ en ‘handhaven’, brengen ze een belangrijke nuancering aan (Tops en Tromp 2019: 48):

Voor de harde kern is een stevig repressief repertoire nodig; voor de groepen daaromheen zou het een tragisch misverstand zijn om alleen op repressie in te zetten. Het zou leiden tot verdieping van de kloof met de maatschappij van de beter gesitueerde burgerij. Het zou de minder bevoorrechten dieper in een sociaal isolement drijven, zoals dat bijvoorbeeld is aan te treffen in de banlieu van Parijs.

De auteurs doen een beroep op een vorm van politietoetreden waarbij burgers niet op voorhand verdacht zijn en de politie daarnaar handelt. Duijndam en Prins (2017) sluiten hun bundel met politieverhalen in de Schilderswijk af met een aanbeveling die hierbij aansluit. De verhouding tussen jongeren en agenten staat niet los van bredere maatschappelijke tendensen. De politie opereert in een gecompliceerd krachtenveld, als ‘frontlinie van de overheid’. Belangrijk is daarom dat jongeren en agenten elkaar beter leren kennen en weet hebben van elkaars achtergrond, dilemma’s en hun handelen. Ook divers samengestelde politiecursussen kunnen helpen. Daarnaast adviseren zij heel concreet: terughoudend zijn met ID-controles en beter uitleggen waarom die plaatsvinden. Ten slotte worden goede competenties van agenten in hun omgang met jongeren als succesfactor

genoemd. Elk van deze aanbevelingen wordt ondersteund door de ervaringen in Kanaleneiland.

Kort samengevat

Kanaleneiland geldt als een gesloten gemeenschap met een zwijgcultuur. Die wordt wel toegeschreven aan culturele kenmerken die Marokkaanse Nederlanders vanuit de Rif zouden hebben meegebracht, net als argwaan jegens het gezag, die onwillekeurig op kinderen is overdragen. Dat verklaren de wat oudere respondenten. Evengoed menen professionals van de woningcorporatie en de politie dat het zwijgen voortkomt uit intimidatie door een kleine groep daders van bijvoorbeeld woninginbraak en vernieling. Er wordt dan door slachtoffers gezwegen uit angst voor represailles.

De respondenten zijn unaniem over de vaststelling dat de overlast op straat is afgenomen en dat het beter gaat met de wijk, hoewel enkele de geringere reuring betreuren; de 'salsa' zou uit de wijk verdwijnen.

Als oorzaken voor de geringere overlast noemen de jongens en jonge mannen vooral dat het straatleven van jongeren minder is geworden. Voor een deel zou het verplaatst zijn met de uitplaatsing van gezinnen tijdens de herstructurering, terwijl sommige raddraaiers ingerekend zouden zijn. Zeker zo belangrijk is volgens de respondenten een generatiewisseling onder de jongeren en hun ouders. Overlastgevende jongens zijn in een serieuze levensfase beland. De volgende generatie heeft het thuis, materieel en immaterieel, al wat beter en jongens zouden daardoor meer aan school doen en minder snel te verleiden zijn tot het grote geld, al is die verleiding niet verdwenen. Ook de tijd achter pc en smartphone wordt aangehaald en het cameratoezicht in de wijk. Professionals noemen daarnaast sociale interventies, zoals de Vreedzame School.

De geïnterviewden zijn het erover eens dat de afgenomen overlast niet zoveel zegt over de criminaliteit in en vanuit de wijk. Er bestaat onenigheid en onduidelijkheid over de vraag of ook de criminaliteit is afgenomen. De serieuzere criminelen houden zich onzichtbaar, de bereidheid om criminaliteit te melden is nog altijd gering vanwege gevreesde represailles, en op het vmbo waar veel kinderen uit Kanaleneiland op zitten, blijft men alert op werving van drugskoeriertjes die af en toe de kop opsteekt.

De jongeren hebben aangegeven dat de relatie met de politie verbeterd is in de voorbije jaren, vooral dankzij het optreden van goede wijkagenten. Die zijn van 'meldingrijden' overgegaan op wat wel *community policing* genoemd wordt: het onderhouden van contact in de wijk en met de jongeren op straat. Het heeft er ook toe bijgedragen dat de agenten de achtergrond van de jongeren en hun gedrag beter begrijpen en vice versa. Voordien vonden vaker aanhoudingen plaats van jongens. Het knaagt aan hun zelfbeeld als ze regelmatig als een crimineel worden aangehouden. Daarnaast voedt het de weerzin tegen rechtstaat en gezag, waarvan de politie de frontlinie vormt. De politie in Kanaleneiland onderkent dat hun aanhoudingen de jongens kunnen beschadigen vanwege dossiervorming. De jongens zelf uiten zich vooral verontwaardigd over het onrecht dat ze ervaren en over boetes. Op hun beurt hebben politieagenten een lastige positie als de wijkbewoners

het wijdere politiek-maatschappelijke, wel als 'hard' omschreven klimaat, op deze front-soldaten projecteren. Of als jongens problemen thuis op de politie afreageren. Het mechanisme van haperende onderlinge sociale controle biedt ruimte aan overtreders die weer aanleiding geven voor intensiever politieoptreden dan in andere wijken. Jongens die geen dader zijn kunnen daardoor disproportioneel gecontroleerd en in hun vrijheid beknot worden en zich gestigmatiseerd voelen.

5 Tot slot

In dit hoofdstuk gaan we in op de mechanismen die in de casestudie naar voren zijn gekomen en verbinden die aan inzichten uit het kwantitatieve buurteffectenonderzoek. Het gaat om verschillende, maar onderling samenhangende sociale processen die maken dat de sociale samenstelling van de wijkbevolking gevolgen heeft voor individuen die er opgroeien. Ook gaan we in op hoe de beleidsinspanningen in de wijk de mechanismen kunnen beïnvloeden. We formuleren suggesties voor verder onderzoek, zowel voor kwalitatief onderzoek (onder de kop ‘werkzame mechanismen’) als voor kwantitatief onderzoek (onder de kop ‘suggesties voor buurteffectenonderzoek’). In een epiloog gaan we aan de hand van interviews van eind 2020 met vier respondenten na wat er tussen het veldwerkjaar 2017 en eind 2020 veranderde. Komt het in de studie geschetste beeld nog overeen met het huidige beeld? Daarbij komt ook de invloed van corona op het leven van jongens en jonge mannen aan bod.

Invloed van de woonbuurt op bewoners, in het bijzonder op jongens en jonge mannen

Dit rapport had tot doel om de invloed van de buurt of wijk op kinderen en jongeren die er opgroeien nader te analyseren. Wat betekent een kwetsbare woonwijk of -buurt voor de bewoners en meer in het bijzonder voor de kansen van opgroeiende jeugd? Daarbij zijn bevindingen uit binnen- en buitenlands onderzoek op een rij gezet, om een beeld te geven van het voorkomen, de aard en de orde grootte van de effecten. Deze literatuur toont dat de kans in buurten en wijken met lage inkomens groter is dat kinderen vmbo gaan doen dan dat ze havo of vwo gaan doen, dat ze zonder startkwalificatie van school gaan en dat de kans groter is dat ze delinquent gedrag gaan vertonen. Dit effect van de buurt of wijk speelt onafhankelijk van kenmerken van het gezin waar het kind opgroeit, zoals een lage opleiding van de ouders en opgroeien in een eenoudergezin (Harding et al. 2010; Junger-Tas et al. 2008; Kleinepier en Van Ham 2018; Nieuwenhuis en Hooimeijer 2013, 2016; Nieuwenhuis et al. 2019; Sykes et al. 2011). Het extra effect van de wijk of buurt heeft er mee te maken dat in wijken met lage inkomens vaker sociale kwesties spelen zoals armoede en schulden, wat ten koste kan gaan van de aandacht die er voor kinderen is. Het wonen in een omgeving waar veel bewoners in dergelijke omstandigheden verkeren, voegt problematiek toe aan die van individuele gezinnen.

Voor de schoolprestaties zijn gezin, daarna school en daarna de wijk het meest invloedrijk (Nieuwenhuis et al. 2019; Nieuwenhuis en Hooimeijer 2016; Sykes et al. 2011). Kleinschalig onderzoek op buurtniveau laat zien dat opgroeien in de 20% armste buurten 18% meer kans op schoolverlaten zonder startkwalificatie geeft dan opgroeien in een van de 20% rijkste buurten. Opgroeien in een eenoudergezin gaf 50-80% meer kans hierop. Invloed op de kans op delinquent gedrag zien we vooral op wijkniveau. Het effect van de buurt lijkt daarmee klein, maar er zijn twee kanttekeningen bij te plaatsen die we hierna toelichten: de buurt of wijk doet er veel meer toe voor de een dan voor de ander, en gezin,

school en straat, die in de analyses als verschillende werelden worden beschouwd, zijn in werkelijkheid met elkaar verbonden.

De ordegrootte van het effect van de buurt wordt meestal als gemiddelde voor alle kinderen of jongeren in de buurt berekend, maar in werkelijkheid speelt de buurt een grotere rol voor kinderen in een minder gunstige thuissituatie, zoals in gebroken gezinnen of arme gezinnen. Zij gaan eerder de straat op en komen dan eerder onder invloed van andere kinderen die minder werk van school maken en afleiding van de problemen thuis zoeken.

Deze zogenoemde effect-heterogeniteit doet zich ook voor tussen jongens en meisjes. Jongens ondervinden meer invloed van de buurt omdat ze vaker buiten zijn en meestal meer vrijheden krijgen (Elliot et al. 2006; Harding et al. 2010; Nieuwenhuis en Hooimeijer 2016; Visser 2014). Dit is de reden dat de casestudie is toegespitst op jongens.

Onderschatting van het effect van de wijk of buurt op kinderen in kwetsbare posities ontstaat ook doordat in de analyses wordt gecorrigeerd voor bijvoorbeeld school- en gezinsomstandigheden. Er wordt dan gedaan alsof gezin en school buiten de context van de wijk opereren, maar dat is niet het geval. Zo staat de leerlingenpopulatie op basisscholen en in mindere mate scholen voor voortgezet onderwijs, niet los van de wijkpopulatie (Sharkey en Faber 2014; Wodtke et al. 2016). Scholen zijn ingebed in een buurt en wijkomgeving; de driehoek thuis, school en straat is onderling verbonden (El Hadioui 2015).

In een casestudie in de Utrechtse wijk Kanaleneiland is aan de hand van interviews met jongens, jonge mannen en professionals nagegaan hoe effecten van de sociale woonomgeving op leerprestaties en delinquentie tot stand komen en welke mechanismen hiervoor verantwoordelijk zijn. Ook zijn beleidsinterventies in de wijk aan de orde gesteld. Met deze instrumentele casestudie willen we beter en diepgaander grip krijgen op de problemen die in een kwetsbare wijk spelen voor jongens, in een concrete context. Zo krijgen we meer inzicht in de vraag waarom de wijk of buurt invloed kan hebben op jongens die er opgroeien. In die zin is de studie een verdiepende illustratie van de problematiek.

Mechanismen

In de literatuur zijn verschillende mechanismen geformuleerd, die maken dat de buurt meespeelt in zaken als onderwijsprestaties en delinquent gedrag (Galster 2010; Miltenburg 2015; Nieuwenhuis en Hooimeijer 2013, 2015; Permentier 2009; Putnam 2015; Sampson en Groves 1989, 1999). Deze mechanismen zijn, zonder dat ze expliciet bevraagd zijn, in de casestudie ook aan het licht gekomen.

Het eerste mechanisme betreft socialisatieprocessen thuis, onder vrienden en op school en hoe deze met elkaar interfereren. Kwetsbaar voor mindere prestaties zijn vooral kinderen in een moeilijke thuissituatie. Een ongunstig thuismilieu kan het gevolg zijn van een instabiele gezinssituatie, van psychosociale problematiek bij ouder of kind en zeker ook van armoede en schulden. De aandacht die daarnaartoe gaat, gaat niet zelden ten koste van het kind, en een dergelijke thuissituatie bemoeilijkt het leren. Kinderen in een onveilige of vervelende thuissituatie zoeken eerder afleiding op straat, en daar komt de invloed van de buurt in beeld. Op straat vinden met name jongens *common ground* met andere jongens die

niet op schoolprestaties en een toekomstperspectief voor de lange termijn gericht zijn, maar in eerste instantie op escapisme en afreageren. Jongens die thuis goed begeleid worden, onttrekken zich makkelijker aan invloeden van de straat. Respondenten in de casestudie gaven dat aan. Naarmate de inzet voor school naar de achtergrond raakt, winnen alternatieve bezigheden aan wervingskracht, zoals de verwerving van 'snel geld'. Ronselelaars voor criminele activiteiten maken gebruik van deze jongeren in kwetsbare posities. Nadat de val voor het snelle geld tot een strafblad heeft geleid, snijdt de criminele carrière de pas af naar een alledaags leven (Bovenkerk 2014).

In de buurteffectenstudies is het gebruikelijk op zoek te gaan naar problematische uitkomsten en daar verklarende mechanismen bij te bedenken. In deze en ook andere casestudies (zie bijvoorbeeld Koster en Mulderij 2011; Kullberg et al. 2015; Mouktadibillah 2013; Pinkster 2009; Tersteeg en Albeda 2017) komen ook meer positieve socialisatieaspecten aan het licht. Zo is aangegeven dat de saamhorigheid en hulpvaardigheid onder bewoners groot is, wat onder nieuwe bewoners die elders zijn opgegroeid minder zou zijn. Verschillende respondenten zeggen dat ze gezien hun achtergrond extra goed hun best moeten doen en moeten presteren. Die veerkrachtige houding wordt thuis meegegeven en veerkracht maakt weerbaar tegen onder meer slechte invloeden van *peers*.

Weerbaarheid blijkt ook te ontstaan vanuit emancipatie in de gezinnen, zoals betere banen en wat hogere inkomens, kleinere gezinnen en zo meer bestedingsruimte en aandacht per kind, en betere kennis van de Nederlandse samenleving. Volgens de respondenten doet zich dat allemaal ook voor in Kanaleneiland. Daarbij zijn er ook vrienden die elkaar juist de goede kant op helpen. Opmerkelijk is hoe jeugd vrienden die een heel verschillende kant uit zijn gegaan, wel contact houden en hoe de geslaagde vriend een afgedwalde vriend op het rechte pad kan helpen, hoewel ook daar begrenzings zijn, zoals een flink strafblad of te grote schulden. Jongere jongens zeggen eerder dat ze 'afscheid nemen' als een vriend in hun ogen de verkeerde kant opgaat.

Naast socialisatie thuis, op school en onder gelijkgestemden op straat, is een tweede mechanisme de ontoereikende sociale controle in de wijk. Het is nergens makkelijk om elkaars kinderen te coachen en aan te spreken op hun gedrag en dit gebeurt nog minder als volwassenen in de wijk hun handen vol hebben aan hun eigen problemen, zich onvoldoende veilig voelen om jongeren tot de orde te roepen en onzeker zijn om corrigerend op te treden waar dit zonder risico zou moeten kunnen. Ook zou het ouders volgens verschillende respondenten, en ook volgens onderzoek in Kanaleneiland van De Winter et al. (2017), ontbreken aan zelfvertrouwen om andermans kinderen te corrigeren, bovenop de meer individualistische normen die in de gehele samenleving zijn gaan gelden. Geringe sociale controle kan een klimaat scheppen waarin baldadigheid onvoldoende wordt gecorrigeerd en waar criminele groepen makkelijker jeugd kunnen rekruteren dan elders. Opmerkelijk is dat sterke saamhorigheid en onderling hulpbetoon kunnen samengaan met ontoereikend toezicht op de eigen en zeker ook elkaars kinderen. Dat laatste is wat Sampson et al. (1999) *child centered social control* noemen, een vorm van gemeenschappelijk kapitaal dat van een andere orde is dan sociale cohesie in de buurt en het bekend zijn met

andere ouders (*intergenerational closure*). Ook als daarvan sprake is, kan de controle op kinderen tekortschieten, zoals in het veldwerk ook naar voren kwam. Ontoereikend toezicht op kinderen of jongeren is dus niet gelijk te stellen aan gebrek aan cohesie. De geïnterviewde jongens, jonge mannen en professionals bevestigen het beeld dat deze zaken (onvoldoende toezicht op kinderen, maar ook cohesie en saamhorigheid) gelijktijdig in de wijk aan de orde zijn.

Het derde mechanisme, last van het stigma van de buurt, kwam op twee manieren aan de orde. Voor het negatieve imago houden de respondenten vooral de media verantwoordelijk, die disproportioneel aandacht geven aan negatieve gebeurtenissen in de wijk en de positieve meestal negeren. De jongens storen zich daaraan en het kan ze verleiden om zich ernaar te gaan gedragen en defaitistisch te worden, zo komt uit deze studie naar voren. Geïnterviewde docenten op het vmbo dat aan het onderzoek deelnam, herkennen deze geïnternaliseerde stigmatisering. Daarbij laat zich niet helemaal ontrafelen in hoeverre het stigma rust op de woonwijk dan wel op de etniciteit of misschien ook de religie van bewoners. In de verwijzing naar berichtgeving over incidenten wordt wel heel duidelijk verwezen naar incidenten in de wijk, en niet onder bijvoorbeeld Marokkaanse jongeren elders. Ook de tegenreactie lijkt zich primair op de wijk te richten. Zo zeggen verschillende jongeren dat het negatieve imago ze juist heeft gemotiveerd om geëngageerd te raken in het verbeteren van dat imago. Welke percentages van jongeren gemotiveerd zijn om de negatieve stigmatisering actief tegen te gaan, kunnen we niet bepalen aan de hand van dit onderzoek. Dat is een interessante vervolgvraag. Verschillende respondenten menen dat de geschetste stigma's elkaar versterken: afkomst, religie en woonwijk. Op scholen wordt de reactie gesignaleerd van trots op en een sterke identificatie met de eigen wijk, deels als reactie op ervaren of gepercipieerde afwijzing door buitenstaanders. De geïnterviewde jongens bevestigen dit beeld.

Ook blijkt uit de interviews dat respondenten last hebben van het wijkimago door middel van het optreden van de politie. Hier spreken de jongens over ervaringen die ze in andere wijken niet hebben en die zodoende, behalve aan hun afkomst, ook aan de wijk kunnen worden toegeschreven. Juist in kwetsbare wijken patrouilleert de politie meer, wil ze ID-bewijzen zien en deelt ze boetes uit als dat nodig wordt gevonden. Veel aanhoudingen en controles geven in de publieke ruimte een onwelkom gevoel en boetes worden nogal eens onterecht gevonden, terwijl ze er financieel inhakken. Ook kan dossiervorming en de aantekening van aanwezigheid op straat gelijktijdig met jongens die wel iets op hun kerfstok hebben de jongens schaden, zoals ook uit een interview met politieagenten naar voren is gekomen. Dit ondermijnt bij de jongens het gevoel dat de rechtstaat voor iedereen is. Opmerkelijk is hoezeer de jongens de overgang naar wijkagenten vanaf het jaar 2014 als een verbetering hebben ervaren. Wijkagenten die meer weten van de achtergrond van de jongens en de gezinnen en met hen in gesprek gaan, worden onderscheiden van 'zo'n standaard agent'.

Mogelijk heeft het imago van de wijk nog invloeden die niet scherp uit de gesprekken zijn gekomen. Het kan zijn dat instellingen de reputatie van de wijk (onbewust) in hun handelen betrekken, bijvoorbeeld in de vorm van lagere adviezen voor het voortgezet onderwijs op basisscholen. De basisscholen zijn niet in het onderzoek betrokken, maar verschillende geïnterviewde jonge mannen menen dat zij of hun vrienden onder hun niveau geadviseerd zijn. Verschillende respondenten stroomden later alsnog door naar hogere niveaus. Of in die lage advisering behalve leerprestaties van het kind en het opleidingsniveau van ouders, ook het imago van de wijk meespeelt, hebben we niet onderzocht. Meer in het algemeen is de rol van instituties in de wijk een mechanisme dat hier niet diepgaand is onderzocht en wel een verklarende bijdrage kan hebben aan de invloed van de wijk op het individu. Dat geldt ook voor fysieke wijkkenmerken, zoals prevalentie van geluidhinder of fijnstof, die zich kunnen wreken in mindere gezondheid van bewoners wat langs die weg weer tot mindere onderwijs- of arbeidsprestaties kan leiden (Galster 2010). Uit ander onderzoek is bekend dat discriminatie op de arbeidsmarkt voorkomt op basis van afkomst en naam van de sollicitanten (Andriessen et al. 2010, 2014; Piek et al. 2018). De respondenten hebben hierover weinig gesproken; de meeste studeren nog. Discriminatie op de arbeidsmarkt koppelen de jongens – als het ter sprake komt – eerder aan hun afkomst dan aan de wijk waar ze vandaan komen (zie ook Mouktadibillah 2013).

Beleidsinterventies

Zoals in veel kwetsbare wijken, is ook in de setting van de casestudie, Kanaleneiland, veel gedaan in het kader van onder meer diverse generaties grotestedenbeleid en het krachtwijkenbeleid, om de wijk te verbeteren.

Binnen de wijkgerichte aanpak zijn fysieke en sociale maatregelen uitgevoerd. De fysieke betreffen het opknappen van woningen, aanhalen van het onderhoud en de aanleg of verbetering van sport- en spelvoorzieningen en openbare ruimten in de wijk. Hoewel de geïnterviewde jongens zich niet hebben uitgesproken over stedenbouwkundige of architectonische verbeteringen, is het opknappen van fysieke ruimten hun niet ontgaan. Het geeft een signaal af dat de bewoners het waard zijn om te investeren en zo is het ook wel ervaren.

Van een andere orde is de herstructurering van een deel van de wijk: de sloop van oude woningen en de bouw van nieuwe appartementen in een duurder segment. Dit was in Kanaleneiland merendeels gepland voor de economische crisis van 2008 inzette, en is door het intreden van die crisis met kleinere ambities en in een lager tempo uitgevoerd. De maatschappelijke context waarin dit gebeurde, was in 2017 al sterk veranderd ten opzichte van de afgelopen decennia: er is meer woningschaarste, betaalbaarheid is een probleem en de steden zijn domein geworden van mensen met hogere inkomens die de stijgende woningprijzen kunnen opbrengen.

Een Nederlandse buurteffectenstudie liet zien dat er zelfs op het niveau van wooncomplexen met nog geen 200 adressen (Kleinepier en Van Ham 2018) invloed is van lage inkomens van de bewonersgroep op schooluitval (los van kenmerken van de afzonderlijke gezinnen). Daaruit kunnen we opmaken dat menging van inkomens door duurdere woon-

complexen in de wijk te bouwen, niet afdoende zal zijn om problemen in complexen met armere gezinnen op te lossen. Wel is voorstelbaar (maar voor zover ons bekend nog niet onderzocht), dat de invloed van een 'arm wooncomplex' op uitkomsten voor jeugd geringer is dan de invloed van een arme buurt of wijk.

Mengen is dus geen panacee voor bewoners in kwetsbare posities. De beoordeling van deze interventie is daarnaast vanuit woningmarktperspectief in een ander daglicht komen te staan door het schaarser worden van goedkopere woningen, die zodoende meer gekoesterd moeten worden. Dat geldt temeer omdat armoede en betaalbaarheid van de essentiële levensbehoeften deel zijn van de problematiek. De woningcorporaties zullen bovendien meer middelen beschikbaar moeten houden voor verduurzaming van de woningvoorraad.

In veel wetenschappelijke bijdragen over gemengde wijken is het uitblijven van contact tussen de oude en de nieuwe bewoners als proeve van mislukt beleid gepresenteerd (Blokland en Van Eijk 2010; Kleinhans 2004; Pinkster 2009; Robson en Butler 2001). De case-studie geeft echter de indruk dat meer menging wel bijdraagt aan een verbeelde gemeenschappelijkheid, ook zonder noemenswaardig sociaal contact tussen oude en nieuwe bewoners. Hierbij spreken respondenten zich vooral uit over menging met nieuwe bewoners met een Nederlandse afkomst, zonder iets te zeggen over de inkomens van deze mensen. Het enkele feit dat er ook witte Nederlanders gezien worden die in de wijk thuishoren, draagt volgens verschillende respondenten bij aan een nieuwe 'wijk-ervaring'. Andere respondenten leggen echter de nadruk op het feit dat mensen tegen hun zin de wijk hebben moeten verlaten.

Wat het aanvaarden van de ingreep volgens verschillende respondenten makkelijker maakte, was dat het een geleidelijk proces was en dat het (door de invallende financiële crisis afgedwongen) op beperkte schaal heeft plaatsgevonden, zodat de wijk toch herkenbaar bleef. Zowel de jongens als verschillende professionals zien dit achteraf als een voordeel. De contacten met nieuwe bewoners zijn nog zeer beperkt, al zijn de eerste sporen van contact al zichtbaar onder kinderen. Maar veel nieuwe bewoners hebben nog geen kinderen. Het zou interessant zijn om op een wat langere termijn te onderzoeken hoe de onderlinge contacten zich ontwikkeld hebben. Al met al lijkt een kleinschalige en ook geleidelijke aanpak de beste. Net als het accepteren, en tot op zekere hoogte ook waarderen, dat wijken van karakter verschillen (Musterd et al. 2014).

Naast fysiek ingrijpen zijn sociale interventies toegepast, zoals de inzet van sociaal werk, jongerenwerk, sport- en spelbegeleiding, cultureel werk. Voor die vormen van beleid worden vakkrachten ingezet, maar er is ook veel inzet vanuit de *civil society* in de wijk zelf, deels op jongeren gericht. Het zijn deze initiatieven en het onderlinge hulpbetoon die volgens verschillende respondenten ten onrechte niet gezien worden. De eerdergenoemde beperkte sociale controle in de wijk, en met name de controle op jongeren, kan goed samengaan met sterk engagement voor de wijk. We zagen voorbeelden van buurtvaders, maar ook outreachend jongerenwerk en vormen van huiswerkondersteuning door goedgeschoolde wijkbewoners. Voor veel kwetsbare wijken geldt dat het engagement er relatief hoog is (Van Noije 2016). Bij de initiatieven komt ook ondernemerschap onder bewoners

aan het licht. De gemeente ondersteunt bewonersinitiatieven, maar er worden ook eigen verdienmodellen opgetuigd.

Het is lastig de bijdrage van elk van deze initiatieven nauwkeurig te vorsen. Een positieve bijdrage van deze initiatieven is geloofwaardig. Alle vormen van aandacht voor de jongeren en ondersteuning in hun schoolcarrière zijn welkom. Daaraan wordt binnen de scholen hard gewerkt, maar ook daarbuiten, al werpen beperkte middelen daar ook drempels op. Evaluaties van de 'Vreedzame Wijk' (Pauw 2016; De Winter et al. 2017), waar didactische principes van de scholen worden gecommuniceerd met ouders en in de openbare ruimte, stemmen hoopvol. Wel zijn er, zowel in dat onderzoek als in onze casestudie, signalen dat ouders en vrijwilligers dit moeilijk op eigen kracht uitvoeren, zodat ook hier professionele inzet nog wenselijk is. Sociaal en cultureel werk in de wijk kunnen bijdragen aan het weerbaar maken van de jongeren.

Waar jongerenwerk vaak met sportieve activiteiten in verband wordt gebracht, benadrukken verschillende respondenten ook het nut van artistieke en creatieve vorming. De bijdrage daarvan zien ze in de mogelijkheid uitdrukking te geven aan emoties en de vaardigheden om die uitingen effectief te maken. Zo stelt Cengiz (2020) in een column in *De Correspondent*: 'Ik wil niet beweren dat kunst en cultuur rellen voorkomen, maar wat zou het voor kinderen uit buurten als de Schilderswijk betekenen, als ze inderdaad opgroeien met cultuur, vraag ik me af? Niet de straat maar de kunsten als toevluchtsoord hebben?' Het is een interessante bespiegeling voor nader onderzoek.

Suggesties voor buurteffectenstudies

Bij de bestudering van literatuur over buurteffecten, zeker ook Nederlandse, valt op dat verschillende ruimtelijke schaalniveaus worden gebruikt als begrenzing van een buurt of wijk, en die schaal is van belang voor de uitkomsten van het onderzoek. Zelden expliciteren de auteurs a priori de mechanismen die een effect kunnen veroorzaken en welke actieradius van bewoners daarbij aan de orde is. Wel wordt bij de bespreking van de uitkomsten soms verband gelegd met mechanismen en waarom die op het gekozen schaalniveau wel of geen effecten laten zien.

Voor kleine eenheden, zoals een wooncomplex van slechts een paar honderd woningen, wordt het homogene karakter wel als argument gebruikt om de buurt zo te begrenzen (Kleinepier en Van Ham 2018). Dat homogene karakter is in een grotere ruimtelijke eenheid minder sterk, vooral sinds in de laatste decennia delen van kwetsbare wijken werden herbouwd om meer sociaal-economische menging te creëren. In veel onderzoek is de ruimtelijke eenheid op praktische gronden gekozen, zoals administratieve grenzen van buurten, wijken of postcodegebieden.

Het verdient aanbeveling het verschil in schaalniveau van sociale processen nader te toetsen aan de hand van registerdata, die steeds meer beschikbaar komen en die mogelijkheden bieden (Janssen et al. 2019). Een ander aandachtspunt in buurteffectenstudies is om te zoeken naar omslagpunten wat betreft armoedeconcentraties in buurt of wijk: welke concentraties van armoede en lage inkomens blijven zonder gevolgen? Dergelijke studies zijn er nog niet voor de Nederlandse context. Bevindingen zijn relevant voor de program-

mering van nieuwbouwwijken, voor onderbouwde maatvoering bij herstructurering van wijken en wellicht voor de inzet van middelen voor sociaal beleid.

Bij het analyseren van kwetsbare wijken of buurten, is ook de vraag aan de orde wat deze nu precies kwetsbaarder maken dan andere wijken of buurten: lagere inkomens, laag-opgeleide mensen, meer gebroken gezinnen, meer diversiteit in relatie tot de etnische en culturele achtergronden van bewoners of een combinatie van deze kenmerken? Ook dit laat zich nader uitwerken met behulp van registerdata.

Daar waar etnisch-culturele kenmerken in de duiding van kwetsbare wijken worden betrokken, gaat dat in het algemeen in termen van aandelen personen met een migratieachtergrond, meestal personen met een niet-westerse migratieachtergrond. In een recent advies van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR 2020) wordt aangegeven hoe uiteenlopend de wijkbevolking kan zijn samengesteld bij vergelijkbare aantallen bewoners met een niet-westerse achtergrond. Zo ontstaan er meer en meer 'hyperdiverse' stadsbuurten, terwijl in grote of kleine steden ook buurten bestaan die meer een enclave-karakter hebben, met een groot aandeel uit één of enkele specifieke groepen. Het zou interessant zijn om dergelijke verschillen te modelleren en onderzoeken.

Epiloog: Kanaleneiland drie jaar later

Het veldwerk in Kanaleneiland voltrok zich medio 2017. Hoewel we menen dat de mechanismen waarnaar we in de casestudie zochten voor langere tijd en ook buiten Kanaleneiland (in andere kwetsbare wijken) geldig zijn, wilden we nagaan of er nog bijzonderheden zijn opgetreden in de laatste jaren en tijdens de coronapandemie in het bijzonder. We wilden weten in hoeverre het beleid in de wijk voortgezet is, hoe de coronapandemie de bestaande relaties en mechanismen lijkt te hebben beïnvloed en welke voor de jongens relevante veranderingen er zijn opgetreden.

Daartoe hadden we eind 2020 telefoongesprekken met vier respondenten: de sociaal makelaar, de gebiedsmanager veiligheid, een van de jongerenwerkers van Trendy en een woordvoerder van de politie.

Wat betreft voortzetting van beleidsinterventies die we in de wijk beschreven: deze zijn voortgezet. Het belang dat aan goede wijkagenten wordt toegekend, is onverminderd groot gebleven. In de gesprekken wordt aan goede bezetting veel urgentie gehecht. Hoewel het formele beleid sinds de dataverzameling in 2017 niet veranderd is, schiet de uitvoeringscapaciteit tekort door een groot beroep op wijkagenten voor andere taken (Inspectie Justitie en Veiligheid 2020). Dit wordt ook in Kanaleneiland de laatste jaren ervaren. Het landelijke beleid voorziet in een wijkagent per 5000 inwoners; zonder differentiatie naar het soort wijk waar de politie actief is. Naast algemene uitbreiding van aantallen wijkagenten, is een meer gerichte inzet in wijken met meer sociaal-economische problematiek een aanbeveling, zodat meer lokaal maatwerk mogelijk is.

Naast de landelijke perikelen rond inzet van agenten voor taken buiten de wijk, waren er in Kanaleneiland specifiek de afgelopen jaren openstaande vacatures. Dit heeft de zichtbaarheid verminderd. Het voornemen is om de vacatures snel te vervullen en een agent extra in te zetten vanuit een wijk met minder problematieken. Het werk van de wijkagent is

arbeidsintensief wanneer hij of zij de verbindende functie gestalte geeft. Dat betekent immers: bezoeken aan ouders en aan school, veel op straat zijn en praten met bewoners. De gevraagde inzet van wijkagenten is vooral gericht op preventieve taken.

In de periode tussen 2016-2019 is de geregistreerde criminaliteit in de wijk met 19% verminderd, blijkens cijfers van de stadsmonitor. Onveiligheidsgevoelens in de buurt en de ervaren jongerenoverlast namen in die periode eveneens af, met 5%. Surveilleren door zowel politie als Toezicht en Handhaving speelt wellicht een rol, maar, volgens de respondenten, dat geldt ook voor vrijwillig extra toezicht van buurtvaders en jongeren. Tot op zekere hoogte zou ook de generatiewisseling spelen, met jongere ouders die de taal beter spreken en minder grote gezinnen hebben. Hoewel de overlast en problemen minder zijn geworden, zijn ze er nog wel. Het sociaal en cultureel werk in de wijk ging de afgelopen jaren door, zij het soms onder een andere vlag. De strategie van het welzijnswerk is nog steeds om bewoners 'in hun kracht' te zetten.

En in tijden van corona

Volgens vooralsnog vooral buitenlands onderzoek, wreekt corona zich disproportioneel in kwetsbare wijken. Door een relatief hoge bewoningsdichtheid is de kans op besmetting groter en die komt dan ook veelvuldiger voor dan in minder dichtbevolkte wijken, terwijl ook een hogere woningbezetting meer besmettingen veroorzaakt (Antunes en Villela 2021; Bhardwaj et al. 2021; Chen en Krieger 2021; Federgruen en Naha 2021). Meer besmettingen zijn er ook doordat bewoners vaker beroepen hebben waarbij thuiswerken minder aan de orde kan zijn. Bovendien is thuiswerken in kleine woningen met hoge woningbezetting ook lastig. In de wijken wonen meer kinderen met leerachterstanden (Onderwijsraad 2018) en duidelijk is dat die sterk kunnen oplopen als de scholen gesloten worden (Oltshoorn et al. 2020). Voor kinderen in een onveilige thuissituatie is de school helemaal onmisbaar. Bewoners van kwetsbare wijken worden ook geraakt door de economische effecten van de lockdowns in de vorm van meer verlies van werk en inkomen. Financiële onzekerheid en (dreiging van) baanverlies zijn notoire katalysatoren van huiselijke problemen en stress, wat het thuisleren weer moeilijker maakt. En voor wat die economische problemen betreft is de verwachting dat effecten, met name voor kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt, lang zullen na-ijlen (Oltshoorn et al. 2020).

In hoeverre zijn deze kwesties in Kanaleneiland al in het oog gesprongen? De respondenten herkennen de problematiek. Thuiswerken is lastig in kleine woningen met een hoge bezetting. De indruk bestaat dat de coronatijd jongeren kan ontmoedigen als studeren lastig is en de spoeling op de arbeidsmarkt dunner wordt. Minder veerkrachtige jongeren kunnen zo de moed laten zakken. Er wordt ook over verveling gesproken.

Naar aanleiding van de vraag naar feitelijke ervaringen met werk en stageplaatsen wordt opgemerkt dat veel stages lastig ingevuld kunnen worden. Dit is een landelijk probleem. Volgens de jongerenwerker hebben diverse jongeren afgelopen jaren de weg naar een baan in de zorg gevonden. Ze zijn gemotiveerd geraakt door het besef dat de behoefte aan personeel hier zo groot is, dat ze van discriminatie minder last zullen hebben. Er is enige ongerustheid dat corona zal zorgen voor toenemende interesse in deze sector vanuit

getroffenen in onder meer de reisbranche en de horeca. Dat zou kunnen betekenen dat sollicitanten weer meer gediscrimineerd gaan worden op afkomst.

Corona heeft, zoals dat overigens landelijk ook het geval is, het onderlinge hulpbetoon een impuls gegeven. Naast een-op-een-assistentie aan familie, vrienden en soms ook burens, zijn er meer collectieve hulpnetwerken, vanuit de moskeeën, de kerk en het wijkcentrum. Het gaat onder meer om maatjesprojecten waar studenten scholieren ondersteunen, om het aanbieden van voedselpakketten aan bewoners die net te veel verdienen voor een regulier pakket en om de ondersteuning van ongedocumenteerden die zonder werk zijn komen te zitten en alle formele steun moeten ontberen. Onduidelijk is nog hoe duurzaam dergelijke hulp zal zijn.

Tot slot

Als we bevindingen uit het kwantitatieve buurtonderzoek verbinden met de casestudie en andere meer kwalitatieve studies, dan valt op dat in het eerste type onderzoek het problematische van kwetsbare wijken sterk overheerst, terwijl in gesprekken met wijkbewoners en professionals die er werken een veel gemengder beeld ontstaat. Er worden ook positieve verhalen over de wijk verteld en er blijkt veel trots op en binding met de wijk. Dat kan een defensieve reactie zijn als ze gestoeld is op het gevoel door buitenstaanders te worden afgewezen, waarvoor we aanwijzingen zagen onder de jongens in de casestudie. Maar er zijn evengoed aanwijzingen gevonden dat los daarvan de saamhorigheid in kwetsbare wijken groot kan zijn, net als het engagement om de wijk te verbeteren er verhoudingsgewijs groot is (Van Noije 2016). Buurteffectenonderzoek sluit in die zin aan bij deze bevindingen dat er toenemend aandacht is voor effect-heterogeniteit. De beschreven ongunstige invloeden van stigma, minder controle op kinderen en meegaan in straatcultuur, doen zich minder voor onder meisjes, onder veerkrachtige kinderen en in stabiele gezinnen. In de literatuur wordt heterogeniteit gedefinieerd als 'niet iedere wijkbewoner heeft last'. Maar het is ook mogelijk dat er groepen zijn die, zoals de respondenten het zelf noemen, 'kracht halen' uit de wijk. Uit het feit dat opgroeien in een kwetsbare wijk gedocumenteerd meer risico's op mindere (school)prestaties brengt, mogen we meer bewondering uitspreken over de vele kinderen en hun ouders die desondanks tot grote prestaties komen.

Het beleidsrepertoire hebben we in dit onderzoek niet systematisch geëvalueerd, wat eerder overigens bijzonder lastig is omdat er veel interventies tegelijk plaatsvinden en een referentiekader van kwetsbare wijken waar desondanks geen beleid wordt gevoerd, ontbreekt (Permentier et al. 2013). De opzet was om na te gaan wat de jongens en jonge mannen hebben meegekregen van beleidsinspanningen en hoe ze dat waarderen. Daaruit blijkt dat fysieke ingrepen in de publieke ruimte en onderhoud aan woningen algemeen is opgemerkt en gewaardeerd. Het geeft een signaal dat de bewoners het blijkbaar waard zijn om in te investeren. Een andere, unanieme waardering is uitgesproken voor goede wijkagenten. De wijkagent maakt meestal geen expliciet onderdeel uit van wijkenbeleid, maar blijkt een belangrijke hoeksteen.

Ook uit diverse vormen van sociaal en cultureel werk in de wijk halen jongens en jonge mannen hun voordeel. Vormen die zich primair op de ouders richten zijn minder aan de orde gekomen (behoudens het aanspreken van kinderen), maar duidelijk zal zijn dat hulp bij problematiek die daar speelt (gezondheid, armoede) bijzonder welkom is en in het licht van de te verwachten economische effecten van corona, juist in dit soort wijken, aan urgentie wint. Zoals een van de respondenten zei: 'overall mag wel een schepje op'. Veel minder unaniem zijn de respondenten over herstructurering in de wijk. In de reacties is het tegen wil en dank moeten uitverhuizen van bewoners een belangrijk kritiekpunt en het feit dat instromers (vooralsnog) minder zouden meedoen in de modus van saamhorigheid. Anderzijds menen verschillende respondenten dat de komst van witte Nederlanders met fietsen, ook zonder dat er noemenswaardig contact is, de wijk uit een vorm van (verbeeld) isolement haalt. De tegengestelde reacties laten zien hoe belangrijk maatvoering is en afweging in het licht van bredere woningmarktperikelen, zoals woningtekorten en hoge woonlasten van mensen met lage inkomens.

Summary and discussion

Neighbourhood effects and personal experiences of boys and young men

Urgent need for policy in vulnerable neighbourhoods

The Netherlands has a long tradition of intervening in disadvantaged or vulnerable neighbourhoods. There is no unequivocal definition and absolute demarcation of what constitutes a disadvantaged or vulnerable neighbourhood, but it is indisputable that there are always areas within a city or region which are characterised by greater numbers of residents who are without work, have a low income or are in receipt of benefits. These are often neighbourhoods with a high proportion of social housing, generally accounting for at least half or two-thirds of the total housing stock. Where in the past the term ‘disadvantaged neighbourhood’ or ‘problem neighbourhood’ was generally used to refer to these neighbourhoods, in order to avoid any stigmatisation in this report we use the term ‘vulnerable neighbourhood’.

From the end of the nineteenth century until the 1960s, government policy on these kinds of communities or neighbourhoods largely took the form of slum clearance. The 1970s and 80s saw the introduction of a policy of building for the neighbourhood, taking into account the wishes of residents, and several rounds of urban policy followed from the 1990s. The last national neighbourhood programme, the ‘empowered neighbourhoods programme’ (*krachtwijkenaanpak*) began in 2007 and ran until 2015. That programme involved a comprehensive, integrated approach to address issues with housing, schooling, work and welfare. Today, attention for vulnerable neighbourhoods has largely been devolved to local authority responsibility, with housing associations having a much more limited role than in previous decades due to the revised Housing Act 2015, which restricted the permitted and financially possible interventions (vulnerable neighbourhoods contain a high proportion of housing association rental homes).

After the ending of the neighbourhoods policy, the liveability of neighbourhoods with large numbers of (cheap) housing association homes declined, with resurgent levels of nuisance, decay and perceived lack of safety, and with growing disparity between different neighbourhoods. Issues such as indebtedness and psychosocial and family problems occur more frequently, and to an increasing extent, in housing association homes. The reason for this increase is that only those on the lowest incomes are still eligible for social rented housing (Leidelmeijer et al. 2020; RIG0 2018). The trend towards community-based care is also a relevant factor, with people who in the past would have been admitted to an institution increasingly having to manage in a domestic setting.

Attention for vulnerable neighbourhoods is also desirable from the perspective of large-scale drugs crime and the role played in it by couriers/errand boys, who are mainly recruited in these neighbourhoods (Tops & Tromp 2019). Their personal vulnerability and the inadequacy of the social control in the neighbourhood makes these neighbourhoods

the perfect place to fill this economic niche, with serious consequences for those involved and for society. Mayors recently sounded the alarm because the consequences of the economic crisis have exacerbated the susceptibility of these youngsters to becoming involved in criminal activity (Tromp 2020). All in all, the issues surrounding living, and above all growing up, in vulnerable neighbourhoods are urgent.

These issues were already in play before the coronavirus pandemic set in, and it is likely that the pandemic will increase the urgency further. For example, the pandemic is forecast to have major economic consequences for vulnerable and lower-educated population groups, and especially young people (Oltshoorn et al. 2020), and will thus be disproportionately concentrated in vulnerable neighbourhoods. Those consequences include educational disadvantage and job losses, as well as job insecurity, especially for low-skilled workers and those on flexible contracts. Although Covid-19 has increased the urgency of the need for attention for vulnerable neighbourhoods, it does not form part of this study. This means we do not look empirically at the effects of coronavirus measures specifically for these neighbourhoods. The case study was carried out in 2017, and most of the literature used pre-dates the pandemic. We also do not expect that the social mechanisms as such will have changed as a result of the pandemic, though the likelihood of those processes occurring has increased.

In this publication we link the literature to (statistical) effects of living in a vulnerable neighbourhood as a young person, offering more in-depth insights into the social processes in the neighbourhood which can generate such effects. From this starting point, we reflect on local authority policy practice in the neighbourhoods.

Research on the influence of the neighbourhood, the nature and magnitude of neighbourhood effects

Is a vulnerable neighbourhood simply a neighbourhood where lots of people with low incomes and low education levels live, or do the characteristics of such a neighbourhood also have repercussions for the career paths of those who live there?

The question as to what effects the neighbourhood might have on the individual unleashed a research tradition from the late 1980s which used statistical analyses of data on residential neighbourhoods or communities and their residents in an attempt to analyse to what extent and in what way the context of poverty and disadvantage impedes individual residents. The specific focus on young people is based on the fact that young residents are more dependent on their residential setting. During their formative years, the influence of peers in the residential setting is moreover considerable. We use this literature study to answer the first research question:

- 1 *What is known about the magnitude, nature and causes of the impact of living in a vulnerable neighbourhood or community on young people growing up there?*

A literature review of community/neighbourhood effects makes clear that the neighbourhood does indeed exert an influence, and that the influence is greater on children and ado-

lescents than on adults (Kleinepijper & Van Ham 2018; Morenoff et al. 1999; Nieuwenhuis et al. 2019; Sharkey et al. 2014; Wodtke et al. 2016). Effects have been measured in areas such as school attainment and antisocial behaviour by adolescents. This applies to a great extent in the United States, but also undoubtedly in north-western Europe, including the Netherlands. The influence of the community or neighbourhood referred to here operates primarily via the neighbourhood population profile, by which we mean in particular a concentration of people with low incomes, people who are out of work and people on benefits. These are generally the criteria on which communities and neighbourhoods are classified in research, although hybrid forms also occur with ethnocultural population characteristics; a set of 'disadvantage scores' is then constructed in which alongside poverty and low incomes, aspects such as the proportion of people with a migration background and sometimes also the population density or relocation rate are included.

The importance of the community or neighbourhood in which children and adolescents grow up for their opportunities and future prospects is linked to several mechanisms (Galster 2010). Socialisation effects in the residential setting are important; young adolescents, in particular, are still fairly closely tied to the residential neighbourhood, and because they are in the phase of their lives when they are developing their identity, they are susceptible to influences from peers. A second mechanism is stigmatisation of the neighbourhood, whereby people from outside the neighbourhood hold residents in low esteem and act accordingly (e.g. when issuing a school recommendation, or by refusing an internship or job). The young people concerned may also internalise this perception and begin acting accordingly themselves. A third mechanism is the inadequacy of social control and collective self-reliance in the neighbourhood, leading to defective supervision of children and adolescents and meaning that people do not (sufficiently) encourage or correct their own or each other's children.

It is difficult for several reasons to make firm statements about the magnitude of the effects. The research is characterised by wide variation in the scale of the residential setting chosen for study, varying from a housing complex with around 180 addresses to a neighbourhood with some 5,000 addresses. The precise outcome measures also vary from study to study: the level of secondary education (pre-vocational secondary (VMBO), senior general secondary (HAVO), pre-university (vwo)), school dropout or test results for measuring school attainment; self-report, reports by parents or police reports concerning antisocial or criminal behaviour; plus differences in the nature and severity of the behaviour studied. The precise characteristics included in the analyses are also important in explaining the differing results of research on neighbourhood effects: characteristics of the children and adolescents, of the families from which they come and of the community in which they live. A number of studies also include characteristics of the school attended by children and adolescents. The studies focusing on school achievement, in particular, often 'correct' for many characteristics, such as the school population or school level, with the aim of filtering out 'noise' and establishing the influence of the neighbourhood as purely as possible. The question, and one that has also been raised in scientific debates, is to what extent this is justified, i.e. whether the school choice and pupil population are not themselves at least in

part the result of social processes in the neighbourhood. It is also not always clear to what extent international research can be translated to the Dutch context. Given these considerations, we can only investigate the influence of the neighbourhood in broad terms. On the other hand, so much research has already been carried out in the Netherlands that we can take this Dutch context as a basis for describing the magnitude effects.

Vulnerable neighbourhoods: more risk of a lower school level and early school dropout

Where the explanation of school achievement incorporates the characteristics both of the child and family and of the school and neighbourhood, the characteristics of the child and family are more important for explaining the school attainment than the characteristics of the school. Characteristics of the school are in turn more important than the neighbourhood or community. A family with both parents present is important, as is the parental education level. School dropout¹ is (60-80%) higher among pupils currently or previously in pre-vocational secondary education (VMBO) than among pupils in senior general secondary (HAVO) and pre-university education (VWO), and schools with pupils from poorer families score worse in test results. Living in a poor neighbourhood (20% lowest segment in the average income distribution of all Dutch neighbourhoods based on a grid measuring 500 x 500 metres around the home) throughout childhood to the age of 20, or from around the seventh year, adds a further 18% school dropout on top of the characteristics of the child and family compared to the 20% wealthiest neighbourhoods, and 6% compared to the many intermediate neighbourhoods with an average income (Kleinepier & Van Ham 2018). Even at the low level of scale of a residential complex, there is still a significant albeit modest effect on leaving school early without a basic qualification.

Children from vulnerable neighbourhoods are moreover substantially more likely to follow pre-vocational secondary education rather than senior general secondary or pre-university education. Low housing values in the residential neighbourhood and a high proportion of residents with a non-Western migration background significantly increase the likelihood that a child will follow pre-secondary rather than senior general secondary or pre-university education (Nieuwenhuis & Hooimeijer 2013), even after allowing for parental education level.

Also greater chance of more serious antisocial behaviour

Another important outcome measure in the study of neighbourhood effects on young people and adolescents is antisocial behaviour and (juvenile) crime. Empirical research, much of it American though some of it Dutch, has added credence to the existence of neighbourhood effects on juvenile delinquency. Personal matters such as morality and self-control are found to be important, but a 'criminogenic setting', where young people gather on the streets with no structured activities in a neighbourhood with inadequate social control, substantially increase the risk that an individual will commit an offence.

Self-reports by young people about their behaviours and offences correspond reasonably well with police records at age 12, whereas towards age 18 the police records contain more offences than revealed by young people in surveys. Measured effects of the neighbour-

hood are especially large where data on household composition is also taken into account in addition to information on income and poverty among the neighbourhood population. For 10-14-year-olds in Rotterdam, the socioeconomic profile of the neighbourhood was found to be a more important predictor of aggressive and rowdy behaviour than the socioeconomic status of the family in which the young person lives (Schneiders et al. 2003). Young people are found to engage in criminal contacts mainly in the neighbourhood (far more than via family or school), and offences committed in early adolescence are highly predictive for later criminal behaviour (Driessen et al. 2014). Research in several large and smaller towns and cities in the Netherlands (Junger-Tas et al. 2008) shows that the residential neighbourhood is not a distinguishing characteristic for minor offences among 12-15-year-olds, something of which more than half the young people surveyed are occasionally guilty (such as fighting, spraying graffiti or petty shoplifting). This is evidently too general: especially around the age of 14, such behaviour appears to be associated with adolescence. However, using a scale of more frequent and also more serious behaviours and offences shows that the neighbourhood is a highly distinguishing characteristic, in addition to characteristics of the young person and their family. Living in a vulnerable neighbourhood then carries a risk of criminal behaviour, comparable to that of repeating a year at school or playing truant (Junger-Tas et al. 2008). Risky behaviour by friends is the biggest threat to a young person, and friends who display such behaviour are predominantly found in the residential neighbourhood. Problems in a young person's school career, which are partly attributable to living in a vulnerable neighbourhood, also carry risks of antisocial behaviour. The two effects are related.

Difference in vulnerability

The most vulnerable to the negative influence of the neighbourhood are boys, children from poor and/or broken families and children with a particular personality, such as children who are less resilient or have a predisposition for aggression. Boys hang out on the streets more than girls and girls are more controlled than boys (Wijntuin 2019). Boys are also said to display more externalised behaviour (rowdiness, aggression) than girls (Aber et al. 1997; Brinkgreve 2009). More affluent parents can take their children outside the neighbourhood to alternative amenities (such as schools) and environments. The extent to which young people are influenced by the neighbourhood also depends on which friends they choose and what they convey to each other, which locations and amenities they visit and how they are brought up by their parent(s) (Harding et al. 2010). While the risk of problems by and with young people in a vulnerable neighbourhood is significantly greater than in other neighbourhoods, the vast majority of young people in those neighbourhoods go through school successfully and stay on the right path.

The research literature and neighbourhood-specific policy

Dutch researchers who have written about neighbourhood effects have generally linked the findings to one type of policy intervention in vulnerable neighbourhoods: restructuring of part of the housing stock to create more social mixing. The repertoire of interventions in

neighbourhoods is however much broader, and it is interesting to look at other interventions, too, to see how they link to the social processes and mechanisms in the neighbourhood. To do this, we first look at how that repertoire has generally been given form in recent decades. That is the subject of research question two:

- 2 *What attempts have been made in recent decades to contain socioeconomic problems, nuisance and safety issues in vulnerable neighbourhoods?*

We answer this question on the basis of an analysis of literature and policy documents. The urban policy of the 1990s, which followed a period of urban renewal ('building for the neighbourhood') was intended among other things to create more social mixing in vulnerable neighbourhoods. This was achieved by diversifying the housing stock. The same practice was applied in the last national programme aimed at disadvantaged neighbourhoods (2007-2014). Restructuring of the housing stock was accompanied by measures in relation to education (community schools), work (internships and supervised employment, cleaning, social activities in the neighbourhood) and welfare (social work, sport and games). The restructuring process involved the demolition of a proportion of the social rented housing to make way for more expensive dwellings, the idea being that this would make the neighbourhoods more attractive to middle-income households. Those households had moved out of the neighbourhoods, and often out of the city, in search of a better home elsewhere. The benefits of mixed neighbourhoods lay in strengthening the position of the city relative to the peripheral municipalities to which many former residents had moved. There was also a surge in prosperity, especially in the 1990s, which led to a fall in demand for cheaper housing association homes. The belief was that demolition and new-build would offer a solution. This also aligned with the more emancipatory idea that socio-economic mixing would be better for residents of vulnerable neighbourhoods. This latter emancipatory objective, and the notion of social mixing, were contested by scientists, because the reported neighbourhood effects in the Netherlands appeared to be modest compared with the characteristics that were not related to the neighbourhood. It was also argued that demolishing homes would simply move the problems to other neighbourhoods. These 'waterbed effects', it was argued, would mean that relocating people on low incomes out of the neighbourhood would be a zero-sum game. This latter assumption was rebutted in two ways. Analyses of relocation flows out of the restructured neighbourhoods found no evidence of concentrated settlement in other poor neighbourhoods, but instead a fairly spread outflow (Posthumus 2013). Research on tipping points in the neighbourhood effects also showed that the influence of the neighbourhood was non-linear, and that there were tipping points above which the problems increased rapidly. Tipping points were found to be dependent on the degree of concentration of low-income families in the neighbourhood. This means that spreading the low-income households across neighbourhoods in such a way that the threshold value was not exceeded anywhere is better than heavy concentration.

Those tipping points lay in the region of 20% low-income households in the neighbourhood. According to Swedish research, above 40% the problems increased very significantly (Galster et al. 2015). We do not have access to similar figures for the Netherlands. What does this mean for policy intervention in vulnerable neighbourhoods?

Changed policy context and framing of neighbourhood restructuring

The inspiration for restructuring and striving for a social mix derived from the narrative of the American Wilson (1987) on the exodus of the middle classes from urban neighbourhoods in America. He argued that this left those who remained with an absence of normative examples and led them to develop alternative attitudes. He called this a 'culture of poverty'. There were concerns in policy circles that a similar process would take place in Dutch cities, which had also seen an exodus of the middle classes since the late 1960s to peripheral or non-urban neighbourhoods, including new towns and other growth centres. Subsequently, on the eve of the introduction of the urban policy, a gradual about-turn began to occur in the relocation flows, as highly educated people moved out of the cities less quickly after completing their studies thanks to the opportunities offered by the growing urban economy. The increase in double-income households and deferral of starting a family also played a role. This trend has now progressed so far, especially in the northern part of the *Randstad* (the conurbation incorporating the cities of Amsterdam, Rotterdam, The Hague and Utrecht), that it is beginning to raise concerns about displacement of people on low and lower middle incomes out of the urban centres. This has framed the notions of social mixing and the demolition to facilitate it in a different perspective, one of displacement and injustice rather than improvement (Hochstenbach 2019). Faltering construction of new housing and growing housing shortages moreover undermine the argument for demolishing homes. At the same time, the scope for housing associations to build for the middle classes has been constrained by the new Housing Act (2015), by the landlord's levy and by other tasks assigned to housing associations (including making homes more sustainable).

The literature on neighbourhood effects teaches us that neighbourhoods with high concentrations of poverty have a demonstrably deleterious impact on the opportunities of young people growing up there. Whether we consider the effects to be large or not, one thing that is certain is that neighbourhoods can form problematic contexts. Consequently, neighbourhoods and the communities living in them offer an entry point in the search for solutions, over and above more individually focused social policy such as debt counselling, youth welfare services and so on.

A better understanding of the mechanisms underlying the effects, and knowledge of the heterogeneity of effects (which groups are in a vulnerable position, which less so) offer good learning points for aspects of neighbourhood policy other than restructuring. We investigated precisely how these mechanisms operate using a case study, embedded in research literature on social processes in vulnerable neighbourhoods.

How do young people navigate through their neighbourhood?

Three mechanisms were selected on theoretical grounds which appear to be responsible for negative influences: socialisation, inadequate (collective) social control and stigmatisation. These mechanisms were investigated through a case study in the *Kanaleneiland* neighbourhood in Utrecht. In the study, boys growing up and living in the *Kanaleneiland* neighbourhood and the young men who lived there approximately ten years ago were interviewed. They were sought out in the neighbourhood and mostly interviewed on a one-to-one basis (semi-structured interviews), though interviews were also conducted by two researchers or with small groups of two or three boys. A total of six young men looked back at their youth and compared it with what they see in the neighbourhood today, while fourteen teenagers and men in their early twenties described their own experiences. Observations were also carried out in the neighbourhood to identify the points of reference of the interviewees. The boys were approached on the street, via the cultural centre in the neighbourhood and through the schools. Most of them were of Moroccan Dutch origin. Although there are also people living in the neighbourhood who do not have a migration background (mostly older people or young starter families), almost all children and adolescents do have a migration background. The decision to interview boys and young men was based on the fact that the neighbourhood effects described are greater for them than for girls and women (Junger-Tas et al. 2008; Kleinepier & Van Ham 2018; Nieuwenhuis & Hooimeijer 2016; Visser 2014). They are also on the streets more than girls, not just moving from place to place, but also hanging out with friends. They thus differ from girls, who are kept indoors more during adolescence and who enter the public space mainly for travel purposes (Wijntuin 2019).

A number of professionals were also interviewed, such as area managers, neighbourhood advisers, police, welfare and cultural staff, a community manager at a housing association and a principal and teaching staff at the nearest pre-vocational secondary school and a regional training centre in the neighbourhood. In total, interviews were held with sixteen individuals. They too were sought out 'on location', and in one case the researchers walked with the interviewee through the neighbourhood.

Interviewing boys and young men instilled dynamic into the research by allowing the young men to look back at their youth. A good deal has happened in the neighbourhood in the intervening decade, both physically and socially. This gave pause for reflection, not for the purpose of a definitive evaluation of the measures, but in order to be able to relate them to the mechanisms that appear to be responsible for negative influence. The young boys interviewed reacted more directly from the basis of their present experience. We were concerned with the question of how the boys experience the neighbourhood, how the mechanisms operate and, more generally, what pointers this might provide for policy. The fact that the data relate to several years ago does not undermine the results, because we are concerned here with understanding social processes in the neighbourhood. On the other hand, the final chapter of the study report does contain an epilogue describing what changed between 2017 and the end of 2020 that is relevant for boys growing up in the

neighbourhood. This was done by re-approaching four of the respondents with professional input into the neighbourhood.

Kanaleneiland is a multicultural neighbourhood with a relatively high proportion of Moroccan Dutch residents (37%). The neighbourhood also contains a high proportion of young residents (40% are aged under 24). Research on neighbourhood effects has in fact shown that the migration background of young people and of neighbourhood residents plays a modest role in the opportunities for young people growing up there. Poverty is a more important characteristic than ethnic background for the occurrence of neighbourhood effects. At the time of the fieldwork, 20% of the residents were in receipt of social security benefits, and a third were living on a low income (less than 120% of the minimum wage). Over 20% had difficulty making ends meet, more than twice the urban average. Concentrations of poverty were thus well above the tipping point at which neighbourhood effects come into play. Half the residents sometimes felt unsafe, as well as experiencing nuisance from young people (Gemeente Utrecht 2019). Residents of Kanaleneiland with a bicultural background have long ceased being the newcomers, but rather constitute the established order, as evidenced among other things by the dominant preference for the DENK political party in polling booths (De Voogd 2018).

The first two research questions were answered by drawing on the literature and policy documents. The third and fourth questions were answered on the basis of the case study, with context provided by existing case studies carried out in other neighbourhoods.

- 3 *How do boys find their way in the neighbourhood; where do they like to go, where do they prefer to avoid going, and why and where do they meet their friends? What changes have they noticed in the neighbourhood and how do they feel about them?*

The question about navigating through the neighbourhood has both a physical and a social aspect. Physical experiences are concerned with which public spaces in the neighbourhood boys visit – or avoid – and why. Navigating in a social sense is mainly about which friends they choose, what they get up to with each other and what relationship they have with authority figures in the neighbourhood.

In response to the question about the places that boys do and do not like to visit, pleasant locations were found to be more important than unpleasant ones. This applies both for boys who are growing up in the neighbourhood now and for the older boys during their teenage years. The neighbourhood is their habitat; it is their home and where they feel at home. Among other things this is because they know lots of other residents, which most of them regard as one of the positive aspects of the neighbourhood ('everyone knows each other'). Other research describes the same phenomenon (Pinkster 2009; Visser 2014; Wijntuin 2019). In the study by Pinkster (2009), this mutual familiarity did however exclude newcomers, who moved into the neighbourhood after the restructuring, and with whom there was by contrast little interaction. The same holds for the Kanaleneiland neighbourhood, and the boys refer to the contact between those who have lived there for some time. The social interaction within the neighbourhood, and in particular the willingness to help

others, is praised by the respondents, and in fact the number of volunteers in the neighbourhood is around the average for Utrecht (Gemeente Utrecht 2019). When boys talk about less pleasant locations, they are referring to places where older boys rule the roost when they go there. Some young boys prefer to avoid those places. This may be through their own choice or on the instruction of their parents. Not giving offence and showing respect for the older boys is also a way of avoiding conflict at these locations.

Boys 'hang out' in various locations in the neighbourhood. Some boys use the term in a negative sense when talking about others who 'hang out', which they equate to being bored. Most respondents put this into context by stressing that young people 'hang out' in all neighbourhoods. They understand that this can be perceived as causing a nuisance, especially in the evenings.

Friends are made at an early age in playgrounds close to home. The radius of action increases in later life, and with it the opportunity to choose different friends. Meeting places then are sports and play amenities at a greater distance from home, shopping centres and school. Some prefer lively places with a lot going on, others somewhere quiet. Most boys have made friends whilst playing on the street, often while playing football, and also later at school. Since many parents know each other, children also sometimes make friends through their parents. In these cases there is *intergenerational closure*, which in theory makes it easier to exercise control over and support the children. According to Sampson et al. (1999), however, this does not necessarily mean that parents also correct each other's children.

Physical interventions in the neighbourhood

All the respondents – boys, young men and professionals alike – take a predominantly positive view of the interventions in the public space and amenities. The boys and young men commented how the maintenance of the homes had been stepped up after a period of neglect, how playgrounds had been tidied up and sports facilities built. They appreciate these interventions, though a few respondents did express a need for a place where young people could come together and help each other – a place where positive role models can be found. They feel that the current youth work (like youth work elsewhere) mainly brings together young people who have problems, thus creating no-go areas for other young people.

Opinions are more divided on the partial restructuring of the housing stock. For the younger respondents, the population profile of the neighbourhood, with young people mainly from families with a migration background, including Moroccan Dutch, is simply a fact of life. The young men saw the composition of the classrooms change whilst they were at secondary school or in further education, to include an ever-growing share of children with a migration background. As in other research (Kullberg et al. 2009; Den Ridder et al. 2019), respondents in our study also believe that it was conscious municipal policy to concentrate groups with a migration background in a single neighbourhood. They accordingly frame it as a form of injustice. They feel that more mixing of groups would be better, but preferably from the start, when homes are first completed or allocated to families.

The main objection to the (limited) restructuring which has taken place in the Kanaleneiland neighbourhood lies in what the boys and young men see as the removal of people who were attached to the neighbourhood. They are also critical of the less social (and helpful) attitude of the newcomers, who they feel keep themselves apart from other residents in the neighbourhood.

What made acceptance of the restructuring easier was that it was a gradual process and that it took place on a limited scale (enforced by the onset of the financial crisis), so that the neighbourhood remained recognisable. Both the boys and several professionals see this as an advantage in retrospect.

The contacts with new residents are still very limited, although the first signs of contact between children are becoming visible. On the other hand, many of the new residents do not yet have children. The young men in our study report that they have grown accustomed to the presence of people with a native Dutch background in the neighbourhood and now view them differently, even without there being any contact. They no longer look lost ('Are you lost?'; 'Are you here to do research?') but are fellow neighbourhood residents. Another effect reported by respondents is that the neighbourhood has quietened down following the relocation of a number of 'noisy' or 'difficult' older boys. All in all, the restructuring is evaluated in strongly social terms; the increased architectural variety due to the introduction of new-build was not mentioned.

Social processes in the neighbourhood

The main objective of the case study was to explore the mechanisms responsible for neighbourhood effects on young people. We focused in our study on three social mechanisms which are frequently cited in the literature (Galster 2010; Miltenburg 2015; Nieuwenhuis & Hooimeijer 2013, 2015; Permentier 2009; Putnam 2015; Sampson & Groves 1989; Sampson et al. 1999):

- 4 *How do the mechanisms described in the literature as being responsible for neighbourhood effects manifest themselves in practice? And what impact do policy interventions have on those mechanisms?*

Both the mechanism of stigmatisation and inadequate collective social control in the neighbourhood, as well as negative socialisation (at home, but also definitely in the form of 'the wrong friends') are referred to either implicitly or explicitly by the respondents.

This is evident from the stories they tell.

Stigmatisation is recognised on a large scale, and there is no sign of any difference on this point in the experiences of boys and young men. This is despite the widespread impression that the problems in the neighbourhood, and especially nuisance, were less serious in 2017 than roughly a decade earlier. Inadequate social control is also recognised; respondents characterise the neighbourhood as closed, by which they mean that people keep problems to themselves and do not readily talk about issues when things go wrong. Negative socialisation due to the wrong friends, especially friends with an anti-school attitude who are

susceptible to criminal behaviour, is also recognised, mostly in the form of accounts about (former) friends who strayed off the straight and narrow. We will look at these mechanisms one by one.

Mechanism: stigmatisation erodes self-esteem, but can also mobilise

Respondents feel that the neighbourhood has a bad name. The boys are very upset about the negative reports about the neighbourhood and feel that they are also disproportionate. Their mutual bond and affinity with the neighbourhood is reinforced by the feeling of being rejected by the outside world. The perceived rejection translates into lower self-esteem for some of the boys: a feeling that it doesn't matter what they do because judgments have already been formed, or a feeling of having to prove themselves by acting extra tough, and thereby confirming the prejudices. It is not entirely clear to what extent having Moroccan roots and feeling excluded for that reason leads to a form of *oppositional identity*, or to what extent living in a stigmatised neighbourhood adds a dimension to this. Professionals believe that the latter occurs, and the boys talk about encounters with the police in the neighbourhood which do not occur if they behave in the same way in a different neighbourhood. The police take a stronger line, in other words. There is some understanding of this: there is more nuisance, ergo a greater police presence. However, the many identity checks feel unfair and further undermine these boys' self-esteem. They also contribute to distrust of the police and, to a certain extent, of the state. Some respondents say they keep off the streets as much as possible in order to avoid confrontations with patrolling police officers.

The interviews produced no evidence of impediments caused by the reputation of the neighbourhood in the sense of being a direct cause of failed internships or job applications. The image of the neighbourhood appears not to have an additional effect on the discrimination that is known from research to exist against job applicants with a migration background (Andriessen et al. 2010, 2014, 2015; Piek et al. 2018). The stigmatisation of the neighbourhood exerts an influence on the behaviour of boys via their self-image, an effect caused by the media and the frequent police checks. Low self-esteem makes boys vulnerable to 'street' behaviour, recruitment for criminal activity or radicalisation (Tops & Tromp 2019). It can therefore provide an adverse incentive at the personal level, something that is confirmed by the schools which participated in the fieldwork.

On the other hand, the negative image of the neighbourhood, combined with strong loyalty to the neighbourhood among the young people who live there, also mobilises positive forces: the desire to do something for the neighbourhood and to mean something for the community. This may help explain the relatively large number of volunteers. Some young men say they are troubled by the negative image of the neighbourhood, but also draw strength from it.

Mechanism: socialisation – boys who have problems at home find each other on the streets

Several respondents, including a number of professionals, reported that the home situation and the choice of friends are very important for children's learning outcomes and life course. The majority of respondents, both boys and young men, have a good relationship with their parents. Most parents of younger boys, in particular, get involved with their schoolwork and encourage them to do well at school. The young men in their twenties in the study, as well as the professionals, offered a picture of how a poor relationship can arise or grow. It can occur because the adolescent is unable to meet their parents' expectations and withdraws from their influence. The respondents also outlined how some families become somewhat dysfunctional if parents do not have a good understanding of Dutch society, for example if they do not know how the school system works and what is expected of them, for example in terms of supervising and supporting their children at home. They also describe how families are sometimes fully occupied in dealing with financial or other problems.

A poor relationship with the parents makes boys vulnerable in the sense that they spend more time on the streets, often with boys who have the same experience. This can be further encouraged if the family is large and the home small, something that is more common in a working-class neighbourhood such as Kanaleneiland than in more middle-class neighbourhoods. Conflict in the parental home, often between father and son, can also exacerbate an anti-school attitude and lead boys to have low confidence in their own capacities. These boys are then found on the streets and stay there when other youngsters have gone home, for example to do homework. Some boys noted the contrast between friends who are motivated at school and friends who are not.

Spending a lot of time on the streets with boys who have little interest in school can tempt them into mischief, 'street' behaviour or joining in criminal activities. 'Street' behaviour is aimed at acquiring status and projecting an external identity in the short term, and is diametrically opposed to an attitude of studying to improve long-term prospects. The two schools which participated in our study (a pre-vocational secondary school and a regional training centre) encounter the problem of families in vulnerable positions and boys exhibiting 'street' behaviour, as well as the appearance of 'recruiting sergeants' for minor criminal activities.

Several boys reported that they part company with a friend if they go in the wrong direction. They realise that doing well at school is the way to get ahead. They sometimes also remain in contact with such boys, but without allowing themselves to be dragged along and as long as the friends do not try to involve them. This phenomenon has also been described in earlier research in other neighbourhoods by Mouktadibillah (2013) and Visser (2014). Finally, it sometimes happens that friends (try to) help each other take the right path.

The young men in our study were virtually unanimous in their view that parents have changed since around ten years before the interviews. The new generation of parents are better educated and have a better command of Dutch than their predecessors. In addition,

partly due to the trend towards smaller families, there is more spending power and more attention for each individual child. However, all that was before the coronavirus pandemic. It is quite possible that loss of work or income means that parents have once again become financially more vulnerable.

Socialisation as a negative mechanism is particularly relevant if conflicts at home coincide with the choice of friends who are in a comparable situation. These young people collectively display unproductive behaviour, starting with a lack of interest in school. A certain density of families who provide insufficient supervision for their children, often because of problems, means it is possible that boys encounter peers on the streets from whom they seek support and with whom they sometimes stray from the right path.

Mechanism: inadequate collective social control of children

Theoretically, collective social control helps ensure that neighbourhood residents control and correct each other, including youngsters, when necessary. *Collective efficacy* in the neighbourhood also implies that residents know how to approach relevant bodies such as the housing association or the police if there is a need to do so (Sampson et al. 1999). However, they must then be willing to make a formal report, and that willingness is often lacking in Kanaleneiland.

Kanaleneiland is seen as a closed community with a culture of silence. This is sometimes ascribed to cultural characteristics that Moroccan Dutch citizens have carried with them from the Rif, just like suspicion of authority, which is transferred involuntarily to children. This is the view of several young men in our study and is also described in the literature (e.g. Bovenkerk 2014). Adopting silence also appears to be based on distrust of the police because of the actions of police officers, such as regular identity checks and handing out fines which the boys in our study feel are often unfair. According to professionals from the housing association and the police, silence by adults stems from intimidation by a small group of perpetrators of offences such as burglary and vandalism. Victims then remain silent for fear of reprisals.

Sampson et al. (1999) show that *intergenerational closure*, i.e. where parents know each other, cannot be equated to what they call *child centred social control*. The question then is whether parents would intervene if someone else's children were to misbehave (playing truant, spraying graffiti, treating older people disrespectfully). Even parents who know each other often do not do this, and that is especially true in vulnerable neighbourhoods (Brinkgreve 2009; Sampson et al. 1999). That is explained to some extent, but by no means entirely, by fear of reprisals. Parental contacts in unsafe neighbourhoods are comparable with those in safe neighbourhoods, but the correction of children is much lower. It emerged from the interviews, and also from De Winter et al. (2017), that uncertainty and low self-esteem on the part of parents offers an alternative explanation for the reticence to challenge the behaviour of other people's children. In this sense, social cohesion says little about how effectively children are raised by the community.

The respondents were unanimous in the view that the nuisance on the streets has declined and that the neighbourhood is improving, although some regretted rather than welcomed the increased calm, expressing the feeling that the 'spice' is disappearing from the neighbourhood. The main cause of the reduced nuisance cited by the boys and young men is that young people are spending less time on the streets. Displacement may also play a role due to the relocation of families out of the neighbourhood during the restructuring, while some ringleaders have been detained. At least as important, according to the respondents, is generational change among young people and their parents, with boys who previously caused nuisance entering a more serious phase of their lives. The next generation are better off at home, both materially and immaterially, and the view is that boys devote more attention to school, devote less time to rowdy behaviour and are also less readily tempted by the chance of financial gain, although that temptation has not disappeared entirely. It is precisely here that the economic consequences of the Covid pandemic pose a great risk of relapse. Vulnerable children are more difficult for the school to reach, their future prospects are less certain, while the concerns about work and income in their families will increase.

The time spent on computers and smartphones, and the presence of CCTV surveillance cameras, are also cited as factors in the reducing nuisance in the neighbourhood. Professionals also refer to social interventions, such as the 'peaceful school and neighbourhood' initiative.

The respondents agree that the reduced nuisance does not say very much about the level of criminality perpetrated in the neighbourhood and by those living in it. There is disagreement and lack of clarity about whether crime has also reduced. The serious criminals stay out of sight; the willingness to report criminal behaviour is still low because of fear of reprisals; and at pre-vocational secondary school, which is where many children from Kanalen-eiland go to school, staff are alert to the recruitment of drug couriers, a problem which occasionally rears its head, in response to demand for these products in broader society. The mechanism of inadequate mutual social control allows scope for 'street' behaviour, offenders and recruiters. This criminogenic factor, and the everyday nature of drug use and drug dealing, increases the risk of sliding into drugs crime. As also mentioned by Bovenkerk (2014), limited social control in the neighbourhood means that the criminogenic setting becomes a factor which can close off the path to a formal employment career for boys who give in to the temptations.

Social interventions: formal social control – good neighbourhood policing versus 'overpolicing'

Where informal control is not enough to suppress vandalism and criminality, the gap is filled by formal supervisors, and more specifically by the police. With regard to stigmatisation, it emerged that boys sometimes feel they are disproportionately victims of identity checks as well as fines, whose fairness is contested. It has to be borne in mind that fines can have a severe impact in families which already have difficulty making ends meet. On the one hand, police action is needed if the informal control is inadequate, but on the other

hand raises objections about what is sometimes called *overpolicing*. Boys who are not offenders may be disproportionately submitted to checks and find their freedom constrained and feel stigmatised.

The young people in our study reported that relations with the police have improved in recent years, mainly due to the actions of good neighbourhood police officers, who have switched from cruising the neighbourhood in police cars in response to reports, to *community policing*: maintaining contact in the neighbourhood and with the young people on the streets. This has helped the police gain a better understanding of the background of the young people and their behaviour, and vice versa. Previously, police officers were more inclined to detain boys, and regularly being detained on the streets as if they were criminals erodes their self-esteem. It also fuels resistance against the state and authority, of which the police form the front line. The police in Kanaleneiland acknowledge that detentions can damage boys because they acquire a record. The boys themselves mainly express indignation about what they see as unfairness and about fines. They are also sometimes upset by complainants who immediately ring the police about young people hanging around on the streets instead of speaking to the boys directly.

For their part, police officers are in a difficult position if neighbourhood residents project the wider political/social climate, which is sometimes described as ‘hard’, on to these ‘frontline soldiers’. A few boys also report that problems at home are sometimes vented against the police. From the perspective of the boys, the ‘peaceful principles’ can help them understand the police’s side. From the perspective of the police, it is helpful to engage in dialogue with the boys, to be reticent in carrying out identification checks and to give a proper explanation of why they are detaining someone if they believe this is genuinely necessary. Duijndam & Prins (2017) and Tops & Tromp (2019) also advocate this type of action and argue that heavy repression can lead to unintended outcomes. The boys interviewed in our study confirmed this picture and observed that good neighbourhood police officers do act in this way. The capacity of those officers is then the issue, being inadequate not just in Kanaleneiland, but also in other vulnerable neighbourhoods according to the Inspectorate of Justice and Security (2020).

Social interventions: empowerment from schools, social work, residents

Attempts are made in several ways to make children and adolescents resilient and to help them on their way. Schools are familiar with the low self-esteem that sets their pupils apart from those at many other schools. Several interviewees also assert that parents have low self-esteem, and this appears to be one of the reasons (in addition to fear of reprisals) that make it very difficult for them to correct other people’s children. Schools see the low self-esteem as an opportunity to intervene and make explicit attempts to make the pupils feel welcome and to approach them positively (this is confirmed by the boys). An example put forward by the boys in our study is that parents are also telephoned by the school if their child has done something good, and not just if there are problems. A diverse teaching team opens the way for recognition and role models. The regional training centre had also taken strong action against ‘street’ behaviour (for example playing cards for money) in the build-

ing, in line with the recommendations by El Hadioui (2015) in the report on the ‘street’ forcing its way into the school (*Hoe de straat de school binnendringt. Denken vanuit de pedagogische driehoek van de thuiscultuur, de schoolcultuur en de straatcultuur*).

Primary schools in the neighbourhood have been putting the principles of the ‘peaceful school’ into practice since the end of the 1990s, teaching children to listen to each other, to empathise and to work together to solve problems. In line with the recommendations of the Social Development Council (RMO 2001), this has been expanded to conveying those principles in the neighbourhood through parents and welfare organisations. The purpose of this is to bring the mores at home, at school and in the public space as far as possible into line with each other. The democratic competencies are espoused at school, by parents and community workers such as social workers and sports coaches. It is a long process; according to an evaluation by Pauw (2016), parents and children are already seeing some improvement, but find it difficult to challenge others and prefer to avoid confrontations. The boys interviewed in our study did not mention this programme; they probably do not actually recognise it as a ‘programme’.

There are also other initiatives in the neighbourhood aimed at ‘empowering’ residents. There are young men who carry out youth work for youngsters who are difficult to reach through the regular youth work channels. The ‘peaceful principles’ are recognisable in their activities, for example when they make the boys aware of the perspective of the party with whom they are in conflict, such as their parents or the police. There are also several initiatives for homework supervision, organised by mosques and churches, but also separately by well-educated young people who are willing to help others. The idea of residents and young people helping each other is also espoused by social workers in the neighbourhood. However, we also see that the ‘civil society’ in the neighbourhood runs up against the buffers of what people can do for themselves. This is the case, for example, if friends with a criminal record cannot be readily helped, if parents do not have the money for homework lessons or if those homework lessons are offered with easy access and there is no place for the most difficult children who probably need those lessons the most.

Reducing vulnerability through mixing?

Restructuring as a means of creating more social mixing in vulnerable neighbourhoods was for decades an established part of the policy approach to vulnerable neighbourhoods. The growing pressure on affordable urban housing has made this approach increasingly controversial, because those who have been relocated out of the neighbourhood will have to find a home elsewhere. In our case study neighbourhood, restructuring was carried out on a modest scale and respondents take different views on this. The respondents in their twenties and several professionals in the neighbourhood feel that a more mixed neighbourhood would be better: fewer people with a low income and also fewer people with the same cultural background. It is interesting that the clustering of a population with a migration background is perceived by the young men in our study as a deliberate policy objective of the local authority, which they see as a form of injustice. In reality, this clustering is the

outcome of a highly liberalised housing distribution policy in the past, which resulted in a growing 'white flight'. Those affected reported feeling that they had been left to their fate. This view is not held by the young boys we interviewed; they have never known any other situation and value the close-knit community and the many familiar faces in the neighbourhood, including family. Wijntuin (2019) also reported that teenagers she spoke to in two vulnerable neighbourhoods were predominantly critical in their views about restructuring and social mixing, not least because the presumed need to introduce people with higher incomes into the neighbourhood is seen as a form of disqualification of the existing residents and of themselves.

The young men in our interviews lived in a more ethnocultural mixed neighbourhood during their youth or experienced more ethnocultural diversity in their further education. Supporters of more mixing sometimes state explicitly that this should have taken place 'from the start'. Now that the neighbourhood population is as it is, more mixed feelings are emerging (at least among boys who still live in the neighbourhood). Demolition of homes means that residents have to go and live somewhere else, and that is sometimes seen as regrettable. Some boys become agitated at the notion that new (for which read 'white' or 'wealthier') residents would improve the neighbourhood. They observe that those newcomers hardly or never mix with other residents. However, it is apparent from the more supportive reactions of several young men that actual contact is not the only, and perhaps not even the decisive, factor for a new experience. Even if there is no contact, a greater perceived sense of community can arise from the simple fact that the newcomers are visible on the street and also live in the neighbourhood. New-build on a relatively small scale appears to be sufficient to generate this effect; it also means the neighbourhood is still 'recognisable'. Singelenberg (2007) coined the term 'gentripuncture' for this. Demolition and new-build on at most a very modest scale fit in with the current conditions on the housing market, and is also likely for budgetary reasons, as was also the case following the economic crisis in 2008, once pipeline effects had worked their way through the system. One way of securing a greater mix of incomes without demolition is to broaden the allocation of cheap rented homes, though European regulations impose limits on this. Allocation by ethnocultural origin, as happened until midway through the 1990s, proved problematic in the sense that it led to certain population groups being put at a disadvantage (Kullberg 2002).

Or intervening in the mechanisms which generate effects for boys

As well as, or instead of more social mixing, there are policy interventions which align with the mechanisms discussed which play a role in the neighbourhood. Two such interventions stood out particularly for the young respondents in the study: good neighbourhood policing, with officers who engage with the youngsters, and good maintenance of the housing stock and the public spaces. Beyond the immediate, visible benefits within the neighbourhood, these interventions also make a bigger contribution, in helping to create or reinforce trust in the government. Neighbourhood police officers see and know the young people in the neighbourhood and can help prevent overpolicing, the somewhat random detentions

and identity checks carried out on boys accosted in the public space. Practices such as these lead to a feeling of being unwelcome in the public space (see also RLI 2020). Investments in maintenance of homes and the public space and amenities, especially those focused on children and adolescents, send out a signal that the residents matter. This impinges on the mechanism of internalisation of the neighbourhood image by young people. It is important here that the amenities are not just focused on problem youngsters, but are actually positive locations where young people can meet, help and inspire each other.

These interventions are not new and do not necessarily need to be applied in an integrated way, although that is a logical approach. The neighbourhood police officer already fulfils a bridging role vis-à-vis parents and possibly care and other institutions; the configuration of the public space affects wide groups of residents and should therefore preferably be broadly supported.

Bolstering the self-confidence and self-reliance of both young people and their families is a policy which aligns with the mechanism of effective social control, especially of children and adolescents. There are well-educated or experienced young people living in the community who work on behalf of children and young people in the neighbourhood, for example by offering homework supervision and carrying out youth work geared to the most difficult boys. Empowerment and community-building also receive professional support from schools, youth workers and community workers. The notions of the 'peaceful school and neighbourhood' encourage good citizenship, but it requires a lengthy process before residents fully accept responsibility for putting this into practice. Until then, they need support. Many parents as well as children prefer to avoid confrontation rather than correcting others (see also De Roos et al. 2021). As the educational opportunities of young people in a vulnerable position reduce due to the frequent home teaching as a result of the coronavirus pandemic and their prospects of work also recede, the risks of dropout, rowdy behaviour and recruitment for criminal activities increase. This calls for intensification of the support for both young people in vulnerable positions and their families.

Boys and girls

The case study described in our research did not include girls or young women in the neighbourhood because the (quantitatively studied) impact of the community and neighbourhood on learning outcomes and criminality have not been established for them.

To what extent would the findings and recommendations have been different if they had been included in the fieldwork? We know from work by Wijntuin (2019), who interviewed both boys and girls in two vulnerable neighbourhoods in Utrecht, that the way girls feel about stigmatisation, and their appreciation of the sense of community and familiarity within the neighbourhood, is no different from boys. They do however navigate through the neighbourhood in an essentially different way in the sense that they spend little or no time hanging out on the streets, because this would mean loss of reputation for them. They sometimes give subtle form to their need to be in the company of girlfriends without parental supervision by spending as long as possible walking to school, the shops or

accompanying their younger brother or sister to a playground. They avoid places where boys hang out.

Several boys in our case study described somewhat similar behaviour for themselves: not unnecessarily spending lots of time on the streets and bypassing places where boys are known to hang out. Where being seen at such places can be harmful for the reputation of girls, for boys' respect for older boys on the street is a factor, but also a desire to avoid the influence of boys who are taking the wrong path, or avoiding the risk of detention by the police because they are in the company of such boys. Where boys may be at risk of insufficient social control, girls sometimes suffer from too much. In the social repertoire in the neighbourhood which is focused on that social control by parents, attention could also be given to the form and apportionment of social control which works best for the well-being of girls. All in all, we have no reason to suspect that the policy repertoire in the neighbourhoods would need to be essentially different for girls than for boys.

The neighbourhood has a context of separate experiential worlds

This study is concerned with various forms of inequality in practice: spatial inequality in the form of vulnerable (urban) neighbourhoods with high concentrations of residents with low incomes. It sheds light on the contexts in which separate experiential worlds coexist. As well as the problems within individual families, the concentration of such households adds to the problems in the sense of more risks for boys growing up there.

The Netherlands Institute for Social Research (SCP) has previously devoted attention to inequality in the sense of a social divide by education level (Vogels et al. 2021). It was established in that study that higher and lower-educated young people follow different tracks within secondary education. Both the segregated living and streaming within secondary education are the results of market factors, the preferences of individual citizens which lead to far-reaching segregation. This outcome is associated with institutional separation: in education; this manifests itself as separation into different learning pathways and separate school sites or classrooms. As regards housing, the institutional aspect relates to the type and degree of mixing of homes in different price categories, and the allocation of housing. In both cases, policy interventions can focus on the institutional structures, but can also help mitigate undesirable outcomes.

Other recent research (De Roos et al. 2021) also shows that there is inequality in the degree to which parents are able to secure support in bringing up their children; low-educated parents less often receive informal, practical help with parenting than highly educated parents. The same applies for formal support, for example from the GP, generally involving older children with behavioural or psychological problems. It is possible that lower-educated parents less readily acknowledge the need for such help, that they have less confidence in the available help or that they are more embarrassed about asking for help. According to the Citizens Outlook Barometer (*Continu Onderzoek Burgerperspectieven - COB*) (Den Ridder et al. 2020), three-quarters of the population believe there is a wide divide in the Netherlands between poor and affluent people, and almost two-thirds see major oppositions between higher and lower-educated people and between 'immigrants' and

'natives'. More than two-thirds believe that the coronavirus pandemic has exacerbated the economic and other oppositions. It is worth noting that these oppositions are not described so much in terms of conflict as of separate experiential worlds. The limited interaction between the groups does nothing to foster mutual understanding, according to young people who were interviewed for this edition of the COB. That is precisely the concern expressed by Vogels et al. (2021) with regard to the socialisation mission and citizenship training in education and social cohesion in society.

Separate experiential worlds also impinge on the question of integration. A special edition of the COB about integration (Den Ridder et al. 2019), in this instance focusing particularly on integration of ethnic minorities, also raises the theme of segregation in group interviews. Segregated residential neighbourhoods and schools make contact with other groups more difficult, in turn reducing mutual understanding and engagement. The conditions in which people in poor neighbourhoods grow up are demonstrably worse than in affluent neighbourhoods. As Putnam (2015) highlighted in his book *Our Kids* about the United States, the bigger problem is the threat that society as a whole will no longer see the children of people with whom they have little or no contact as 'our' children.

Note

- 1 School dropout is defined here as leaving school before the age of 20 without a basic qualification.

Literatuur

- Aber, J.L., N.G. Bennett, D. Conley en J. Li (1997). The Effects of Poverty on Child Health and Development. In: *Annual Review of Public Health*, jg. 18, nr. 1, p. 463-83.
- Akyol, Özcan (2012). *Eus*. Amsterdam: Prometheus.
- Ananat, E.O. (2011). The wrong side(s) of the tracks: The causal effects of racial segregation on urban poverty and inequality. In: *American Economic Journal: Applied Economics*, jg. 3, nr. 2, p. 34-66.
- Andriessen, Iris, Eline Nievers, Laila Faulk en Jaco Dagevos (2010). *Liever Mark dan Mohammed? Onderzoek naar arbeidsmarktdiscriminatie van niet-westerse migranten via praktijktests*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Andriessen, I., H. Fernee en K. Wittebrood (2014). *Ervaren discriminatie in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Andriessen, Iris, Barbara van der Ent, Manu van der Linden en Guido Dekker (2015). *Op afkomst afgewezen. Onderzoek naar discriminatie op de Haagse arbeidsmarkt*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Antunes, Daniel en Maciel Villela (2021). Household crowding hampers mitigating the transmission of SARS-CoV-2. In: *Revista da Sociedade Brasileira de Medicina Tropical* (<https://doi.org/10.1590/0037-8682-0821-2020>).
- Atkinson, Rowland en Keith Kintrea (2001). Disentangling Area Effects: Evidence from Deprived and Non-deprived Neighbourhoods. In: *Urban Studies* (<https://doi.org/10.1080/00420980120087162>).
- Autoriteit woningcorporaties (2018). *Rapport Kanaleneiland*. Utrecht: Autoriteit Woningcorporaties.
- Beckhoven, E. van en R. van Kempen (2003). Social effects of urban restructuring: a case study in Amsterdam and Utrecht, the Netherlands. In: *Housing Studies*, jg. 18, nr. 6, p. 853-875.
- Beerthuizen, R., G. Weijters en A. van der Laan (2017). *De release van Grand Theft Auto V en de geregistreerde jeugd-criminaliteit in Nederland* (paper gepresenteerd op het NVC-congres 15-16 juni 2017). Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Bergeijk, E. van, A. Kokx, G. Bolt en R. van Kempen (2009). *Helpt herstructurering? Effecten van stedelijke herstructurering op wijken en bewoners*. Delft: Eburon.
- Beuzenberg, Vera, Ali Karatas en Fons Lustenhouwer (2018). *Leefbaarheid na de Woningwet. Een verkenning na drie jaar*. Den Haag: Platform31.
- Bhardwaj, Gaurav, Thomas Esch, Somik V. Lall en Mattia Marconcini (2021). *Cities, Crowding, and the Coronavirus. Predicting Contagion Risk Hotspots* (<https://doi.org/10.1596/33648>).
- Blokland, T. en G. van Eijk (2010). Do people who like diversity practice diversity in neighbourhood life? In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, jg. 36, nr. 2, p. 313-332.
- Bolt, G. en R. van Kempen (2008). *De Mantra van de Mix*. Utrecht: Forum.
- Boterman, W. en L. Karsten (2015). De opmars van het stadsgezin. In F. van Dam (red.), *De stad: magneet, roltrap en spons* (p. 118-127). Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Boterman, Willem en Inge de Wolf (2018). Woonsegregatie bepaalt in grote mate schoolsegregatie. In: *ESB*, jg. 103, nr. 4768 (20 december 2018), p. 536-539.
- Bovenkerk, Frank (2014). *Marokkaan in Europa, crimineel in Nederland. Een vergelijkende studie*. Den Haag: Boom/Lemma.
- Brinkgreve, C. (2009). *Onzekere ouders*. Amsterdam: Uitgeverij swp.
- Butler, T. (2003). Living in the bubble: Gentrification and its 'others' in North London. In: *Urban Studies*, jg. 40, nr. 12, p. 2469-2486.
- Cengiz, Hizir (2020). Waarom jongeren niet alleen trapveldjes maar ook kunst nodig hebben. In: *De Correspondent*, 14 november 2020. Geraadpleegd 16 april 2021 via <https://decorrespondent.nl/11796/waarom-jongeren-niet-alleen-trapveldjes-maar-ook-kunst-nodig-hebben/5342046085860-48030506>.

- Chen, Jarvis T. en Nancy Krieger (2021). Revealing the Unequal Burden of COVID-19 by Income, Race/Ethnicity, and Household Crowding: US County Versus Zip Code Analyses. In: *Journal of Public Health Management and Practice*, jg. 27, supplement 1, p. S43-S56.
- Chetty, Raj en Nathaniel Hendren (2018a). The Impacts of Neighborhoods on Intergenerational Mobility I: Childhood Exposure Effects. In: *Quarterly Journal of Economics*, jg. 133, nr. 3, p. 1107-1162.
- Chetty, Raj en Nathaniel Hendren (2018b). The Impacts of Neighborhoods on Intergenerational Mobility II: County-Level Estimates. In: *Quarterly Journal of Economics*, jg. 133, nr. 3, p. 1163-1228.
- Chetty, Raj, Nathaniel Hendren, Patrick Kline en Emmanuel Saez (2014). Where is the Land of Opportunity? The Geography of Intergenerational Mobility in the United States. In: *Quarterly Journal of Economics*, jg. 129, nr. 4, p. 1553-1623.
- Chetty, Raj, Nathaniel Hendren en Lawrence Katz (2016). The Effects of Exposure to Better Neighborhoods on Children: New Evidence from the Moving to Opportunity Experiment. In: *American Economic Review*, jg. 106, nr. 4, p. 855-902.
- Clampet-Lundquist, S., K. Edin, J.R. Kling en G.J. Duncan (2011). Moving teenagers out of high-risk neighborhoods: How girls fare better than boys. In: *American Journal of Sociology*, jg. 116, nr. 4, p. 1154-1189.
- Clark, W.A.V. (1991). Residential Preferences and Neighborhood Racial Segregation: A Test of the Schelling Segregation Model. In: *Demography*, jg. 28, nr. 1, p. 1-19.
- Clark, W.A.V. (1992). Residential Preferences and Residential Choices in A Multiethnic Context. In: *Demography*, jg. 29, nr. 3, p. 451-466.
- Clark, W.A.V. en F.M. Dieleman (1996). *Households and Housing. Choice and Outcomes in the Housing Market*. New Jersey: Center for Urban Policy Research.
- Cunningham, S., B. Engelstätter en M.R. Ward (2011). *Understanding the effects of violent video games on violent crime* (ZEW - Centre for European Economic Research, discussion paper nr. 11-042) (<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1804959>).
- Daoud, A. (2011). *La diaspora marocaine en Europe*. Casablanca: La Croisée des Chemins.
- Dijken, M.W. van, B. Horjus en M. Day (2013). *De Vreedzame wijk Kanaleneiland. De derde meting in het onderzoek naar de Vreedzame Wijk 2012-2013*. Utrecht: Horjus & Partners.
- Driessen F.M.H.M., F. Duursma en J. Broekhuizen (2014). *De ontwikkeling van de criminaliteit van Rotterdamse autochtone en allochtone jongeren van 12 tot 18 jaar*. Utrecht: Bureau Driessen.
- Duijndam, Corina en Baukje Prins (2017). *Geboren en getuige in de Schilderswijk. Verhalen van jongeren in een Haagse wijk over vertrouwen in de politie*. Den Haag: De Haagse Hogeschool.
- Eijk, Gwen van (2010). *Unequal networks. Spatial segregation, relationships and inequality in the city*. Delft: Delftse Universitaire Pers.
- El Hadioui, Iliass (2015). *Hoe de straat de school binnendringt. Denken vanuit de pedagogische driehoek van de thuis-cultuur, de schoolcultuur en de straatcultuur*. Amsterdam: Van Gennep.
- El Haji, Said (2013). *Sta op en leef, vader*. Amsterdam: Uitgeverij Jurgen Maas.
- Elliott, D., S. Menard, B. Rankin, A. Elliott, W. Wilson en D. Huizinga (2006). *Good Kids from Bad Neighborhoods: Successful Development in Social Context*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Engbersen, R. en K. Voogd (2005). *Kom naar buiten!: Thuis Op Straat is er ook!* Rotterdam: Uitgeverij De Knappe Man.
- Engbersen, Radboud, Ard Sprinkhuizen, Matthijs Uyterlinde en Vasco Lub (2008). *Tussen zelfsturing en paternalisme. Inhoud geven aan empowerment in achterstandswijken*. Utrecht: Movisie.
- Federgruen, Awi en Sherin Naha (2021). Crowding Effects Dominate Demographic Attributes in COVID-19 Cases. In: *International Journal of Infectious Diseases*, jg. 102, nr. januari 2021, p. 509-516.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings about Case-Study Research. In: *Qualitative Inquiry*, jg. 12, nr. 2, p. 219-245.

- Galster, George C. (2010). *The mechanism(s) of Neighborhood Effects. Theory, Evidence and Policy Implications*. Paper gepresenteerd op het ESRC-seminar 'Neighbourhood Effects: Theory & Evidence' op 4-5 februari 2010. St. Andrews, Schotland: St. Andrews University.
- Galster, George C. en Jurgen Friedrichs (2015). The Dialectic of Neighborhood Social Mix: Editors' Introduction to the Special Issue. In: *Housing Studies*, jg. 30, nr. 2, p. 175-191.
- Galster, George C., Roger Andersson en Sako Musterd (2015). Are Males' Incomes Influenced by the Income Mix of Their Male Neighbors? Explorations into Nonlinear and Treshold Effects in Stockholm. In: *Housing Studies*, jg. 30, nr. 2, p. 315-343.
- Gans, Herbert J. (1968). *People and plans. Essays on urban problems and solutions*. New York/ London: Basic books.
- Gemeente Utrecht (2007). *Kanaleneiland leert! Wijkactieplan Kanaleneiland*. Utrecht: Gemeente Utrecht.
- Gemeente Utrecht (2009). *Kansrijk Kanaleneiland noord. Gebiedsplan voor de vernieuwing van Kanaleneiland Noord*. Utrecht: Gemeente Utrecht.
- Gemeente Utrecht (2013). *Wijkambities Zuidwest 2014-2018*. Utrecht: Gemeente Utrecht.
- Gemeente Utrecht (2019). *Wijkenmonitor. Diverse jaren*. Geraadpleegd op 29 mei 2019 via <https://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/bestuur-en-organisatie/publicaties/onderzoek-en-cijfers/wijkwijzer/WijkWijzer2011.pdf>.
- Gill, C., D. Weisburd, C.W. Telep, Z. Vitter en T. Bennett (2014). Community-oriented policing to reduce crime, disorder and fear and increase satisfaction and legitimacy among citizens: a systematic review. In: *Journal of Experimental Criminology*, jg. 10, nr. 4, p. 399-428.
- Haest, Guus (1989). *De ouwe garde, het andere slag en de buitenlanders : de geschiedenis van een saneringswijk*. Assen: Van Gorcum.
- Ham, M. van, D. Manley, N. Bailey, L. Simpson en D. Maclennan (red.) (2012). *Neighbourhood Effects Research: New Perspectives*. Dordrecht: Springer.
- Harding, David, Lisa Gennetian, Christopher Winship, Lisa Sanbonmatsu en Jeffrey Kling (2010). Unpacking Neighbourhood Influences on Education Outcomes: Setting the Stage for Future Research. In: Greg Duncan en Richard Murnane (red.), *Social Inequality and Educational Disadvantage*. New York: Russell Sage.
- Haynie, Dana L., Eric Silver en Brent Teasdale (2006). Neighborhood Characteristics, Peer Networks, and Adolescent Violence. In: *Journal of Quant Criminol*, jg. 2006, nr. 22, p. 147-169 (<https://dx.doi.org/10.1007/s10940-006-9006-y>).
- Herweijer, L. (2008). *Gestruikelde voor de start: de school verlaten zonder startkwalificatie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hochstenbach, Cody (2019). *Gentrificatie gaat niet over hipsters, maar over onrecht*. Geraadpleegd 16 april 2021 via <https://www.oneworld.nl/lezen/discriminatie/sociaal-onrecht/gentrificatie-gaat-niet-over-hipsters-maar-over-onrecht/>.
- Hochstenbach, Cody en Sako Musterd (2018). Gentrification and the suburbanization of poverty: changing urban geographies through boom and bust periods. In: *Urban Geography*, jg. 39, nr. 1, p. 26-53.
- Hollek, Rosan (2017). *Meer dan hun naam. Interview Inge Mill*. In: *NRC Leven*, 9 juni 2017.
- Hulst, B. van en S. Hoff (2019). Waar wonen de armen in Nederland? In: *Armoede in kaart: 2019*. Geraadpleegd 20 september 2019 via <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkkaart2019/waar-wonen-de-armen-in-nederland/>.
- Igalla, Malika (2019). De schaduwzijde van financiële support aan burgerinitiatieven. In: *Sociale Vraagstukken*. Geraadpleegd 5 november 2019 via <https://www.socialevraagstukken.nl/de-schaduwzijde-van-financiële-support-aan-burgerinitiatieven/>.
- Igalla, Malika en Ingmar van Meerkerk (2017). Burgerinitiatieven hebben baat bij professionalisering. In: *Sociale Vraagstukken*. Geraadpleegd 5 november 2019 via www.socialevraagstukken.nl/burgerinitiatieven-hebben-baat-bij-professionalisering.
- Inspectie Justitie en Veiligheid (2020). *Lokale handhaving door de politie*. Den Haag: Inspectie Justitie en Veiligheid.

- Janssen, H., R. Kleinhans, M. van Ham, P. Melo, E. Andersson en B. Malmberg (2019). *Multi-scale spatial inequality and consequences for individual socioeconomic outcomes*. Delft: TU Delft.
- Jong, Jan-Dirk de (2007). *Kapot moeilijk. Een etnografisch onderzoek naar opvallend delinquent groepsgedrag van 'Marokkaanse' jongens*. Groningen: Universiteit Groningen.
- Junger-Tas, Josine, Majone Stekelee en Marit Moll (2008). *Achtergronden van jeugddelinquentie en middelen-gebruik*. Utrecht: Verwey Jonker Instituut.
- Kahlenberg, Richard D. (2001). *All Together Now : Creating Middle-Class Schools through Public School Choice*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- Kammerman, Stella en Martin Kuiper (2018). Presikhaaf. Wie hier woont staat met 1-0 achter. In: *NRC*, 6-7 oktober 2018, p. 24-26.
- Karsten, Lia (2003). Children's Use of Public Space: The Gendered World of the Playground. In: *Childhood*, jg. 10, nr. 4, p. 457-473. Geraadpleegd 22 april 2021 via <https://hdl.handle.net/11245/1.220542>.
- Kesselring, M.C., M. de Winter, T. van Yperen en S. Lecluijze (2016). Partners in Parenting: An Overview of the Literature on Parents' and Nonparental Adults' Perspectives on Shared Responsibilities in Childrearing. In: *Issues in Social Science*, jg. 4, nr. 1, p. 69-97.
- Kleinepier, T. en M. van Ham (2018). The Temporal Dynamics of Neighborhood Disadvantage in Childhood and Subsequent Problem Behavior in Adolescence. In: *Journal of Youth and Adolescence: a multidisciplinary research publication*, jg. 47, nr. 8, p. 1611-1628 (<https://doi.org/10.1007/s10964-018-0878-6>).
- Kleinhans, R. (2004). Social implications of housing diversification in urban renewal: A review of recent literature. In: *Journal of Housing and the Built Environment*, jg. 19, nr. 4, p. 367-390.
- Kleinhans, R.J. (2005). *Sociale implicaties van herstructurering en herhuisvesting*. Delft: DUP.
- Kleijwegt, Margalith (2005). *Onzichtbare ouders. De buurt van Mohammed B*. Zutphen: Uitgeverij Plataan.
- Kling, Jeffrey R., Jeffrey B. Liebman en Lawrence F. Katz (2007). Experimental Analysis of Neighborhood Effects. In: *Econometrica*, jg. 75, nr. 1, p. 83-119.
- Koster, M. en K. Mulderij (2011). *Gezellig en gewend: Jongeren over Overvecht, herstructurering en de toekomst*. Amsterdam: SWP.
- Kuiper, Martin en Romy van der Poel (2019). Jonge huurmoordenaars. Vandaag gamen, morgen een inbraak, overmorgen een moord. In: *NRC*, 1 oktober 2019, p. 10-11.
- Kullberg, Jeanet (2002). Consumer's responses to choice based letting mechanisms. In: *Housing Studies*, jg. 17, nr. 4, p. 549-579.
- Kullberg, J., M. Vervoort en J. Dagevos (2009). *Goede burens kun je niet kopen. Over de woonconcentratie en woonpositie van niet-westerse allochtonen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau .
- Kullberg, Jeanet, Lonneke van Noije, Esther van den Berg, Wouter Mensink, Malika Igalla, m.m.v. Hanneke Posthumus (2015). *Betrokken wijken. Ervaringen van bewoners en professionals met wijkverbetering in vier (voormalige) aandachtswijken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Leidemeijer, Kees, Jeroen Frissen en Johan van Iersel (2020). *Veerkracht in het corporatiebezit. De update: een jaar later, twee jaar verder...* Den Haag: Aedes.
- Mill, Inge van (2018). *Tweederangsburger*. (Uitgegeven in eigen beheer).
- Miltenburg, E. (2015). The conditionality of neighbourhood effects upon social neighbourhood embeddedness: A critical examination of the resources and socialisation mechanisms. In: *Housing Studies*, jg. 30, nr. 2, p. 272-294.
- Miltenburg, Emily M. en T.W.G. van der Meer (2016). Lingering neighbourhood effects: A framework to account for residential histories and temporal dynamics. In: *Urban Studies* (<https://dx.doi.org/10.1177/0042098016639012>).
- Morenoff, Jeffrey D., Robert J. Sampson, Felton Earls (1999). Beyond Social Capital: Spatial dynamics of collective efficacy for children. In: *American Sociological review*, jg. 1999, nr. 64, p. 633-660.
- Mouktadibillah, Rachid (2013). *Onderzoek naar de invloed van de buurt op het sociaal kapitaal van Marokkaanse jongeren* (bachelorscriptie sociale geografie). Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

- Mouktadibillah, Rachid (2015). *Place based displacement in de Indische Buurt* (masterscriptie). Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Musterd, Sako en Roger Andersson (2005). Housing Mix, Social Mix, and Social Opportunities. In: *Urban Affairs Review* (<https://doi.org/10.1177/1078087405276006>).
- Musterd, Sako, Annalies Teernstra, Wouter van Gent en Thea Dukes (2014). *De Buurt als Jas. Veranderende huishoudens, dynamische buurten en de functie van woonmilieus*. Den Haag: Platform31.
- Nieuwenhuis, Jaap en Pieter Hooimeijer (2013). Neighbourhood effects on school achievement: the mediating effect of parenting and problematic behavior. In: *Environment and Planning A*, jg. 2013, nr. 45, p. 2135-2153.
- Nieuwenhuis, Jaap en Pieter Hooimeijer (2016). The association between neighbourhoods and educational achievement, a systematic review and meta-analysis. In: *Journal of Housing and the Built Environment*, jg. 2016, nr. 31, p. 321-347.
- Nieuwenhuis, Jaap, Pieter Hooimeijer en Wim Meeuws (2015). Neighborhood effects om educational attainment of adolescents, bufferend by personality and educational commitment. In: *Social Science Research*, jg. 50, p. 100-109.
- Nieuwenhuis, Jaap, Tom Kleinepier en Maarten van Ham (2019). *Neighbourhood and School Poverty Simultaneously Predicting Educational Achievement, Taking into Account Timing and Duration of Exposure* (IZA Discussion Papers, nr. 12396) Bonn: Institute of Labor Economics (IZA). Geraadpleegd 16 april 2021 via <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/202742/1/dp12396.pdf>.
- Noije, L. van (2016). Ertoe doen in de buurt. In: *Mens en Maatschappij*, jg. 91, nr. 4, p. 319-355.
- Noije, L. van (2017). *Kwesties voor het kiezen. Analyses van enkele maatschappelijke thema's voor de Tweede Kamerverkiezingen 2017*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ogbu, J. en J. Margold (1986). *A Summary of Literature Review On Black Oppositional Identity And Cultural Frame of Reference* (unpublished manuscript). Berkeley, CA: Survey Research Center, University of California.
- Oltshoorn, Martin, Lex Herweijer, Ans Merens, Sander Muns en Lisa Putman (2020). *Verwachte gevolgen van corona voor scholing, werk en armoede*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Onderwijsraad (2018). *Doorgesloten differentiatie in het onderwijsstelsel*. Geraadpleegd 23 oktober 2019 via <https://www.onderwijsraad.nl/adviezen/publicaties/adviezen/2018/12/14/stand-van-educatief-nederland>.
- Ouwehand, A. en S. Davis (2004). *Operatie geslaagd, vervolgingreep noodzakelijk: evaluatieonderzoek naar de wijk-aanpak van naoorlogse wijken in de jaren negentig*. Delft: Onderzoeksinstituut OTB.
- Paulle, Bowen (2005). *Anxiety and Intimidation in the Bronx and the Bijlmer. An ethnographic comparison of two schools*. Amsterdam: Dutch University Press.
- Pauw, Leo (2016). *De vreedzame wijk. Een praktische gids voor een samenhangend opvoedklimaat in de wijk*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Permentier, Matthieu (2009). *Reputation, neighbourhoods and behavior*. Utrecht: Nederlandse Geografische Studies.
- Permentier, Matthieu en Gideon Bolt (2004). Negatieve buurtreputaties. De Utrechtse wijk Kanaleneiland. In: *Geografie*, jg. 3, nr. 7, p. 36-38.
- Permentier, Matthieu, Jeanet Kullberg en Lonneke van Noije (2013). *Werk aan de wijk. Een quasi-experimentele evaluatie van het krachtwijkenbeleid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Piek, P., K. Putnik, M. Schoone en N. Wiezer (2018). *Risico's voor discriminatie bij werving en selectie. Huidige gang van zaken en trends*. Amsterdam: TNO
- Pinkster, Fenne (2009). *Living in concentrated poverty*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Posthumus, Hanneke (2013). *Displacement Myths. The real and presumed effects of forced relocations resulting from urban renewal* (proefschrift uitgegeven in eigen beheer).
- Praag, Carlo van (2003). *Ethnic minorities and the city: the case of the Netherlands* (paper voor conferentie European Network for Housing Research). Tirana, Albanië: Making Cities Work.

- Putnam, Robert D. (2015). *Our kids. The American Dream in Crisis*. New York/London/Toronto/Sydney New Delhi: Simon & Schuster.
- Ridder, Josje den, Emily Miltenburg, Willem Huijnk en Sosha van Rijnberk (2019). *Burgerperspectieven 2019 | 4*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ridder, Josje den, Emily Miltenburg, Eefje Steenvoorden, Tom van der Meer en Paul Dekker (2020). *Burgerperspectieven 2020 | 4*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- RIGO (2018). *Veerkracht in het corporatiebezit. Kwetsbare bewoners en leefbaarheid*. Amsterdam: RIGO Research en Advies.
- RLI (2020). *Toegang tot de stad. Hoe publieke voorzieningen, wonen en vervoer de sleutel voor burgers vormen*. Den Haag: Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur.
- RMO (2001). *Aansprekend opvoeden. Balanceren tussen steun en toezicht*. Den Haag: RMO.
- Robson, G. en T. Butler (2001). Coming to terms with London: Middle-class communities in a global city. In: *International Journal of Urban and Regional Research*, jg. 25, nr. 1, p. 70-82.
- Roos, Simone de, Freek Bucx en Esther van den Berg (2021). *Sociale netwerken van ouders. Steun bij de opvoeding en andere ouderschapstaken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Rovers, Ben (1999). De invloed van buurtkenmerken op criminaliteit van jonge inwoners. In: S. Musterd en A. Goethals (red.), *De invloed van de buurt* (publicatie nr. 404). Amsterdam: SISWO.
- Sampson, Robert J. en W. Byron Groves (1989). Community structure and crime: Testing social-disorganization theory. In: *American Journal of Sociology*, jg. 94, nr. 4, p. 774-802.
- Sampson, Robert J., Jeffrey D. Morenoff en Felton Earls (1999). Beyond social capital: spatial dynamics of collective efficacy for children. In: *American Sociological Review*, jg. 64, p. 633-660.
- Schelling, T.C. (1969). Models of Segregation. In: *American Economic Association*, jg. 59, nr. 2, p. 488-493.
- Schelling, T.C. (1971). Dynamic Models of Segregation. In: *Journal of Mathematical Sociology*, jg. 1, p. 143-186.
- Schneiders, J., M. Drukker, J. van der Ende, F.C. Verhulst, J. van Os, N.A. Nicolson (2003). Neighbourhood socioeconomic disadvantage and behavioural problems from late childhood into early adolescence. In: *Epidemiol Community Health*, jg. 2003, nr. 57, p. 699-703.
- Schravesande, Freek (2019). Longread lik-op-stukbeleid. Kat-en-muisspel met de Haagse Drevenboys. In: *NRC*, 29 juli 2019, p. 4-9.
- Schuilenburg, Marc (2019). *Veel agenten vinden etnisch profileren volstrekt normaal*. In: *NRC*, 15 juli 2019.
- Sharkey, Patrick en Felix Elwert (2018). The Legacy of Multigenerational Disadvantage. In: David B. Grusky en Jasmine Hill (red.), *Inequality in the 21-st Century. A reader* (p. 154-160). Londen: Routledge.
- Sharkey, Patrick en Jacob W. Faber (2014). Where, When, Why, and For Whom Do Residential Contexts Matter? Moving Away from the Dichotomous Understanding of Neighborhood Effects. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 2014, nr. 40, p. 559-579.
- Shaw, C.R. en H.D. McKay (1942). *Juvenile delinquency and urban areas*. Chicago: University of Chicago Press.
- Singelenberg, Jeroen (2007). *Aanpak verloederd particulier woningbezit*. Rotterdam: SEV.
- Svensson, J., H. Sollie en S. Saharso (2012). *Proactief handhaven en gelijk behandelen*. Amsterdam: Politie en Wetenschap.
- Sykes, B., H. Kuyper en S. Musterd (2011). Meervoudige segregatie: buurtcompositie, schoolcompositie en onderwijsongelijkheid. In: J. Dronkers (red.), *Goede bedoelingen in het onderwijs: kansen en missers* (p. 81-104) (*Mens en maatschappij*, boekaflevering nr. 86). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Tatum, Beverly Daniel (2017). *Why Are All the Black Kids Sitting Together in the Cafeteria? And Other Conversations About Race*. New York: Basic Books.
- Tersteeg, A.K. en Y.J. Albeda (2017). Beyond the middle classes: neighbourhood choice and satisfaction in highly diverse contexts. In: Anouk Tersteeg (red.), *Dealing with diversity. Challenges and opportunities for social cohesion in deprived neighbourhoods* (p. 45-68). Utrecht: Utrecht University, Faculty of Geosciences.
- TK (1996/1997). *Nota stedelijke vernieuwing*. Tweede Kamer, vergaderjaar 1996/1997, 25427, nr 2.
- TK (2007/2008). *Aanpak wijken*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2007/2008, 300995 nr. 49.

- Tops, Pieter (2018). *Een ongetemde buurt. Achterstand, Ondernemingszin en criminaliteit in een volksbuurt*. Amsterdam: Uitgeverij Balans.
- Tops, Pieter en Jan Tromp (2019). *De achterkant van Amsterdam. Een verkenning van drugsgerelateerde criminaliteit*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Tromp, Jan (2020). Burgemeesters: coronacrisis treft kwetsbare wijken hard, 1,25 miljard euro nodig voor actieplan. In: *de Volkskrant*, 16 juni 2020. Geraadpleegd 18 augustus 2020 via <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/burgemeesters-coronacrisis-treft-kwetsbare-wijken-hard-1-25-miljard-euro-nodig-voor-actieplan~begf35fc/>.
- Uyterlinde, Matthijs, Jeroen van der Velden en Irene Bronsvooort (2018). *Sturen op gemengde wijken Verkennend onderzoek in zes steden*. Den Haag: Platform31.
- Veldboer, Lex en Jan-Willem Duyvendak (2004). Wonen en integratiebeleid: een gemengd beeld. In: *Sociologische gids*, jg. 51, nr. 1, p. 36-53.
- Vermeij, Lotte en Jeanet Kullberg (2015). *Niet van de straat. De lokale samenleving in globaliserende, groeiende steden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vervoort, Miranda (2011). *Living apart together? Ethnic concentration in the neighbourhood and ethnic minorities' social contacts and language practices*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Visser, Kirsten (2014). *Navigating the neighbourhood. How youths deal with displacement and life in a deprived neighbourhood*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Visser, Kirsten (2017). 'Because we're all different'. Everyday experiences of belonging among young people from immigrant backgrounds in Tottenham. In: *Geoforum* (<https://dx.doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.03.029>).
- Visser, K. en A.K. Tersteeg (2017). Young people are the future? Comparing the everyday practices and perceptions of adults and youths in highly diverse contexts. In: Anouk Tersteeg (red.), *Dealing with diversity. Challenges and opportunities for social cohesion in deprived neighbourhoods* (p. 95-122). Utrecht: Utrecht University, Faculty of Geosciences.
- Visser, Kirsten, Gideon Bolt en Ronald van Kempen (2015). *Buurteffecten op kinderen en jongeren. Een literatuurstudie*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Vogels, Ria, Monique Turkenburg en Lex Herweijer (2021). *Samen of gescheiden naar school. De betekenis van sociale scheiding en ontmoeting in het voortgezet onderwijs*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Voogd, Josse de (2018). *Ruimtelijke analyse uitslag gemeenteraadsverkiezingen 2018 in de gemeente Utrecht*. Tilburg: Telos.
- Vries, Jeroen de (2017). *De invloed van stedelijke herstructurering op jongens in Kanaleneiland* (scriptie Ruimtelijke Wetenschappen). Utrecht: Utrecht University.
- Weijters, G., P. Scheepers en J. Gerris (2007). Distinguishing the City, Neighbourhood and Individual Level in the Explanation of Youth Delinquency. In: *European Journal of Criminology*, jg. 4, nr. 1, p. 87 (<https://doi.org/10.1177/1477370807071731>).
- Wijntuin, Patricia (2019). 'Mijn buurt is leuk en gezellig!' *De betekenis van de buurt voor Marokkaans-Nederlandse jongeren in achterstandswijken*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Wikström, Per-Olof H., Richard P. Mann en Beth Hardie (2018). Young people's differential vulnerability to criminogenic exposure: Bridging the gap between people- and place-oriented approaches in the study of crime causation. In: *European Journal of Criminology*, jg. 15, nr. 1, p. 10-31.
- Wilson, William J. (1987). *The Truly Disadvantaged*. Chicago: University of Chicago Press.
- Winter, Micha de, Maartje van Dijken, Caroline Verhoeff, Leo Pauw, Bob Horjus en Annemieke Vernooij (2017). *De Vreedzame Wijk 2.0*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Wodtke, Geoffrey T., David J. Harding en Felix Elwert (2016). Neighborhood Effect Heterogeneity by Family Income and Developmental Period. In: *AJS*, jg. 121, nr. 4, p. 1168-1222.
- Wouden, Ries van der (2005). 'Gemengd zwemmen'. In: *Ruimte in debat 05/2005* (p. 13-15). Den Haag: Ruimtelijk Planbureau.

WRR (2020). *Samenleven in verscheidenheid. Beleid voor de migratiesamenleving*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.